

© SOUTHERN CAUCASUS

THE CAUCASUS

ECONOMIC AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL
REFEREED & REVIEWED JOURNAL

JUNE – AUGUST 2016 VOLUME 13 ISSUE 03

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114

History of tourism
Historical Sciences and Humanities
Historiography and Special Historical Disciplines
Management and Marketing
Economic of Agriculture, Agronomy & Forestry
History of Science and Technics
Theory and Methods of Professional Education
Psychology and Sociology Sciences
Innovations in Medicine
Social Science
Economic Science
Pedagogy Science
Politology

<http://sc-science.org>

Civilization, in contrast to countries there is usually a long time - usually more than millennium.

© SOUTHERN CAUCASUS

THE CAUCASUS

ECONOMIC AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL
REFEREED & REVIEWED JOURNAL

JUNE – AUGUST 2016 VOLUME 13 ISSUE 03

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114

JOURNAL INDEXING

Honorary Editors

Agaheydar Sevfulla Isayev

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Anzor G. Abralava

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Archil Prangishvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Avtandil Silagadze

Tbilisi University of International Relationships. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Badri Gechbaia

Batumi Shota Rustaveli State University. Head of Business Administration Department. PhD in Economics, Associate Professor.

David Narmania

Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Elsan Mahmud Hajizade

Doctor of Economical Sciences. Professor

Evgeni Baratashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

George Malashkhia

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Jacob Meskhia

Tbilisi State University. Doctor of Economic Sciences. Full Professor.

Lamara Qoqiauri

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Loid Karchava

Doctor of Business Administration. Association Professor. Caucasus International University.

Liana Ptaschenko

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Nikolay N. Sentyabrev

Volgograd State Academy of Physical Culture. Doctor of Biological Sciences. Professor.

Paata Koguashvili

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Rusudan G. Kutateladze

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor.

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Doctor of Economical Sciences. Professor

Vagif Arzumanli

Doctor of Philological Sciences. Professor.

Victor F. Stukach

Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor.

Zurab A. Gasitashvili

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor.

Editor: Lienara Adzhyieva V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch). PhD of History. Associate Professor

ISSN: 2298-0946; E-ISSN: 1987-6114; UDC: 3/K-144

©**Publisher:** Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia. Gulustan - bssjar

Executive and founder of organization: Namig Isayev. Academician Doctor in Business Administration.

©**Editorial office:** Marneuli municipality. Village Takalo. Georgia.

Tel: +994 51 864 88 94

+994 55 241 70 12

+995 59 201 66 14

Website: www.gulustan-bssjar.com

E-mail: engineer_namik@mail.ru, gulustanbssjar@gmail.com

©**Typography:** AZCONCO LTD. Industrial, Construction & Consulting

Registered address: Isani Samgory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

Representation of Azerbaijan International Diaspora Centre in Georgia was registered by Public register of Georgia, on 28/05/2013, R/C 434161097. <http://public.reestri.gov.ge>

Reproduction of any publishing of The Caucasus permitted only with the agreement of the publisher. The editorial board does not bear any responsibility for the contents of advertisements and papers. The editorial board's views can differ from the author's opinion. The journal published and issued by Gulustan-bssjar.

TABLE OF CONTENTS

Михаил Вайнштейн ЭЛЕКТРОХИМИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ НЕЙРОМОРФНЫХ СЕТЕЙ	04
Tetiana V. Halchak THE ESSENCE AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF INTERPRETERS	12
Людмила Головач ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ	17
Lilpar Qəşəm Qizi Əliyeva “KİTABİ - DƏDƏ QORQUD” DASTANLARINDA OLAN ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATI NÜMUNƏLƏRİ	23
Олександр Лісов ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ У 1918–1939 рр.: НОВІТНЯ ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРИОГРАФІЯ	27
Анатолій Ціпко КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ «ЖИТІЙНИК»: ОБРАЗИ ІЄРОТОПІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ	34
Намиг Исаев, Севиндж Махмудова ПОЛИТИКА КОМПАНИИ В ПОДДЕРЖКЕ В ОБЛАСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ, ТЕХНИКА БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ	38
Vladislav I. Fadyeyev, Maria V. Fadyeyeva THE ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE DEFINITIONS OF “IMAGE”	43
Olena Shamanska MAIN PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT THE RURAL AREAS IN UKRAINE	47
Abdelrahman Alhmooze, Salwan Alobaidi PAROTID TUBERCULOSIS A RARE NOTION, NEW APPEARANCE	51
Ленара Аджиева, Илона Никулина НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КАПИТАЛИСТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КРЫМА (1861-1917 гг.)	54
Кристина Попова, Владислав Фадеев ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ ЗАДЕРЖКИ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА	58
Светлана Красуцкая, Владислав Фадеев ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ	60
Анастасия Каюмова, Владислав Фадеев ЭТАПЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ С СЕМЬЕЙ	63
Vladislav I. Fadyeyev, Maria V. Fadyeyeva THE ANALYSIS OF THE SYSTEMS OF WORK WITH GIFTED CHILDREN IN THE REPUBLIC OF CRIMEA.....	65
Vladislav I. Fadyeyev, Maria V. Fadyeyeva, Ekaterina V. Beznosyuk THE USE OF THE OPPORTUNITIES IN TOUCH ROOM DURING VOCATIONAL TRAINING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGH SCHOOL	68

ЭЛЕКТРОХИМИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ НЕЙРОМОРФНЫХ СЕТЕЙ

Вайнштейн Михаил Зиновьевич
Academia. edu, к.т.н., Сент-Луис (США)
e-mail: vamiz@yahoo.com

РЕЗЮМЕ

В составе нейроморфных сетей могут применяться электрохимические элементы, имеющие разнообразное назначение. В статье приведены сравнительные характеристики электрохимических мемристоров и мемристивных устройств, разрабатываемых в настоящее время на основе неорганических, органических и биоорганических материалов. Произведен анализ эффективности их применения в зависимости от особенностей механизма образования мемристивности и функционального назначения нейроморфных сетей. Показано, что предпочтительность применения электрохимических элементов, необходимых для моделирования мозга, последовательно возрастает при переходе от неорганических к органическим и далее к биоорганическим материалам.

Ключевые слова: мемристор, мемристивное устройство, электрохимический элемент, нейроморфная сеть, перцептрон.

ABSTRACT

In the structure of neuromorphic networks can be applied various electrochemical elements. The article presents comparative characteristics of electrochemical memristors and memristive devices which are currently developed on the basis of inorganic, organic and bioorganic materials. The analyses of effectiveness was made depending on the mechanism and functional purposes of the neuromorphic networks. It is shown that the preference of application of electrochemical elements used for the modeling of the brain, sequentially increases upon the transition from inorganic to organic and further to bioorganic materials.

Keywords: memristor, memristive device, electrochemical element, neuromorphic network, perceptron.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Биологический мозг имеет структуру многослойной сети, состоящей из нейронов. Нейроморфные сети являются искусственными моделями, обладающими свойствами аналогичными или подобными существующим у биологических нейронных сетей. На основе подобных мозгу электронных структур в настоящее время разрабатывается новое поколение нейрокомпьютеров [1].

Кроме того, исследуются электронные нейроморфные сети с целью моделирования мозга, а также устройства, предназначенные для корреляции работы мозга.

В составе нейроморфных сетей могут применяться электрохимические элементы, выполняющие различные информационные функции:

- мемристоры для создания блоков памяти и искусственных синапсов [2],
- мемристивные устройства с целью преобразования электрических сигналов при одновременной записи памяти [3,4],

- сенсоры для извлечения информации о происходящих в мозгу процессах [5],

- ионные насосы для передачи химических сигналов [6].

Эти элементы можно изготавливать на основе следующих материалов:

- неорганических соединений типа окислов, халькогенидов, нитритов и комплексных солей,
- органических полимерных полупроводников в сочетании с водными и твердыми электролитами,
- органических полупроводников в сочетании с биологическими электролитами.

Предпочтительность применения различных материалов для создания мемристоров и мемристивных устройств зависит от функционального назначения нейроморфных сетей. Так, например, для создания компьютерных сетей аналогового типа необходимо использовать мемристоры на основе неорганических материалов, поскольку они совместимы с существующей в настоящее время CMOS технологией. Вместе с этим, для создания нейроморфных сетей, моделирующих работу мозга, предпочтительным является использование органических и биоорганических материалов, позволяющих увеличить степень подобия моделей процессам, происходящим в биологическом мозге.

При создании нейроморфных сетей могут применяться мемристоры и мемристивные устройства, работающие на основе различных физических механизмов: термохимического, фотоэлектрического, магниторезистивного, фазовых изменений, барьерного и других [2;7; 8].

Известно, что значительная часть информационных преобразований, происходящих в биологическом мозге, основана на использовании биоэлектрохимического механизма [9]. Это соответственно повышает интерес к функциональным возможностям элементов и устройств, работающих на основе аналогичных механизмов.

Целью статьи является сравнительный анализ эффективности мемристоров и мемристивных устройств, использующих электрохимический механизм при создании нейроморфных сетей компьютеров и моделей мозга.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ**Неорганические мемристоры, использующие электрохимический механизм.**

Мемристоры, структура которых основана на неорганических соединениях, являются объектом наибольшего количества исследований и разработок.

В настоящее время образцы таких мемристоров, предназначенные для применения в экспериментальных системах, первыми появились на рынке [10]. Они относятся к VCM типу мемристоров, работающих с изменением валентности (сокращение от английского *"valence change memory"*) При этом изменение валентности осуществляется под воздействием электрического поля. Оно может быть также инициировано температурным градиентом, образующимся при прохождении тока.

В результате указанных воздействий происходит электрохимическое восстановление или окисление анионов окисного слоя, которое приводит к изменению сопротивления мемристоров.

Наиболее известная структура мемристоров этого типа содержит два слоя окислов титана TiO_2 и TiO_{2-x} [11,14]. Эти слои должны иметь толщину порядка 30нм [15] и быть расположены между двумя электродами из инертных металлов.

Слой TiO_2 содержит стехиометрическое соотношение титана и кислорода. Он является изолятором с высоким сопротивлением. В слое TiO_{2-x} содержится приблизительно 3% недоокисленных молекул окиси титана, выполняющих роль допирующей добавки. Этот слой является полупроводниковым, и его сопротивление зависит от приложенного напряжения.

При наложении напряжения возникает градиент электрического поля и термический перепад температур, приводящий к движению анионов, которые являются основными переносчиками зарядов. Источниками анионов служат вакансии на границах зерен, а также различные примеси и дислокации.

Изготовленный в соответствии с такой структурой мемристор обладает высоким сопротивлением. Для того, чтобы привести его в рабочее состояние необходимо снизить начальное сопротивление мемристора. С этой целью через него пропускают формирующий ток.

В процессе форматирования увеличивается количество носителей зарядов и сопротивление мемристора уменьшается до начального рабочего значения.

При функционировании мемристора в составе электрической цепи его сопротивление изменяется в зависимости от количества прошедшего через него электричества и направления проходящего тока.

Типовая **I-V** характеристика полного цикла резистивного переключения мемристора имеет вид гистерезисной петли. Теоретические типовые характеристики, полученные на основании расчётных формул при синусоидальном изменении напряжения на мемристорах типа VCM, показаны на рис.1. Внутренняя площадь гистерезисной петли зависит от частоты изменений напряжения.

При достаточно высокой частоте в мемристоре не успевают происходить структурные перестройки, и поэтому петля сжимается. В пределе она переходит в прямую линию f_4 , которая соответствует **I-V** характеристике линейного резистора.

При очень малых частотах гистерезисная петля тоже не образуется, и кривая f_1 соответствует **I-V** характеристике нелинейного резистора.

Экспериментальные **I-V** характеристики также имеют вид гистерезисных петель, но их форма существенно отличается от теоретической вследствие влияния многочисленных структурных факторов, которые не учитываются в расчётах.

В качестве примера на рис. 2 показана **I-V** характеристика, приведённая в статье [19]. В отличие от теоретических характеристик, показывающих плавное изменение тока, на экспериментальной характеристике имеются участки АВ и CD, в которых сопротивление мемристора, и соответственно ток, изменяются скачками. При некоторых структурах мемристоров [19,23] **I-V** характеристики могут иметь ступенчатый вид.

Для компьютеров и других устройств, в которых происходит цифровое преобразование информации, предпочтительными

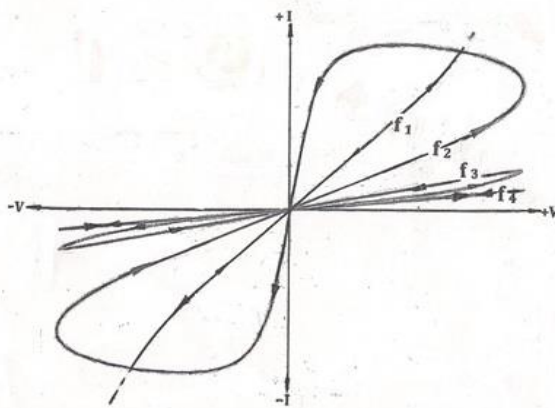

Рис. 1. I-V характеристики, рассчитанные для мемристора TiO_2/TiO_{2-x} при различных частотах: $f_4 \gg f_3 \gg f_2 \gg f_1$ (Рисунок составлен на основании данных, приведённых в статьях [43,44].)

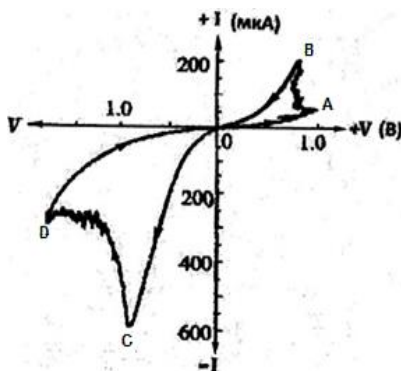

Рис. 2. I-V характеристика мемристора Pt,Ti/ TiO_x , $Al_2O_3/Pt,Ta$. (Составлен на основании данных, приведённых в статье [19])

являются мемристоры, обладающие ступенчатым изменением резистивного состояния. Для нейроморфных сетей, моделирующих мозг, предпочтительными являются мемристоры с плавными резистивными характеристиками.

Согласно данным [12] в мемристорах типа VCM время перехода высокоомного состояния в низкоомное составляет ~1 мкс при напряжении ~1 В. Установившиеся значения сопротивления сохраняются в течение сек. Максимальные значения R_{max}/R_{min} составляют 10^2-10^3 .

Наряду с VCM мемристорами в настоящее время уделяется внимание мемристорам типа ECM (сокращение от английского "electrochemical metallization"). Сопротивление этих мемристоров изменяется в результате электрохимического образования и растворения металлических нитей. Одни из электродов является электрохимически активным (например, Ag, Cu или Ni). Второй электрод изготавливается из инертного металла (такого как, Pt, или W). Между этими электродами располагается слой твердого электролита толщиной 20-75 нм на основе халькогенидных, галогенных или окисных соединений металлов (Ag, Cu, Hf, Ti и др.)

При наложении начального напряжения с целью форматирования происходит электрохимическое растворение металла активного электрода. Образовавшиеся катионы служат переносчиками зарядов и осаждаются в виде металла на инертном электроде. В результате образуются дендритообразные металлические нити, уменьшающие сопротивление мемристора. Согласно данным статьи [12] в мемристорах типа ECM максимально достигнутые величины R_{max}/R_{min} имеют значение 10^3-10^4 , т.е. на порядок больше, чем у мемристоров типа VCM. Максимальное время переключения из высокоомного состояния в низкоомное может достигать 50 мкс, что в 20 раз быстрее, чем у мемристоров типа VCM.

Установившиеся значения сопротивления сохраняются в течение 10 часов, что в 2,5 раза больше, чем у мемристоров типа VCM.

В то же время, необходимо отметить, что в некоторых структурах VCM мемристоров на основе окислов TiO_2 , Ta_2O_5 , HfO_x в последнее время было обнаружено электрохимическое образование металлических проводящих нитей [16]. Таким образом, в этих мемристорах вместе с переносом зарядов анионами кислорода могут участвовать катионы металла. Полученные авторами статьи [17] соотношения R_{max}/R_{min} , были $>10^6$, т.е. имели на два порядка более высокие значения, чем у ECM мемристоров.

В настоящее время мемристоры типов VCM и ECM применяются при разработках компьютерных нейроморфных сетей. Кроме того, они также используются в разработках нейросетей, предназначенных для моделирования работы мозга [2, 13, 14].

В статье [19] показано, что применение мемристоров типа VCM позволяет создать компьютерные нейроморфные сети, содержащие количество искусственных синапсов соизмеримое (и даже превышающее) их число в человеческом мозге. Также их применение даёт возможность конструировать так называемые "CrossNets", основанные на CMOS/мемристорной схемотехнике. Они ускоряют процесс преобразования данных и обеспечивают регулируемое рассеивание мощности. При этом достигается максимально возможная по сравнению с другими схемотехническими решениями плотность компоновки и исключается необходимость использования дополнительных транзисторов.

Преобразование информации в компьютерах происходит в результате прохождения электронных сигналов. В отличие от них в мозге важную роль играют процессы, связанные с преобразованием электронных импульсов тока в ионные, а также информационные процессы, связанные с прохождением биологических потоков.

Для моделирования таких процессов разрабатываются электрохимические мемристоривные устройства, использующие в своей структуре органические полупроводники и биологические электролиты.

Мемристоривные устройства на основе органических полупроводников.

Разработка мемристоривных устройств, структура которых основана на органических полимерных полупроводниках началась ещё до создания первых образцов мемристоров [21]. В настоящее время известны следующие основные типы таких устройств:

- мемристоривное устройство с гетеропереходом полиэтиленоксид – полианилин (сокращённо PEO-PANI), работающее с использованием механизма электрохимического восстановления – окисления [20],
- органические электрохимические транзисторы (ОЕСТ) на основе PEDOT:PSS [22], обладающие мемристоривными свойствами,
- мемристоры и мемристоривные устройства на основе различных полимеров, приведённые в таблице 2, статьи [23]

PEO-PANI мемристоривное устройство было разработано В. Ерохиным, Т. Берзиной и М. Фонтаной.

Уже в первом сообщении авторов, опубликованном в 2005 году, указывалось, что асимметрия электрических характеристик устройства позволяет создать адаптивные сети, обладающие способностью к обучению.

В последующих работах ряда коллективов с участием В. Ерохина это мемристоривное устройство было детально исследовано и значительно усовершенствовано.

Авторами исследованы его характеристики при работе в пульсирующем режиме [24], при моделировании биологических объектов (на примере прудовой улитки) [25], а также при создании нейроморфных сетей для перцептронов [26].

Работы по созданию перцептронов с применением элементов, называемых мемристорами, были впервые опубликованы в 60-годы прошлого века [27, 28].

Однако, вскоре они прекратились из-за недостатков известного в то время принципа построения перцептрона и нестабильности рабочих характеристик мемристоров. Мемристоры, также как мемристоры, могут быть созданы на основе электрохимических процессов, но они имеют другую конструкцию [29].

В настоящее время работы по созданию более совершенных нейроморфных сетей и принципов построения перцептронов возобновлены с применением неорганических мемристоров и органических мемристоривных устройств [18, 26, 30].

Разработчиками показано, что PEO-PANI мемристоривное устройство в зависимости от способа подключения (2 или 3 электрода) может совмещать функции транзистора и мемристора.

Отношение сопротивлений в состояниях $R_{вкл}/R_{выкл}$ у PEO-PANI мемристоривного устройства может изменяться от 4-х до 1000 крат [32].

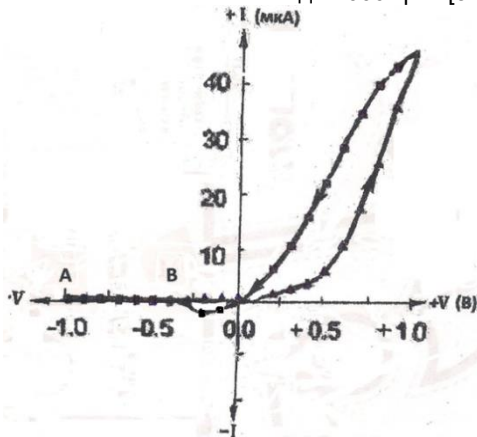

Рис. 3. I-V характеристика PEO-PANI устройства при задержке 60 сек. Составлен на основании данных, приведённых в статьях [31,32].)

Типовая I-V характеристика PEO-PANI устройства имеет вид, существенно отличающийся от гистерезисной петли неорганических мемристоров. Результаты исследований влияния длительности циклических импульсов на I-V характеристики данных устройств приведены в статьях [31] и [32].

В качестве примера на рис. 3 показана одна из полученных авторами I-V характеристик электронного тока PEO-PANI устройства. На рисунке видно, что в области отрицательных потенциалов (A-B) образование гистерезисной петли происходит после задержки изменения тока.

Авторами установлено, что причиной таких задержек является незаконченность восстановительно-окислительной реакции в зоне полупроводника. Минимальное время задержки, необходимое для окончания восстановительно-окислительного процесса составляло 60 сек. Оно было достаточным для установления сбалансированных связей между искусственными нейронами.

Часть площади гистерезисной петли, находящаяся в положительной области потенциалов, значительно больше, чем расположенная в отрицательной области. При меньших временах задержки это различие возрастает. В статье [32] также

отмечается особенность I-V характеристик PEO-PANI мемристоривного устройства, состоящая в том, что в отличие от теоретических типовых характеристик неорганических мемристоров они могут не проходить через нулевую точку в то время, когда циклически подаваемое напряжение находится на нуле.

При работе PEO-PANI мемристоривных устройств в составе многоэлементных нейроморфных сетей образуются перекрёстные связи, которые успевают придти в состояние равновесия, и при этом возникают устойчивые траектории прохождения информационных сигналов. В [31] сообщается, что данная особенность PEO-PANI устройства является близким подобием процессам, происходящим в живых организмах.

Кроме того, в [32] обращается внимание на то, что устанавливающиеся сбалансированные связи имеют стохастический (т.е. случайный и непредсказуемый) характер.

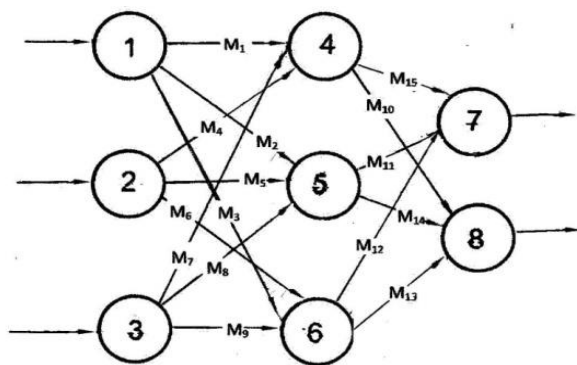

Рис. 4 Схема однослойного перцептрона 1,2,3-искусственные сенсоры, 4,5,6-ассоциативные элементы, 7,8-регулирующие элементы, M1-M15-мемристоры (искусственные синапсы)

выполняют мемристоры M_1 - M_{15} [8,18] (это могут быть также электрохимические мемристоривные устройства [26]).

Эта особенность более надёжно проявляется в случае применения PEO-PANI мемристоривных устройств при их сравнении с неорганическими мемристорами.

В соответствии с известным правилом Хейбба именно она способствует образованию стабильных траекторий прохождения информационных сигналов.

Таким образом, PEO-PANI устройство позволяет более эффективно, чем неорганические мемристоры, моделировать процессы, происходящие в мозге

Таким образом, PEO-PANI устройство позволяет более эффективно чем неорганические мемристоры моделировать процессы, происходящие в мозге.

На рис. 4 показано схематическое изображение связей при соединении искусственных сенсоров, нейронов и синапсов в составе фрагмента однослойного перцептрона.

Роль искусственных синапсов

В данном фрагменте три сенсора имеют полный набор связей с тремя ассоциативными нейронами, которые, в свою очередь, полностью связаны с двумя реагирующими нейронами.

При этом на 5 искусственных нейронов приходится 15 искусственных синапсов, т. е. мемристоров надо в три раза больше, чем нейронов.

В человеческом мозге содержится $\sim 10^{14}$ синапсов и $\sim 10^{11}$ нейронов. Их количественное соотношение значительно меньше, чем в данном фрагменте перцептрона, т.к. при работе мозга связи между нейронами образуются не одновременно, а попеременно. Соответственно уменьшается количество мемристоров, требуемых для создания нейроморфных моделей мозга.

В. Ерохиным и К. Горшковым с соавторами [33] было также показано, что PEO-PANI устройство позволяет создавать 3-D структуры, т.е. трехмерные многослойные сети, имеющие стохастические свойства, подобные тем, которыми обладает биологический мозг.

В продолжение этих работ на основе модифицированного PEO-PANI устройства, содержащего твердый электролит с добавкой полистериновой кислоты (PSS) и наночастиц Au была разработана схема двухслойного перцептрона, позволяющая осуществлять логические функции (например, NAND, NOR и другие [34].)

Следует отметить, что принцип работы PEO-PANI устройства тождественен механизму, действующему в различных видах органических электрохимических транзисторов (ОЕСТ). Известно также, что оптимальным полупроводником в ОЕСТ транзисторах служит PEDOT:PSS, позволяющий усовершенствовать технологию изготовления электрохимических элементов.

Кроме того, преимуществом этого полупроводника по сравнению с другими проводящими полимерами является хорошая совместимость с тканями головного мозга, что позволяет не только моделировать мозг, но и создавать нейроморфные устройства, способные коррелировать процессы, происходящие в мозгу.

В статье [35] приведены данные подтверждающие, что применение PEDOT:PSS, допированного этиленгликолем, не приводит к образованию в мозге рубцов и других побочных эффектов.

Основной характеристикой синапсов является свойство пластичности, выражающее эффективность связи между нейронами [36,37]. О моделировании синоптических функций при использовании транзисторов ОЕСТ с полупроводником PEDOT:PSS сообщается в статье [22].

Авторы установили возможность реализации долговременной пластичности, ответственной за создание памяти и обучение, а также кратковременной пластичности, создающей вычислительные способности. Используя эти функции, они получили возможность моделировать процессы возбуждения и торможения, а также свойство STDP пластичности (spike-timing-dependent-plasticity), которое регулирует силу связи между нейронами в зависимости от времени активации нейронов и входного импульсного потенциала.

Биоэлектрохимические мемристивные устройства.

Следующим шагом к созданию нейроморфных моделей мозга может стать применение биологических электролитов в структуре органических транзисторов, используемых в качестве мемристивных устройств.

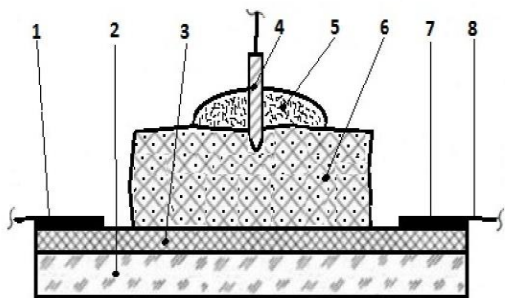

Рис. 5. Эскиз устройства PPC-OECT 1. Контакт истока, углеродная паста, 2. Подложка, стекло, 3. Полупроводник, PEDOT:PSS), 4. Затвор, Ag, 5. Капля раствора PPC, 6. Мембрана, PDMS, 7. Контакт стока, углеродная паста, 8. Проволока. (Составлен на основе описания и фотографии в статье [38,]).

В статье [39] электролитом служит раствор, содержащий грибок *Physarum polycephalum* Cell (сокращённо PPC). Он известен тем, что обладает уникальной способностью запоминать пути своего распространения при поиске пищи [38]. Это позволяет ему находить наиболее короткие маршруты при повторных поисках, т.е. фактически осуществлять процесс самообучения.

Авторами статей [4, 39] приведены результаты совместного применения PPC и полупроводника PEDOT:PSS при создании прототипа электрохимического мемристивного устройства, названного ими PPC-OECT.

Экспериментальный образец устройства имел структуру, показанную на рис. 5. На стеклянную подложку размером 2x2 см наносился слой PEDOT:PSS, который предварительно допировался 20% диэтиленгликолем и содержал поверхностно-активную добавку на основе додецилбензолсульфаниловой кислоты.

Канал транзистора формировался методом фотолитографии. Толщина канала составляла 100 нм, ширина 2 мм.

Над поверхностью канала размещалась пористая мембрана из полидиметилсилоксана, имеющая форму прямоугольного параллелепипеда. В экспериментальной практике эта мембрана известна под названием "PDMS well". Её важным свойством является безвредность для живых организмов [40]. Длина

канала задавалась соответствующим размером плоскости соприкосновения мембраны с PEDOT:PSS и составляла ~10мм. На мембрану наносилась капля раствора PPC объёмом ~500мкл.

Основным назначением мембраны было удержание раствора PPC над поверхностью полупроводника. Раствор PPC служил электролитом, осуществлявшим электрическую связь между затвором и каналом. Электроды истока и стока формировались на концах полупроводникового канала. Электрод затвора упирался непосредственно в верхнюю плоскость мембраны. В качестве материалов затвора исследовались Ag, Au и Pt..

Авторами установлены следующие характерные особенности PPC- ОЕСТ:

1. Данный элемент способен работать при очень низких входных напряжениях (начиная от нуля).
2. При подключении всех трёх электродов элемент работает в качестве транзистора. В случае отключения электрода стока и создании цепи исток-затвор PPC-ОЕСТ может работать в качестве мемристинного устройства

3. Основные функциональные параметры PPC-ОЕСТ подобны тем, которые были получены ранее в случаях желатинизированных электролитов, что позволяет характеризовать PPC как квазитвёрдый электролит.

4. Относительное изменение регулируемого тока зависит от материала электрода затвора. При применении затворов из Au и Pt возможные пределы регулирования уменьшаются по сравнению с затвором из Ag. Это объясняется тем, что в случае применения Ag электрод растворяется и реакция дедопирования происходит по восстановительно-окислительному механизму. Соответственно, перенос зарядов происходит по всему объёму канала. В случае нерастворимых затворов из Au и Pt реакция дедопирования происходит по полевому механизму, и перенос зарядов осуществляется только в поверхностном слое.

5. Мемристинное устройство PPC-ОЕСТ имеет хорошую воспроизводимость переходных характеристик и отсутствие потерь проводимости во время эксплуатации.

Исходя из проведённых исследований, авторы сделали вывод, что на основе PPC-ОЕСТ можно создать очень чувствительные сенсоры, которые способны работать непосредственно в нейронных сетях и других тканях живых организмов.

Создание нового биоэлектрохимического преобразователя информации позволяет также получить дополнительные преимущества при разработках нейроморфных сетей.

В вышеупомянутой работе [39], сообщается, что PPC выполняет роль резервуара катионов, которые могут вступать в обменную реакцию с PEDOT:PSS.

Вследствие этого возникает вопрос, каким образом PPC улучшает характеристики электрохимических элементов. Можно предположить, что этот эффект обусловлен способом повышения электропроводности полупроводникового слоя.

Ранее в работах [41,42] было показано, что при высушивании раствора PEDOT:PSS образуются твёрдые плёнки полупроводника, которые имеют анизотропную структуру, и у них величина электропроводности по длине отличается от электропроводности по высоте. Кроме того, величина электропроводности полупроводниковых плёнок также существенно зависит от размеров мицелл, которые образуются в исходном коллоидном растворе и сохраняются в виде отдельных монокристаллов после высушивания плёнки. Конечная электропроводность сухой полупроводниковой плёнки зависит также от состава дополнительных компонентов, входящих в исходный раствор и от условий его высушивания. При оптимальных условиях приготовления полупроводниковой плёнки электропроводность вдоль длины может достигать >1000 См/см. Размер монокристаллов составляет 5-10 нм.

В процессе наложения напряжения прохождение электрического тока в полупроводнике осуществляется посредством передвижения электрических зарядов от каждого отдельного монокристалла к соседним. При таком механизме электропроводность полупроводникового слоя зависит от интегральной длины конкретных траекторий, по которым движутся электрические заряды. В случае, когда PPC является основным компонентом электролита, его способность запоминать и находить кратчайшие пути своего распространения позволяет уменьшить суммарную величину траекторий продвижения зарядов и вследствие этого оптимизировать электропроводность полупроводникового слоя. В результате, происходит улучшение функциональных характеристик мемристинного устройства.

ВЫВОДЫ

Мемристоры типов VCM и ECM на основе неорганических соединений, работающие с использованием процессов электрохимического восстановления и окисления, имеют в настоящее время предпочтительное применение в разработках компьютерных нейроморфных сетей, содержащих 10^{14} (и более) искусственных синапсов, что соответствует их количеству в человеческом мозге. Создание таких сетей позволяет снизить энергопотребление и повысить скорость обработки информации в новых поколениях компьютеров.

Электрохимические мемристинные устройства типов PEO-PANI и ОЕСТ на основе органических полимерных полупроводников позволяют создавать модели биологического мозга, обладающие более близким подобием, чем получаемое при использовании неорганических мемристоров.

Применение полимерного полупроводника PEDOT:PSS упрощает изготовление мемристивных устройств и обеспечивает хорошую биологическую совместимость сенсоров, применяемых для исследований, с тканями мозга.

Биоэлектрохимические мемристивные устройства типа PPC-ОЕСТ являются перспективными для создания более совершенных моделей мозга, т.к. они используют в качестве электролита природный материал, повышающий способность к запоминанию и адаптации.

На основании анализа механизма прохождения тока в PEDOT:PSS сделано предположение, что *Physarum polycephalum* Cell оптимизирует суммарную длину траекторий продвижения зарядов между монокристаллами полупроводника.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Галушкин, А.И. Нейрокомпьютеры с использованием мемристоров. Информационные технологии (приложение к журналу, УДК 004.33). 2014, №4.
2. Waser, R. Resistive non-volatile memory devices. *Microelectronic Engineering*. 2009, v. 86, pp.1925-1928.
3. Erokhin, V., Berzina, T. and Fontana, M.P. Hybrid electronic device based on polyanilinepolyethyleneoxide junction. *J. Appl. Phys.* 2005, v. 97, p. 064501.
4. Tarabella, G., D'Angelo, P., Cifarelli, A., Dimonte, A., Romeo, A., Berzina, T., Erokhin, V., Iannotta, S. A hybrid living/organic electrochemical transistor based on the *Physarum Polycephalum* cell endowed with both sensing and memristive properties. *Chemical Science*. 2015, v. 6, pp. 2859-2868.
5. Grieshaber, D., MacKenzie, R., Vörös, J., Reimhul, E. *Electrochemical Biosensors - Sensor Principles and Architectures*. Sensors (Basel). 2008, Mar; 8(3), pp. 1400–1458.
6. Simon, D., T. et al. An organic electronic biomimetic neuron enables auto-regulated neuromodulation. *Biosensors and Bioelectronics*. 2015, v.71, pp. 359-364.
7. Yang, J., J., Strukov, D., B., Stewart, D., R. Memristive devices for computing. *Nature Nanotechnology*. 2012, v. 8, pp.13-24.
8. Hu, S., G. et al. Review of Nanostructured Resistive Switching Memristor and Its Applications. *Nanoscience and Nanostructure Letters*. 2014, v. 6, pp. 729-757.
9. Hodgkin A.L., Huxley A.F. A quantitative description of membrane current and its application to conduction and excitation in nerve. *J. Physiology*, 1952. v.117, pp.500-544.
10. Knowm.org | BS-AF-W 16DIP Packaged Memristors.
11. Strukov, D.B., Snider, G.S., Stewart, D.R., Williams, R.S. The missing memristor found. *Nature*. 2008, v. 453, pp.80-83.
12. Храповицкая Ю. В., Маслова Н. Е., Занавескин М. Л. Перспективные структуры с эффектом памяти, созданные на основе неорганических материалов. *Наука и образование*. 2013, Эл. № ФС77-48211, УДК 004.076.4, №12, стр.329-357.
13. Kozicki, M.N., Mitkova, M., Valov, I. *Electrochemical Metallization Memories*. 2016. Chapter 17, pp.483-514. In the book: *Resistive Switching: From Fundamentals of Nanoionic Redox Processes to Memristive Device Application*. Editors: Daniele Ielmini and Rainer Waser. ISBN: 978-3-527-33417-9.
14. Gale, E. TiO₂-based memristors and ReRAM: materials, mechanisms and models (a review). *Semiconductor Science and Technology*, 2014. v. 29, iss.10, article id. 104004.
15. Емельянов, А.В., Демин, В.А., Антропов, И.М., Целиков, Г.И., Лаврухина, З.В., Кашкаров, П.К. Влияние толщины слоев TiO_x/TiO₂ мемристивных устройств на их мемристивные свойства. *ЖТФ*, 2015 т. 85, вып. 1, с. 114-118.
16. Wedig, A. et al. Nanoscale cation motion in TaO_x, HfO_x and TiO_x memristive systems. *NATURE NANOTECHNOLOGY*, 2016. v.11, pp. 67-74.
17. Jui-Yuan Chen et al. Switching Kinetic of VCM-Based Memristor: Evolution and Positioning of Nanofilament. *Adv. Mater.* 2015, pp.1-6 DOI: 10.1002/adma.201502758.
18. Заблочный, А. В. Нейросети на основе мемристоров для реализации искусственного интеллекта. www.slideshare.net/yandex/20141206-42526762.
19. Prezioso, M., Merrikh-Bayat, F., Hoskins, B., Adam, G., Likharev, K.K., Strukov, D. V. Training and operation of an integrated neuromorphic network based on metal-oxide memristors. *Nature/Letter*. 2014, v. 521, pp. 61-64.
20. Erokhin, V., Howard, G.D., Adamatzky, A. Organic Memristor Devices for Logic Elements with Memory. *Int J Bifurcation Chaos* 22. 2012. 1250283 [9 pages].
21. Erokhin, V., and Fontana M. P. Electrochemically controlled polymeric device: a memristor (and more) found two years ago. Archiv.org./pdf/0807.0333.
22. Gkoupidenis, P., Schaefer, N., Garlan, B., Malliaras, G.G. Neuromorphic Functions in PEDOT:PSS Organic Electrochemical Transistors. *Advanced Materials*. 2015, v. 27, pp.7013-7246.
23. Pan, F., Gao S., Chen, C., Song, C., Zeng, F. Recent progress in resistive random access memories: Materials, switching mechanisms, and performance. *Materials Science and Engineering*. R83. 2014, pp.1-59.
24. Smerieri, A., Berzina, T., Erokhin, V., and Fontana M., P. Polymeric electrochemical element for adaptive networks: Pulse mode. *Appl. Phys.* 2008, v.104, p.114513.
25. Erokhin, V. Berzina, T., Erokhina, S., Fontana M. P. Organic Memristors and Adaptive Networks. In the book: *Nano-Net, 4th International ICST Conference, Lucerne, Switzerland, October 18-20, 2009*, pp. 210-221.

26. Demin, V.A., Erokhin, V.V., Emelyanov, A.V., Battistony, S., Baldi, G., Iannota, S., Kashkarov, P.K., Kovalchuk, M.V. Hardware elementary perceptron based on polyaniline memristive devices. *Organic Electronics*. 2015, v. 25, pp.16-20.
27. Widrow, B. An adaptive ADALINE Neuron Using Chemical Memistors, ERL Technical Report No. 1553-2 Electronics Research Laboratory, Stanford University, Okt. 17, 1960.
28. Абрамов, М.Н., Вайнштейн, М.З., Кассацьер, К.Е., Поляков, В.В., Левитан, И.И., Француз, А.Г. Перцептрон на мемисторах и предварительные результаты его исследования. Изд. Труды ЦНИИПА, Л.1967, №7.
29. Kim, H., Adhikari, S. P. Memistor Is not Memristor. *Circuits and Systems Magazine IEEE*. 2012, 12, pp.75-78.
30. Wang, L., Duan, M., Duan, S. Memristive Perceptron for Combinational Logic Classification. *Mathematical Problems in Engineering*. 2013, article ID 62579.
31. Baldi, G et al. Logic with memory: and gates made of organic and inorganic memristive devices. *Semiconductor Science and Technology*. 2014, v. 29, 1040099 (6pp).
32. Dimonte, A., Berzina, T., Pavesy, M., Erokhin, V. Hysteresis loop and cross-talk of organic memristive devices. *Microelectronic journal*. 2014, v. 45, pp.1396-1400.
33. Erokhin, V. et al. Stochastic hybrid 3D matrix: Learning and adaptation of electrical properties. *Journal of Material chemistry*. 2012, v. 22, 2288.
34. Emelyanov, A.V., Demin, V.A., Lapkin, D.A., Erokhin, V. V., Battistoni, S., Baldi, G., Iannota, S., Kashkarov, P.K., Kovalchuk, M.V. PANI -based neuromorphic networks-first results and close perspectives. 2015, International Conference on Memristor Systems (MEMRISIS).
35. Cellot, G et al. PEDOT:PSS Interfaces Support the Development of Neuronal Synaptic Networks with Reduced Neuroglia Response In vitro. *Frontiers of Neuroscience*. 2016, v. 9, article 521.
36. Справочник химика 21. Госхимиздат. 1962, М-Л, стр.187.
37. Citri A., Malenka R.C. Synaptic Plasticity: Multiple Forms, Functions, and Mechanisms // *Neuropsychopharmacology* 2008. v. 33, # 1. pp. 1-24.
38. Atlas of Physarum Computing. Editor A. Adamatzky. 2015. World Scientific Publishing.
39. Romeo, A., Dimonte, A., Tarabella, G., D'Angelo, P., Erokhin, V., Salvatore, I. A bioinspired memory device based on interfacing Physarum polycephalum with an organic semiconductor. 2015, *APL. MATERIALS*, 3, 014909-1-014909-6.
40. Sia, S. K. Whitesides, G. M. Microfluidic devices fabricated in Poly(dimethylsiloxane) for biological studies. *Electrophoresis*. 2003, 24, 3563-3576.
41. Nardes, A.M. et al. Microscopic understanding of the anisotropic conductivity of PEDOT: PSS thin films. *Advanced Materials*. 2007, 19, 1196-1200.
42. Takano, T., Masunaga, H., Fujiwara, A., Okuzaki, H., Sasaki, T. PEDOT Nanocrystal in Highly Conductive PEDOT:PSS Polymer Films. *MACROMOLECULES*. 2012, 45, 3859-3865.
43. Pershin, Y.V., Ventra, M.D. Memory effects in complex materials and nanoscale systems. 2010, *Adv.Phys.* v. 60. pp.145-227.
44. Singh, T. "Nanoscale Memristor," in Reference Module in Materials Science and Materials Engineering, A. Haseeb, Ed. Elsevier. 2015, ISBN: 9780128035818. [DOI: 10.1016/B978-0-12-803581-8.04068-6].

THE ESSENCE AND STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF INTERPRETERS

Tetiana V. Halchak

Khmelnytskyi Humanities and Pedagogic Academy, postgraduate (Ukraine)

e-mail: halchak@ber.te.ua

ABSTRACT

Institutions of higher education form the third millennium competent interpreter who has a holistic, systemic knowledge of language, literature and culture, is a conductor of ideas of the state and democratic changes.

Multifaceted nature of translation makes the task of preparing qualified specialists quite difficult, because the interpreter profession is different, first of all, is to master the language; quickly create and articulate expression; able to use new bilingual series for the expression of a thought; keep in memory products of different language volume; be able to switch from one language to another; tolerant of interviewees with different social status and level of proficiency. All this requires an interpreter specialized knowledge and skills - translational, teaching, psychological and cultural.

Keywords: professional competence, interpreter, professional qualifications, competency, components of competence.

РЕЗЮМЕ

Вищі навчальні заклади третього тисячоліття формують компетентного перекладача, який володіє цілісними, системними знаннями мови, літератури, є людиною культури, провідником ідей держави і демократичних змін.

Багатогранний характер перекладацької діяльності робить завдання підготовки кваліфікованих фахівців досить складним процесом, адже професія перекладача має свої особливості, перш за все, це досконало володіти мовою; швидко формувати і формулювати висловлювання; вміти використовувати фразеологічний ряд для вираження певної думки; утримувати в пам'яті мовні продукти різного об'єму; вміти переключатися з однієї мови на іншу; толерантно ставитися до співрозмовників з різним соціальним статусом і рівнем володіння мовою. Все це вимагає від перекладача спеціальних знань, умінь і навичок - перекладацьких, педагогічних, методичних, дидактичних, психологічних, культурологічних.

Ключові слова: професійна компетентність, перекладач, професійні якості, компетенція, компоненти компетентності.

РЕЗЮМЕ

Высшие учебные заведения третьего тысячелетия формируют компетентного переводчика, обладающего целостными, системными знаниями языка, литературы, является человеком культуры, проводником идей государства и демократических преобразований.

Многогранный характер переводческой деятельности делает задачу подготовки квалифицированных специалистов достаточно сложным процессом, ведь профессия переводчика имеет свои особенности, прежде всего, это в совершенстве владеть языком; быстро формировать и формулировать высказывания; уметь использовать фразеологический ряд для выражения определенного мнения; удерживать в памяти речевые продукты разного объема; уметь переключаться с одного языка на другой; толерантно относиться к собеседникам с различным социальным статусом и уровнем владения языком. Все это требует от переводчика специальных знаний, умений и навыков - переводческих, педагогических, методических, дидактических, психологических, культурологических.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, переводчик, профессиональные качества, компетенция, компоненты компетентности.

STATEMENT OF THE PROBLEM

Professional competence can not be developed in isolation, separate from the general. For this reason, educational attainment should be based on different disciplines, each of which highlights certain aspects of the professional translator. According to the personal approach education should be directed to the formation of personality of future interpreter as a member of a professional group. To achieve its objectives translator must possess the appropriate knowledge, skills and personal qualities that are considered by researchers as part of professional competence.

MAIN MATERIAL OF THE RESEARCH

The concept of "professional competence" developed from the standpoint of the theory of learning management, scientific organization of educational process and pedagogical acmeology, in which a "consequence of the particular type of subject-specific knowledge" is the result of "intensive practice and training in the relevant subject specialization" "[6].

S. Molchanov treats professional competence as "the circle of questions in which the subject has the knowledge, experience, the totality of which reflects the socio-professional status and professional qualifications", as well as some personal, individual characteristics that enable the implementation of a professional activity [13].

Unlike the term "qualification", this concept includes, along with highly professional knowledge and skills that characterize qualifications, qualities such as initiative, communication skills, ability to learn, think logically, acquire and process information [11].

B. Hershunskyi understands under professional competence of interpreters "their own level of professional education, experience and individual human abilities, their desire for lifelong learning and self-improvement, creative pertinent" [4]. The scientist emphasizes that competent professional person should be limited only in the area of employment. Otherwise, when he implements his individuality and creativity in several activities, then we do not talk about professional competence and the overall talent of the individual [4]. We share this view and after B. Hershunskyi accentuate belonging of professional competence only to one sphere of professional activity, in our study it is a professional activity of interpreter.

National and foreign scientists such as V. Komissarov, L.A. Latyshev, R. Miniar-Beloruhev, V. Safonova, I. Haleyeva, J. Holtz-Miantari and others investigated professional competence of interpreter.

Professional competence is primarily characterized as the combination of knowledge, skills and personal characteristics needed for interpreter for the success of their professional functions [12].

New studies on the professional competence of the interpreter appears every year. A. Grebenshchikov, K. Kozhukhov, A. Shupta consider the professional competence of interpreter as a characteristic of his personality, his ability and willingness to virtually explore different in their work kinds of necessary skills as a translator feature [5, p. 187].

With the systems approach (T. Brazhe, N. Zaprudskyi) professional competence is considered as a kind of system that integrates the knowledge, skills, professionally significant qualities of the person of the future interpreter that provides personal fulfillment of professional obligations.

As R. Miniar-Beloruhev notes "competence of interpreter is primarily determined by the knowledge of two languages and fluency" [10]. Scientist includes the professional competence of an interpreter possession of language, language competence and skills transfer ownership, oratory and literary talent.

We regard the formation of professional and communicative competence of the future translators as complex and multilateral process as a pedagogical system under which we, after V. Bepalko, mean "a set of related tools, methods and processes that are necessary to create an organized, purposeful and deliberate pedagogical influence on the formation of personality".

According to T. Dolgova professional competence of interpreter consists of special competencies (subject and nonsubject knowledge which develop a personality that is common knowledge and key disciplines), technological (methodological), managerial (organizational, managerial) and communicative competence.

T. Komarnytska notes that the future interpreter must possess such kinds of competencies as personal, which provides awareness of the importance of the role of an interpreter, social (the ability to confirm the status of the work) special should be formed, which, in its turn, according to the researcher, is divided into linguistic (thorough command of the language interpreter) and philological competence (possession of modern theoretical knowledge on cultural) and didactic and methodical, which includes the possession of modern principles of communicative didactics oriented activity approach to language as a tool for action, intercultural approach [7].

As can be seen, the variety of components that researchers distinguish in composition of professional competence of interpreter, the leading is foreign language communicative competence, which, in our opinion, is closely connected with all other components of professional competence of interpreter.

Formation of professionally significant competences that enable to implement translation function is a prerequisite for the formation of professional thinking and achieving the main goal of training specialist - his professional competence, a high level of actualization (realization) of professional competence. Important additions to the interpretation of professional competence research makes A.K. Makarova whereby professional competence of the expert characterized with personal qualities such as:

- professional thinking, professional intuition, independence in solving professional problems;
- durable professional motivation;
- having a positive self-concept, self-worth;
- adaptation himself to the profession and vice versa profession to himself;
- switching, versatility;
- strong commitment;
- holistic professional identity;
- self-development of professional skills;
- professional learning ability;
- construction of own professional development strategies [8, 34 p. 38].

In foreign publications in English, French and German only one term of competence is used but it has at least five meanings. This is ability, and skill, and the result of effective and readiness for action. The most common interpretation of competence is a combination of knowledge, skills, intellectual and personal skills needed for effective task of certain level of complexity [3, p 69].

In the works of Russian authors two terms are used - competence and competency. Though they are used as synonyms, attitude to these terms quite categorically: term competence is used solely, and competency is seen as a bad translation from English.

According to the dictionary, the words competence and competency mean basically the same thing:

Competence (noun). **a.** the state or quality of being adequately or well qualified; ability. See synonyms at ability. **b.** A specific range of skill, knowledge, or ability [14].

Competency (noun). The quality of being adequately or well qualified physically and intellectually [15].

In psychology and certain techniques, as E.D. Bozhovich proves, language competency is also often reveal as a set of specific skills necessary to linguistic community member for communication and for language acquisition as a discipline" [1, p. 34]. In this case, competence and competency are also referred interchangeably. The monograph of M.A. Kholodna devoted to psychology of intelligence, the term "intellectual competence" is introduced and defined as a special form of personal knowledge, a special type of subject specific knowledge.

However, in recent works on psychology, sociology and methods of teaching Russian researchers have begun to distinguish concepts of competence and competency, based on the interpretation of these terms in the Russian dictionary. It seems that to approach of these researchers is reasonable, because they distinguish the meaning of these two concepts and consider competencies as resources that serve as the basis for efficient solutions and determine the level of competence.

In this approach, competencies relate to the resources necessary professional translator to act and competence is the ability to select, combine and mobilize competencies, resources at its disposal. Only the ability to select and use in the performance of tasks of internal resources, competence will indicate the professional competence of an interpreter, which can be defined as the possession of human ability, knowledge and skills to transfer (both in writing and orally) from one language to another taking to consideration the differences between the two texts, communicative situations and cultures.

Professional competence of interpreter is heterogeneous phenomenon. It integrates a number of components, which relate to four major aspects of the translator in the field of professional communication (intercultural communication professionals own interpreter profession, dialogue among translators and so on). According to this we can define following components of competence:

1) communicative competency, i.e. the ability (according to social and cultural norms of society) understand and create in oral or written verbal behavior program in the form of statements and discourses, which includes: linguistic, sociolinguistic and pragmatic components;

2) special competency, i.e. the ability to perform work at the professional level as text translator by profession, possession of a translator appropriate knowledge and skills, including: basic, substantive, discursive, socio-cultural and technological strategic components;

3) social competency of interpreter by profession, which relates to professional communication, professional communication techniques possession accepted in the profession, and social responsibility for the results of their work, etc.;

4) personal competency of interpreter i.e. possession professional and important qualities necessary for successful implementation of work.

Professional competence of translators includes not only certain types of competencies, but also special skills. V.N. Komissarov attributes to them such [8. p. 335]:

1. The ability to perform parallel actions in two languages, switching from one language to another. Often this ability is formed independently with the development of bilingualism, although some experts have to make efforts for its development - to learn the techniques of translation, translating correspondences, to perform bilingual actions during translation process. All this helps to bring this skill to a professional level.

2. Ability to understand the text as interpreter. In other words, the interpreter accepts text in different way from the ordinary native speaker - entirely, paying attention to the smallest details of the meaning. So, he must have significant linguistic and cultural knowledge and be able to find the most precise match in both languages. For example, during translation of words or grammar tenses of the English verb when the direct correspondence is not possible in the Ukrainian language interpreter need to look for more information in the original text.

3. The ability to move in the statements in each of the languages of the surface structure to deep and back in the performance of parallel actions in two languages during translation. That is during process of translation expert should look for hidden meaning expressions to find its deep structure when it is impossible to use the same surface structure in the target language, and then find the necessary surface structure to express deep.

4. The ability "to depart not moving away". Translator seeks to remain closest to the original content, even when it is necessary to move away from the original, if application of direct correspondence is impossible.

5. The ability to choose and use the right techniques of translation and overcome difficulties associated with the lexical, phraseological, grammatical and stylistic features of the original language. The study of these techniques and difficulties of translation as part of this theory of translation promotes the formation of such skills.

6. Basic translation skills are reunited in ability to analyze the original text, show standard and nonstandard translational problems and their solutions to choose the most appropriate to each action of translation. This also includes the ability to edit translations (their own and others), find and correct stylistic and semantic errors, evaluate and criticize the evidence of suggested options.

Some personal characteristics that ensure the successful execution of professional functions are also included into professional competence of interpreter. In the process of translation, the translator must be able to

focus, to mobilize his full potential, memory resources, quickly switch attention, to move from one language to another, from one culture to another.

Due to the fact that the texts to translate have various topics relating to various areas of expertise, specialist should be highly educated, erudite, well-read, open-minded, have a broad knowledge. Moreover, a professional translator strives for constant updating of his knowledge, not only enrich vocabulary, but also find new non-linguistic information skillfully uses encyclopedias, reference books, the Internet and other sources.

With the formation of professional competence of interpreter proceed the development of a special type of personality that meets the moral and ethical features of the profession. First of all, translation activities based on the trust of the customer / receptor artist. Often without knowing the content of the original text, the customer relies entirely on the professionalism and integrity and objectivity of an interpreter under the original result. The expert takes full responsibility for the quality of his work, he must recognize and remember the risks that may accompany improperly completed task.

Behavior of an interpreter should be tactful, restrained, be able to keep a secret, since engaging in critical negotiations or working with classified documents, personal correspondence, etc., he can get access to the information not to be disclosed.

All these components of professional competence of interpreter in one way or another are present in the portrait of professional specialist in the field of translation. However, remember that a set of professional and personal interpreter's qualities needed to succeed in certain profile varies depending on what type of translation he does.

It is worth to notice that an interpreter of any type necessarily require high ability to work and good physical condition and the presence of neuropsychiatric traits that correspond to the profile of translation, makes this work more successful and causes fewer negative emotional and psychological overload.

At the same time in all types and genres of translation, regardless of merits, interpreter's aptitude is determined first of all as formed professional competence that is acquired by the learning process of translation and then is fixed in the practical translation. The level of professional competence depends on the degree of development of skills and competencies of its components. Some skills can be automatic or semi-automatic and be intuitive, some of them require constant practice and consolidation.

Professional competence is the determinant that distinguishes graduate of the translation profession from others. In this regard it would be appropriate allocation of competence as the most important component of professional portrait of linguist-interpreter, because a high level of professional competence ensures proper quality of the work and, consequently, the degree of success of an interpreter during professional activity.

CONCLUSIONS

The basic components of professional competence should be laid at the initial stage of education to have an idea about the specifics of their future profession and requirements for interpreter in the labor market. In the process of mastering the specialty "interpreter" students should develop basic competencies and acquire new skills and abilities to achieve a level of professional competence that will enable them to become successful and competitive specialists in their field.

REFERENCES

1. Алексеева, И.С. Профессиональное обучение переводчика. Учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей / И.С. Алексеева. – СПб, 2000. – 192 с.
2. Архипова С. П. Професійна компетентність і професіоналізм соціального працівника: сутність і шляхи розвитку / С. П. Архипова // Соціальна робота в Україні : теорія та практика. – К. : Аспект-Поліграф, 2004. – Вип. 2(7). – С. 15-24.
3. Божовіч Л. І. Вибрані психологічні праці / Божовіч Л. І. – [під ред. Д. І. Фельдштейна]. – М. : Академія, 1995. – 450 с.
4. Гершунський Б.С. Менталітет і освіта: [навч. пос. для студ.] / Б. С. Гершунський. – М. : Ін-т практ. психології, 1996. – 512 с.
5. Гребенщикова, А. В. Формирование профессиональной компетентности будущих переводчиков средствами информационно-коммуникационных технологий : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Гребенщикова Александра Вячеславовна ; Челябинск, 2005. – 179 с.
6. Долинський Є. В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх перекладачів / Є. В. Долинський // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. : Педагогіка і психологія. – Зб. статей : Ялта : РВВ КГУ, 2011. – Вип. 29. Ч. 2. – С. 122–128.
7. Комарницька Т.М. Кваліфікаційна характеристика вчителя іноземної мови в контексті сучасних наукових, психолого-педагогічних теорій, методів та технологій навчання / Т. М. Комарницька // Міжнародне співробітництво та університетська освіта : матеріали міжнародної наукової конференції. – К. : Вид-во МФ НАУКМА, 2000. – С. 161–165.
8. Комиссаров, В. Н. Современное переводоведение: учеб. пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2002. – 424 с.
9. Комиссаров, В. Н. Теоретические основы методики обучения переводу / В.Н. Комиссаров. – М. : ПЕМА, 1997. – 111 с.

Pedagogy Science

10. Миньяр-Белоручев, Р.К. Теория и методы перевода / Р.К. Миньяр-Белоручев. – М. : Московский лицей, 1996. – 206 с.
11. Рудестам, К. Групповая психотерапия. Психокоррекционные группы: теория и практика / Общ. ред. и вступ. ст. Л. П. Петровской. – 2-е изд. – М. : Прогресс, 1993. – 368 с.
12. Рыбакова, А. А. Сущность понятий «компетенция» и «компетентность» : от количественного измерения к качественному наполнению / А. А. Рыбакова // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2009. – № 61. – С. 51–57.
13. Слостёнин, В.А. Педагогика : инновационная деятельность / Слостёнин В.А., Подымова Л.С. – М. : Магистр, 1997. – 221 с.
14. <https://ahdictionary.com/word/search.html?q=competence>
15. <http://www.princeton.edu/main/tools/search/?q=Competency>

ФОРМУВАННЯ СТАТЕВОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Головач Людмила Ярославівна

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, молодший науковий співробітник (Україна)
halchak@ber.te.ua

РЕЗЮМЕ

У статті обґрунтована модель статевої культури особистості, розкрито структурні компоненти статевої, сексуальної та гендерної культури особистості, представлений механізм функціонування ціннісно-смыслової регуляції статевої культури особистості. Результати дослідження можуть бути корисними науковим працівникам, соціальним педагогам, практичним психологам, учителям, всім причетним до статевого виховання старшокласників.

Ключові слова: статева, сексуальна, гендерна культура особистості, ціннісно-смыслова регуляція статевої культури особистості, статево виховання, особливості статевого розвитку старшокласників.

РЕЗЮМЕ

В статье обоснована модель половой культуры личности, раскрыты структурные компоненты половой, сексуальной и гендерной культуры личности, представлен механизм функционирования ценностно-смысловой регуляции половой культуры личности. Результаты исследования могут быть полезными научным работникам, социальным педагогам, практическим психологам, учителям, всем причастным к половому воспитанию старшеклассников.

Ключевые слова: половая, сексуальная, гендерная культура личности, ценностно-смысловая регуляция половой культуры личности, половое воспитание, особенности полового развития старшеклассников.

ABSTRACT

The model of the sexual culture of the personality is grounded in the article, structural components of the sexual and gender culture of the personality are exposed, the mechanism of functioning of the valued-semantic adjustment of the sexual culture of the personality is presented. The results of the investigation can be profitable for research workers, social teachers practical psychologists, teachers, for those who participate in sexual education of senior pupils.

Keywords: the sexual and gender culture of the personality, the valued-semantic adjustment of the sexual culture of the personality, the sexual education, the peculiarities of the sexual education of senior pupils.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку суспільства роль соціальних зв'язків у формуванні культури міжстатевих відносин у суспільстві є однією з найактуальніших у соціальній теорії та практиці. Важливою у даному контексті є робота зі зниження віку на початку неповнолітніми статевого життя, що супроводжується зростанням кількості штучного переривання вагітності, розширенням діапазону венеричних захворювань, появою серед школярів матерів-одиначок. Статева поведінка людини пов'язана з різними біологічними, психосоціальними та культурними факторами.

Сьогоднішня молодь відчуває брак літератури з питань міжстатевих відносин стосунків, шлюбу, сім'ї. Особливо недостатньо її з психології сексуальності, сумісності партнерів, профілактики подружніх конфліктів тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки учнівської молоді до сімейного життя, статевого та дошлюбного виховання знайшла своє відображення дисертаційних та монографічних роботах вітчизняних педагогів. Дослідниками вивчались такі аспекти статевої культури: культура ставлення до протилежної статі (Н. Максименко, І. Мезеря, В. Стахневич), культура статево-рольової поведінки (М. Грабовський, С. Ковальов, І. Кон, В. Семиченко, О. Сечейко) сексуальна культура (В. Безрукова, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Кравець), психосексуальна культура (Л. Гридковець), гендерна культура (О. Любарська, В. Романова, С. Хрісанова) та інші. Але недостатньо дослідженою залишається проблема взаємодії у вихованні статевої культури старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів батьків і відповідно підготовлених спеціалістів.

У наукових публікаціях останнього періоду досліджуються проблеми формування культури сексуальної поведінки у молоді (Т. Гурлева, Л. Мороз, О. Кікінежді), основ сімейного життя (С. Ковальов, Т. Кравченко, М. Стельмахович), гігієнічних основ статевого виховання (Д. Ісаєв, В. Каган, Д. Колесов, А. Хрипкова, І. Юнда), культури міжстатевих взаємин учнів основної школи засобами мистецтва (І. Мезеря, В. Черній).

Дослідження видатних педагогів (А. Макаренко, С. Русова), вітчизняних (Т. Алексєєнко, О. Безпалько, І. Бех, В. Васютинський, Л. Ваховський, О. Вишневський, Т. Говорун, Л. Гридковець, С. Діденко, І. Зверева, А. Капська, О. Кікінежді, І. Козубовська, О. Кононко, А. Конончук, В. Кравець, Т. Кравченко, Г. Лактіонова, С. Лукашук-Федик, І. Мезеря, Н. Лисенко, А. Марушкевич, Л. Орел, В. Поліщук, В. Постовий, О. Сечейко, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, І. Трубавіна, С. Харченко тощо) і зарубіжних (А. Адлер, Т. Андреева, Д. Бамрінд, Л. Берг-Кросс, В. Бойко, Л. Варга, Г. Вебер, І. Гребенніков, В. Зацепін,

Р. Кемпбелл, С. Ковальов, Л. Ковінько, С. Кратохвіл, Л. Кольберг, С. Лаптьонок, В. Ослон, А. Співаковська, В. Титаренко, А. Харчев, Б. Хелінгер тощо) вчених і конкретних практиків у різних регіонах нашої країни й світу дали змогу виокремити основні структурні елементи статевої, гендерної, сексуальної культур, які складають окрему конкретну інтегральну властивість особистості, а загалом сукупну загальну культуру людини в сфері гендерного та статево-сексуального життя. Проте недостатньо вивченими залишаються проблеми формування готовності майбутніх педагогів до формування статево-сексуальної культури дітей старшого шкільного віку.

Вчені (Т. Говорун, Т. Гурлева, О. Кікінеджи, В. Кравець) вказують на низький рівень статевої культури суспільства. Свідченням цього є констатоване медичними працівниками швидке розповсюдження ВІЛ-інфекції та венеричних захворювань серед підлітків і молоді, ранній початок статевого життя підлітків, що призводить до небажаної вагітності та пологів, або ж абортів. Гострою проблемою стає схильність підлітків до тютюнопаління, алкоголю, наркотиків і проституції. Відсутність культури міжстатевих взаємин, неготовність до конструктивної взаємодії спричинює велику кількість розлучень серед новостворених пар та значний відсоток неповних сімей, що, в свою чергу, сприяє неповноцінному статево-рольовому становленню особистості. Відбувається девальвація моральних цінностей, що вимагає докорінних змін і нових підходів до проблеми морально-статевого виховання та пошук шляхів удосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до статевого виховання учнівської молоді загалом та культури міжстатевих стосунків старшокласників зокрема.

Отже, об'єктивна необхідність статевого виховання молоді, визначена в сучасних освітніх документах, недостатнє науково-теоретичне і практичне забезпечення статевого виховання старшокласників зумовили вибір теми даної статті: „Формування статевої культури старшокласників”.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Статева культура – поняття досить широке, і взаємопов'язане з іншими близькими поняттями, такими як гендерна, сексуальна та інтимна культури. Кожне з цих понять можна розглядати окремо, а також у їх тісному взаємозв'язку. Загалом можна констатувати, що теоретики й практики з питань статевого виховання дітей і молоді повинні усвідомлювати, що людина хоча й формується цілісно (тому не можна виховувати сьогодні гендерні якості, завтра статевої, а далі й сексуальні), проте необхідно розрізняти ті чи інші якості особистості, які розвиваються в структурі певної культури особистості.

Базуючись на результатах досліджень сучасних науковців, *“статевою культурою особистості”* розглядаємо як інтегральну властивість особи, що характеризується мірою сформованості суспільно-значущих інтегративних статевої якостей, генетично заданих і соціально набутих у процесі функціонування механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції статевої поведінки та включення особи в систему зовнішніх статевої відносин у процесі її життєвої самореалізації і самоствердження (М. Боришевський, Т. Говорун, О. Кікінеджи, В. Костів, В. Кравець та ін.).

Загальну базу культуру людини уявляємо, слідом за В. Костівим [4, с. 48–54], у вигляді глобусоподібної моделі, вертикалі й меридіани якої складають площини зрізу окремої інтегральної властивості (окремої культури особистості), структура якої має подібні для всіх таких культур структурні елементи, що проявляються в їх цілісному системному самовираженні на рівні трьох основних підсистем. Наведемо розроблену нами побудову гендерної, статевої і сексуальної культури особистості на основі теоретичних викладів системно-синергетичної моделі загальної культури особистості, дослідженої В. Костівим [4–7].

На основі цих та інших досліджень представляємо авторську структуру компонентів статевої (а також і сексуальної, гендерної) культури особистості на рівні трьох підсистем цілісної системи статевої (сексуальної, гендерної) культури особи: 1) *першої підсистеми* – статево-сексуально-гендерні дії як результат функціонування механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції статево-сексуально-гендерної поведінки особистості; 2) *другої* – статево-сексуально-гендерні відносини особи до ... як можливість функціонування у вигляді регулятивної підсистеми, що виявляється через актуальну статево-сексуально-гендерну діяльність і можливість розвитку статево-сексуально-гендерних якостей; 3) *третьої* – статево-сексуально-гендерні якості і статево-сексуально-гендерна спрямованість особи як дві лінії якісної характеристики цих трьох інтегральних властивостей.

Формування інтегративних якостей статевої/сексуальної/гендерної культури особистості відбувається в процесі здійснення вчинкової діяльності – у результаті спеціально зорганізованого (виховного впливу) чи спонтанного (самоорганізаційного) потрапляння особи в ситуацію вибору стосовно своєї статевої/сексуальної/гендерної поведінки під час спілкування й життєдіяльності. Причому основою ціннісного самовизначення особистості в процесі такого вибору є конкретна загальнолюдська вартість: у сфері гендерної культури відбувається здійснення гендерної поведінки з позицій дихотомії рівноваги та нерівноваги, у статевої культури – гідності чи негідності, у сексуальній культурі – насолоди та огиди тощо.

Функціональна модель формування статево-сексуально-гендерної культури особистості складає дію механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції статево-сексуально-гендерної поведінки особи, що забезпечується через здійснення окремих вчинкових актів у процесі її життєдіяльності та спілкування (рис. 1). Зв'язок особи й середовища спричиняє виникнення певної проблемної ситуації, яка вимагає свого розв'язання. Ситуація зумовлюється суспільним благом, в яке потрапляє людина, і спричиняє певну міру напруженості відповідно до рівня володіння цими благами й актуальними потребами особи. Через

зіткнення різних можливостей вирішення проблемної ситуації, поділ статево-сексуально-гендерних цінностей у межах континуумів гідності – негідності (у статевій), насолоди й огиди (у сексуальній), рівноваги й нерівноваги (в гендерній) культурах забезпечується активність особи. Відповідно до властивих їй, усвідомлених нею норм та ідеалів статево-сексуально-гендерної поведінки, статево-сексуально-гендерних цінностей, зіставлення рівня домагань із самооцінкою особи в сфері статево-сексуально-гендерних стосунків, а також у зв'язку з наявними в неї певними установками, сформованими в результаті складної системи мотивації (з можливим підключенням внутрішніх і зовнішніх стимулів), реалізується конкретна статево-сексуально-гендерна дія-відношення-ставлення.

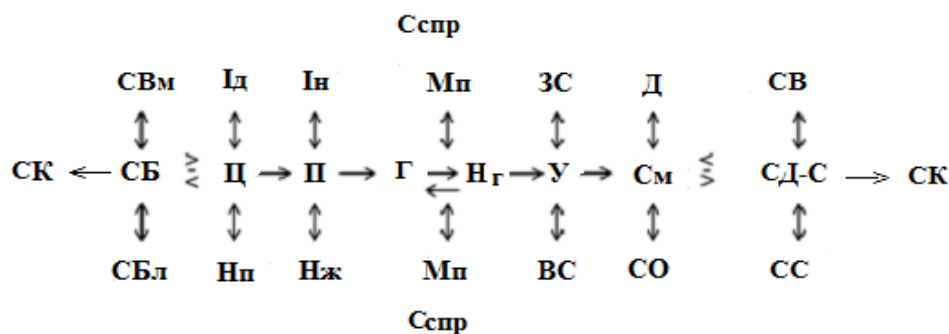
Завершення цього процесу веде до відповідного розвитку конкретної статевої / сексуальної / гендерної якості особистості за рахунок впливу на цю якість тієї дії (відношення-ставлення), яка відбулась, тобто до встановлення рівня статевої / сексуальної / гендерної культури, спрямованого в позитивну чи негативну сторону. Статеві / сексуальні / гендерні ставлення-стосунки ж, як відповідний зв'язок між статевими / сексуальними / гендерними якостями особи та охарактеризованим циклом дії механізму внутрішньої ціннісно-сміислової регуляції статевої / сексуальної / гендерної поведінки багаті й здатні на нові проблемні ситуації і т. д. У результаті постійного повторення всього циклу – у різноманітності статевих / сексуальних / гендерних стосунків, у які потрапляє особа, – проходить збагачення однієї чи декількох, разом узятих інтегративних статевих / сексуальних / гендерних якостей, актуальних саме для цього виду статевого / сексуального / гендерного ставлення-відношення.

Сукупність тією чи іншою мірою сформованих статевих / сексуальних / гендерних інтегративних якостей досить суттєво впливає на статево / сексуальну / гендерну спрямованість, що пронизує всі інтегративні статеві / сексуальні / гендерні якості й ставлення особи. У кожній з трьох культур розрізняють чотири види спрямованості особистості: у *статевій культурі* компонентами статевої спрямованості виступають ознаки прояву дівочої честі в статевих стосунках – невинності, незайманості, непорочності, цнотливості та чоловічої гідності – шляхетності, лицарскості, порядності, достоїнності; у сексуальній культурі *еротично-платонічна* спрямованість – в основному здійснення сексуальних учинків з платонічних позицій, тобто насамперед врахування інтересів партнера, безкорислива спрямованість на позицію іншого, безумовна любов, сприйняття іншого, не рахуючись зі своїми інтересами; *ерекційно-любрикаційна* – в основному ерективна позиція – спрямованість на сексуальний об'єкт, але й урахування позиції задоволення своєї статевої потреби), *еякуляторно-оргазмна* – здійснення сексуальної дії-ставлення більшою мірою для себе, але з урахуванням інтересів і сексуального партнера; *оргазмно-екстазна* – повна егоїстична сексуальна спрямованість на себе, досягнення своєї найвищої насолоди, що інколи супроводжується безумовним несприйняттям позиції статевого партнера. У гендерній культурі *чотири види гендерної спрямованості* особистості мають такі назви – *добродійна, демократична, самоправна та деспотична*).

Сполука, поєднання виділених елементів механізму ціннісно-сміислової регуляції статевої / сексуальної / гендерної поведінки, статевих / сексуальних / гендерних ставлень-стосунків, статевих / сексуальних / гендерних якостей і спрямованості особи забезпечує появу й розвиток інтегральної системної властивості – статевої, сексуальної чи гендерної культури, а загалом (в сукупності з іншими інтегральними властивостями) – і загальної базової культури особистості. Причому кожний із виділених елементів виступає водночас конкретним показником рівня сформованості статевої / сексуальної / гендерної культури особистості. У результаті в структурі кожної окремої культури отримуємо близько 60 параметрів, за якими можна діагностувати як рівень розвитку окремих якостей, домінування відповідних ставлень, усвідомлення статевих / сексуальних / гендерних норм, ідеалів, ціннісних орієнтацій, установок, мотиваційно-сміислової регуляції вчинкової дії, так і в сукупності рівень сформованості блоків „Статеві / сексуальні / гендерні стосунки-ставлення”, „Статеві / сексуальні / гендерні якості”, „Модель поведінки (потребова, ціннісно-нормативна, мотиваційна сфери та рівні домагань і самооцінки особистості”, „Системна функція (спрямованість статевої / сексуальної / гендерної діяльності особи)”. У зв'язку з цим, звичайно послуговуються розробленою сукупністю діагностичних методик, центральне місце серед яких займає експрес-діагностика рівня сформованості окремої інтегральної властивості особистості (у нашому випадку статевої / сексуальної / гендерної культури), побудована на основі технологічного підходу „Кваліметричний профіль”.

Розкриття статевого / сексуального / гендерного процесу на рівні першої підсистеми охоплює передумови виникнення статевої / сексуальної / гендерної проблеми (вимоги суспільства до статевих / сексуальних / гендерних стосунків плюс сфера соціальних засобів, що включає суспільне благо) та власне його зміст, який схематично можна розкрити таким чином (з метою обмеження тексту наведемо цю динаміку тільки для статевої культури особистості – рис. 1).

Статева культура складає такі основні системні інтегративні якості: 1) *ідентичність*, чоловічість, жіночість, дівоча (чоловіча) честь, чоловіча (жіноча) гідність, цнотливість, 2) *адаптивність*, поступливість, терпеливість, тактовність, делікатність, 3) *відповідальність*, відданість; вірність, надійність, стриманість, 4) *емпатійність*, кордоцентричність, душевність, чуйність, співчутливість, 5) *інтимність*, привабливість, ніжність, грайливість, сором'язливість. Виділення в кожній групі певних рис характеру містить назву симптомокомплексу цієї групи інтегративних статевих якостей особистості. Коротко охарактеризуємо ці основні інтегративні статеві якості [8].

Умовні позначення:

СБ – суспільне буття;	Мп – мотиви поведінки;
СБл – суспільне благо;	У – установка;
СВм – суспільні вимоги;	ЗС – зовнішні стимули;
Ц – цінності;	ВС – внутрішні стимули;
Ід – ідеали;	См – смисл (сенс);
Нп – норми поведінки;	Д – рівень домагань;
П – потреби;	СО – самооцінка;
Нж – нуджа;	СД-С – статеві дії;
Ін – інтереси;	СВ – статево відношення;
Г – гідність;	СС – статево ставлення;
НГ – негідність;	СК – статева культура.
Сспр – статева спрямованість;	

Рис. 1. Динаміка процесу окремого статевого вчинку на рівні першої підсистеми (ціннісно-сислової регуляції статевої поведінки особи)

Ідентичність – здатність досягати благополуччя, рівноваги, задоволення, насолоди, практичної корисності в конкретних умовах, наповнювати свої дії відповідним смыслом, узгоджувати свої цілі з досягненням у ході діяльності результатів.

Чоловічність – якість індивіда, що характеризує приналежність до чоловічої статі.

Жіночність – сукупність особистісних характерологічних соціально-психологічних якостей, зумовлених особливостями гормональної системи жінки.

Дівоча честь – морально-статева гідність дівчини, незаплямована репутація; незайманість, невинність, цнотливість; *чоловіча гідність* – сукупність рис, що характеризують позитивні моральні якості, честь, достойність; усвідомлення людиною своєї ваги, чоловічого обов'язку, самоповага, власне Я.

Цнотливість – стан жіночого та чоловічого організмів до моменту першого сексуального контакту; добросовісність, чеснота, моральність; невинність, непорочність, незайманість.

Адаптивність – це здатність особи пристосовуватися до різних умов існування, до оточення, навколишнього середовища.

Поступливість – жертвування інтересами справи задля підтримання й поліпшення стосунків з іншою людиною; добровільна відмова від чого-небудь на користь іншого; узгодженість з ким-небудь окремих питань заради досягнення певних цілей, компромісу; поступатися першістю.

Терпеливість – стійке, без нарікань перенесення труднощів, страждань; сповненість терпіння, здатність чекати на щось без ремствування, нарікання, миритися з існуванням, наявністю кого-, чого-небудь, поблажливо ставитись до когось, чогось.

Тактовність – якість, що характеризується почуттям міри, такту, ввічливості; уміння правильного розуміння й оцінки явищ дійсності, в т.ч. і в ставленні до осіб протилежної статі.

Делікатність – якість особистості, яка означає ввічливість, люб'язність, готовність виявити увагу, зробити послугу, обережне й тактовне ставлення до особи протилежної статі, особливо коли вона квола, немічна; витонченість, тендітність.

Відповідальність – взятий на себе обов'язок відповідати за відносини з протилежною статтю, за слова, дії, вчинки свої та іншої особи; здатність усвідомлювати серйозність, важливість реальних і майбутніх взаємин.

Відданість – якість, що характеризує добровільний вибір, присвяченість особи кому-, чому-небудь; пройнятість симпатією, любов'ю до когось, чогось, відзначається постійністю, вірністю, надійністю, незрадливістю, певністю.

Вірність – якість, яка передбачає можливість індивіда відкриватися особі протилежної статі, в усьому на неї покладатися; постійність у своїх поглядах і почуттях, відданість.

Надійність – відносна стабільність, стійкість, що забезпечує упевненість в індивіді; якість, що викликає повне довір'я до особи, на яку можна покластися; безпечність, перевіреність.

Стриманість – якість, що характеризує вміння особи стримуватися, володіти собою, неквапливо виявляти свої почуття.

Емпатійність – впочування у внутрішній стан іншої людини, співчуття, співпереживання їй та активна дієва допомога.

Кордоцентричність – якість індивіда, спрямована на розуміння дійсності не стільки мисленням, як “серцем” – емоціями, внутрішніми почуттями, “душею”.

Душевність – стан людини, що характеризує внутрішній психічний стан людини, її настрої, переживання; щирість, відвертість, щиросердність, приязність.

Чуйність – це уважність і сердечне ставлення до людей, чуйність; здатність швидко сприймати і реагувати на життєві події, факти та ін.

Співчутливість – підвищена готовність організму до афективних реакцій, сповненість теплих почуттів, здатність легко збуджуватися, тонко відчувати, розуміти навколишнє, бути сприятливим до чогось; уважне, зичливе, чуйне ставлення до людей.

Інтимність – почуття тісних стосунків із коханою людиною, характеризується вираженим прагненням покращити життя партнера, почуттям ейфорії, коли він знаходиться поряд.

Привабливість – здатність викликати у кого-небудь інтерес, відкривати перед кимсь цікаві можливості, зацікавлювати; спонукати певними принадами до себе, пробуджуючи кохання; привертати до себе, зачаровувати, прихилити, вабити.

Ніжність – ласкавість, сердечність, душевність у ставленні до кого-небудь; прояв поглядів, слів, учинків, які виражають ніжні, теплі почуття до кого-, чого-небудь.

Грайливість – риса особистості, яка дає змогу в певних ситуаціях забезпечити максимальну адаптивність у веселощах, жартах, швидких привабливих мінливих рухах.

Сором'язливість – якість особистості, що характеризується внутрішнім стримуванням особистості, відчуттям незручності, збентеження, ніяковості перед ким-небудь за когось, щось.

Сексуальну культуру характеризують такі якості – 1) *ідентичність*, бісексуальність, транссексуальність, гетеросексуальність, гомосексуальність, безпечність; 2) *адаптивність*, поінформованість, рівноправність, самоцінність, чутливість, ласкавість; 3) *привабливість*, принадність, красивість, чарівність, звабливість; 4) *еротичність*, ніжність, спокусливість, романтичність, амурність, пестливість; 5) *активність*, потенційність, пристрасність, відкритість, сексуальний альтруїзм, фантазійність і чотири види сексуальної спрямованості особи (еротично-платонічна, ерекційно-любрикаційна, еякуляторно-оргазмна, оргазмно-екстазна).

Гендерну культуру характеризує сукупність таких інтегративних *гендерних якостей*: (1) *ідентичність*, андрогінність, фемінність, маскуліність, транссексуальність, трансвестизм; 2) *демократичність*, рівність, толерантність, домінантність, благородність, великодушність, поблажливність; 3) *асертивність*, відкритість, чутливість, емпатійність, лагідність, елегантність; 4) *адаптивність*, поінформованість, мобільність, самодостатність, самоцінність, впевненість) та *гендерна спрямованість* особистості (*добродійна, демократична, самоправна та деспотична*).

Згідно з положеннями системно-синергетичної концепції формування базової культури особистості (В. Костів), *статеве як і гендерне чи сексуальне виховання* – це цілеспрямований процес взаємодії суспільства, родини й особистості, вихователів (батьків, учителів, інших) і вихованців (дітей, учнів, інших) у їхній спільній творчій діяльності, яка стимулює розвиток і саморозвиток в останніх довершених статевих (гендерних, сексуальних) якостей через забезпечення необхідних умов для ефективного функціонування механізму внутрішньої ціннісно-сислової регуляції статевої (гендерної, сексуальної) поведінки особи в процесі її різнобічних статевих (гендерних, сексуальних) відносин.

Когнітивний аспект статеворольових уявлень полягає в усвідомленні індивідом своєї статевої приналежності і незворотності статі, відповідності своєї статевої поведінки суспільним стереотипам чоловічості/жіночості, засвоєнню знань про статі й відмінності між ними, орієнтації в цінностях своєї і протилежної статі. *Афективний аспект* пов'язаний зі ступенем прийняття особистістю своєї статевої приналежності, оцінка нею своїх статеворольових особливостей і якостей, прагненням (або відсутністю його) щось змінити в цих особливостях і якостях. *Регулятивний аспект* передбачає здійснення індивідом статевої поведінки у відповідності з його власними уявленнями про чоловічий (жіночий) стиль поведінки, будівання взаємостосунків із представниками своєї і протилежної статі, визначення своєї статеворольової орієнтації.

У процесі дослідження ми дійшли до висновку про те, що статеве виховання старшокласників потребує професійної готовності спеціалістів до цієї діяльності як якісного новоутворення у процесі спеціальної підготовки студентів, а тому актуальним постає забезпечення організаційно-педагогічних умов їх ефективною підготовки.

ВИСНОВКИ

Таким чином, якісно-сутнісний аналіз статевої культури особистості дає змогу констатувати, що це є цілісне соціально-психологічне утворення, що має певну структуру, закономірності функціонування і розвитку, містить в собі елементи загального, у яких відображається зв'язок особистості з навколишньою дійсністю, та індивідуального, в якому проявляється своє рідність цієї особи. Тому статево культуру особистості, слідом за В. Костівим, трактуємо як інтегральну системну особистісну властивість, що

характеризується мірою сформованості суспільно-значущих статевих якостей, генетично заданих і соціально набутих у результаті дії механізму внутрішньої ціннісно-сміслової регуляції статевої поведінки особистості та її зовнішніх статевих відносин, які проявляються в процесі життєдіяльності та самореалізації особи [1, 22–28; 3].

Виокремлюємо такі структурні елементи статевої культури особистості: статеві дії / ставлення як результат регуляції статевої поведінки особи (засвоєні особою основні елементарні норми і правила поведінки у статевих стосунках; рівень домагань особи відповідно до реальних умов її життєдіяльності у задоволенні основних потреб чоловічої чи жіночої статі; статеві цінності, ідеали, установки; повнота розвитку і прояву функцій мотиваційної сфери тощо); статеві відносини особистості до: хлопчиків і дівчаток, юнаків і дівчат, нареченого і нареченої, чоловіка і дружини, своєї та протилежної статі, фактів і відомостей статевого змісту, статевого досвіду та наслідків статевих стосунків, картин та розмов на статеві теми тощо; сукупність статевих якостей в симптомокомплексах ідентичності, адаптивності, відповідальності, емпатійності, інтимності та статево спрямованість особи (прояви дівочої честі – невинності, незайманості, непорочності, цнотливості, прояви чоловічої гордості – шляхетності, лицарскості, порядності, достоїнності).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Головач Л. Статева культура особи як інтегральна системна властивість: концептуальний підхід / Л. Головач // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія : Педагогіка. – 2000. – № 4. – С. 22–28.
2. Дерев'яно Н. Формування громадянської культури особистості школяра : навч.-метод. посіб. / Н. Дерев'яно, В. Костів; за ред. В. Костіва. – К. : ТОВ “Інформаційні системи”, 2011. – 352 с.
3. Ковбас Б. Родинна педагогіка : У 3-х т. – Т. 2 : Основи родинного виховання / Б. Ковбас, В. Костів. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2006. – 288 с.
4. Костів В. Методологічні основи побудови концепції особистісного розвитку / В. Костів // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : Плай, 2000. – Вип. 5. – Ч. 1. – С. 48–54.
5. Костів В. Спрямованість як системна властивість особистісної культури людини / В. Костів // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – Вип. 26–27. – С. 90–96.
6. Костів В. Формування громадянської культури особистості (культурологічно-синергетичний підхід) : монографія / В. Костів. – Івано-Франківськ, 2015. – 432 с.
7. Костів В. Формування родинної культури – основа збереження інституту сім'ї та суспільного прогресу / В. Костів // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : збірник наукових праць – Вип. 17. – Ч. 1. – К.-Івано-Франківськ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 66–75.
8. Новий тлумачний словник української мови : У 3-х т. – [вид 2-ге, випр.] / Уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 1. – 928 с. ; Т. 2. – 928 с. ; Т. 3. – 864 с.

**“KİTABI - DƏDƏ QORQUQ” DASTANLARINDA OLAN ŞİFAHİ XALQ
ƏDƏBİYYATI NÜMUNƏLƏRİ**Əliyeva Lilpar Qəşəm qızı
Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti müəllim, ADAU**REZÜME**

Ədəbiyyat tarixində müstəsna mövqeyi olan və məzmununda çox qədimlik izləri müşahidə edildiyi halda hələlik X–XI əsrlərin yadigarı sayılan “Dədə Qorqud” dastanı Azərbaycan bədii fikrinin möhtəşəm abidəsidir. Dastanda öz inikasını tapmış tarixi hadisələr, zəngin koloritli həyat tərzi, etiqad və inamlar, adət-ənənələr, buradakı dil, üslub xüsusiyyətləri, toponimiya və s. “Dədə Qorqud”un bir çox boyunun bilavasitə Azərbaycan varlığının məhsulu olduğunu göstərməkdədir. Akademik V.V. Bartold məhz bunu nəzərə alaraq yazmışdır ki, “Bu dastanların Qafqaz mühitindən başqa bir yerdə yaranmış olduğunu ehtimal etmək mümkün deyildir”. Boylar, xüsusən sosial məzmunu, etnoqrafiyası, mənzum hissələri ilə Azərbaycan poeziyasının bünövrə daşlarından sayıla bilər.

Açar sözlər: dastan, lirik növ, epik növ, atalar sözləri, alqışlar, andlar.

ABSTRACT

The article speaks about the ancient history of ashug arts in Azerbaijan, its relation with written literature, the variety of themes in ashug arts, and influence of socio-political life on ashug arts.

Keywords: love theme, description of nature, socio-political life, popular heroes, written literature.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится об образцах устной народной литературы в дастанах «Китаби-Деде Горгуд»: образцах, относящихся к лирическому и эпическому видам.

Ключевые слова: дастан, лирический вид, эпический вид, пословицы, клятвы, восхваление.

BƏYANAT YAYIB

Vətənin asayış və istiqlalıyyəti naminə hər cür əzaba, hər cür cəfaya dözüb, alovlar ağzına atılan ərənlər, dostluq, vəfa, sədaqət, fədakarlıq kimi sifətləri heç şeyə dəyişməyən qızlar, gəlinlər, doğma ellə bir gülüb, bir ağlayan müdrik Qorqud atalar dastanının əsas surətləridir.

ƏSAS TƏDQIQAT MATERIAL TƏQDİMATI

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının hər boyu el –obaya, ata –anaya, qardaş –bacıya ülvə məhəbbətini canlı səlnaməsidir. Burada ailə çox sağlam əsaslar üzrə qurulur, əxlaq məsələləri çox qüvvətlidir.

Qədim azərbaycanlı sözün, xüsusilə bədii sözün gücünə böyük əhəmiyyət verərək onu təbiət və cəmiyyətdəki şərə, qara qüvvələrə qarşı mübarizə vasitəsinə çevirmişdir. Nizami “Xəmsə”sindəki saysız – hesabsız folklor sujetləri, epizodları, motivləri və şairin onlar haqqında dərin mənalı izahları göstərir ki, belə əsərlər hələ XII əsrdə zəngin bir xəzinə təşkil edirmiş.

Azərbaycan türklərinin zəngin şifahi xalq ədəbiyyatı vardır. Yaşı minillərlə ölçülən bu ədəbiyyat özünün bəşəri –humanist məzmununa görə yarandığı ölkənin sərhədlərini aşaraq dünyanın başqa yerlərinə də yayılmışdır. Yüksək vətənpərvərlik, insana məhəbbət, zülmə, ədalətsizliyə qarşı mübarizə ideyaları bu ədəbiyyatın ən mühüm keyfiyyətləridir. Xalq müdrikləri bu ideyaları əlvan, rəngarəng formalarda təqdim etmişlər.

Biz bunlara “Dədə Qorqud” dastanlarında rast gəlirik. Burada şifahi xalq ədəbiyyatının həm epik, həm də lirik növünə aid nümunələrin şahidi oluruq.

“Kitab”ın müqəddiməsində Qorqud Atanın dilindən deyilmiş bir sıra dərin mənalı atalar sözləri verilmişdir.

Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatında epik növün janrlarından biri də atalar sözləridir. Onlar xalqın, zəngin həyat təcrübəsi əsasında gəlmiş qənaətləri, sınaqdan keçirilmiş həqiqətləri əks etdirən yığcam, dərin mənalı fikirlərdir. Atalar sözlərində düzlük, mərdlik, müdirilik, vətənpərvərlik, əməksevərlik, humanizm və s. təbliğ olunur.

Allah –Allah deməyincə işlər onmaz,
Qadir Tanrı verməyincə ər bayımaz.
Əzəldən yazılmasa, qul başına qəza gəlməz,
Əcəl vədə irməyincə kimsə ölməz...
Əski panbıq bez olmaz,
Qarı düşməni dost olmaz...
Ər malına qıymayınca adı çıxmaz,
Qız anadan görməyincə ögüt almaz,
Oğul atadan görməyincə süfrə yaymaz...

Eləcə də əsərdə Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının lirik növünə aid bir sıra nümunələr --- alqışlar, qarğışlar, andlar da vardır.

"Dədə Qorqud"da andlar və dualar da maraqlıdır. Onlar : "qılıncıma doğranayın", "oxuma sancılayın", "torpaq kimi sovrulayın", "oğlum doğmasın doğsa da 10 yaşına varmasın" kimi real şeylərə and içirlər.

Burada dualar da sadə və təbiidir: "sağ varib əsən gələsən, uğrun açıq olsun", "yerli qara dağın yıxılmasın", "çalışanda qara polad üz qılıcın kütəlməsin", "çaparkən ağ-boz atın büdrəməsin" və s.

Biz bu dastanda dua əvəzinə alqış, bəddua əvəzinə qarğış kimi kəlmələrə rast gəlirik.

DƏDƏ QORQUD ALQIŞ VƏ QARĞIŞLARI ALQIŞLAR

Ağ alnında beş kəlmə dua qıldıq, qəbul olsun!
Ağ ayılda ağca qoyunum sana şülən olsun!
Ağ birçəkli anan yeri behişt olsun!
Ağ saqqalı baban yeri ucmaq olsun!
Azıb gələn qadanızı tanrı sovsun, xanım hey!
Amin, amin deyənlər didar görsün!
Axır vaxtında arı imandan ayırmasın!
Allah verən umurun uzülməsin!
Allah taala sana bir oğlul versin!

Bu ad, bu yigidə qutlu olsun!
Babam sağ olsun!

Qara başım sağlığında eyiliklər edəm, köpək sana!
Qara başım qurban olsun, qurdum, sana!
Qara dağların yıxılmasın!
Qara başım qurban olsun, suyum, sana!
Qara dağa yetdiyində aşıt versin!
Qara ölüm gəldikdə keçid versin!
Qanlı –qanlı suların keçid versin!
Qutlu olsun dövlətiniz!
Qatar –qatar dəvələrim sana yüklət olsun!
Qadir tanrı səni namərdə möhtac etməsin!
Qadir allah üzünü ağ etsin, Basat!
Qarlı qara dağların yıxılmasın!
Qamən axan körkül suyun qurumasın!
Qanatların ucları qırılmasın!
Qarşı yatan qara dağlar sənə yaylaq olsun!

Düynü altun ban evlərim sana kölgə olsun!
Düynü altun ban evimin qəbzəsi oğul!
Dürtüşürkən ala göndərin ovanmasın!
Dürtüşürkən ala göndərin ufanmasın!
Dövlətsiz[lər] şərrindən allah saxlasın xanım, sizi!

Elimizdə çalıb ayıdan ozan olsun!

Əlin var olsun!

Yerli qara dağların yıxılmasın!
Yüksək qara dağlarım sana yaylaq olsun!

Kölgəlicə qaba ağacın kəsilməsin!
Gözün kimi tutursa, könlün kimi seversə, sən ona varğı!!

Ocağına bunçılaysın övrət gəlsin!
Oğulla qarındaşdan ayırmasın!
Ol ökdüğüm yuca tanrı dost oluban mədəd irsin, xanım hey!
Ol öyüdügüm uca tanrı dost oluban mədəd versin!
On otuz on yaşınız dolsun, haqq sizə yaman göstərməsin, dövlətiniz payəndə olsun xanım hey!
Sağlıqlar sağıcün dövlətin haqq artırsın!
Sən sağ ol, qadın ana!
Sizi haqqa ismarladım!
Soyuq –soyuq sularım sana içət olsun!

Tovla –tovla şahbaz atlarım sana binət olsun!

Haqq yandıran çırağın yana dursun!

Çaparkan ağ –boz atın büdrəməsin!
Çalanda qara polad üz qılıcın kütəlməsin.

QARĞIŞLAR

Ağzın qurusun, çoban! Dilin çürüsün, çoban! Qadir sənın alınına qada yazsın, çoban!
Ağzın qurusun, ana! Dilin çürüsün, ana!
Altun axçan xərclər olsam, mənım kəfənım olsun!

Bitər sənın otların, Qazlıq dağı, bitərkən bitməz olsun!

Verməz olsan yana –göynə qarğaram, Qazan sana!

Qaçar sənın keyiklərin Qazlıq dağı. Qaçarkən qaçmaz olsun, daşa dönsün!
Qazlıq dağı, axar sənın suların,
Axar ikən axmaz olsun!
Qonağı gəlməyən qara evlər yıxılsa yey!

Əlin qurusun, barmaqların çürüsün!

Yarılməsın, yarçıməsın sənın oğlun kür qopdu, ərcil qopdu!

Yarımasın, yarçıməsın!
Yarımasın, yarçıməsın, onun qəl əsinin kafirləri bunları casusladı!
Yaylar olam, mənım gorum olsun!
Yıxılsın oğuz elləri, mənə yarar qız bulaymadım!..

Kəsilsin oğlan əmən süd damarım, yaman sızlar!
Oğul –qızı olmayanı allah taala qarğayıbdır. Biz dəxi qarğarız.
Səndən sonra bir yigidi sevib varsam, belə yatsam, ala ilan olub mənı soqsun!
Soyuq –soyuq suların içər olsam, mənım qanıım olsun!
Tovla –tovla şahbaz atın, minər olsam, mənım tabutum olsun!

Çalarsan əlin qurusun!
Çıxsın mənım gözlərim, Dirse xan, yaman səyrir!

ANDLAR

Anamın südü haqqı! İnandığımız haqqı!
Başın haqqı! İşiq haqqı!
Bərəkət haqqı! İşığa kor baxım!

Vicdan haqqı! Yaradan haqqı! Yer haqqı!
Qənd haqqı! Yolumuz haqqı!

Dayımın canı haqqı! Gor haqqı!
Damazlıq haqqı! Göy haqqı!
Dəzgah haqqı! Gün haqqı!
Duz haqqı!

Meydimi görəsən! Torpaq haqqı!
Məslək haqqı! Halal təam haqqı!

Od haqqı! Çörək haqqı!
Ocaq haqqı! Çıraq haqqı!

Özüm ölüm! Canım üçün! Canım ölsün!
Su haqqı! Cəddim haqqı!

NƏTİCƏLƏR

“Kitabi -Dədə Qorqud” çiçəkləri solmaq bilməyən, əbədi təzə -tər qalan, zaman –zaman nəsilləri heyran qoyan bir sənət gülşənidir; mərdlik və qəhrəmənliyə, yer üzündə səadət və bəxtiyarlığa qüdrətli himndir. Bu “kitab”ı cəsarətlə Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbiyyatının babası adlandırmaq olar.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cildə. Xalq ədəbiyyatı –I c. Elm nəşriyyatı, Bakı -1982. Son səh 508.
2. В.В.Бартольд. Турецкий эпос в Кавказ. Книга моего «Деда Коркута». – М., -Л., 1962, с. 120.
3. “Kitabi - Dədə Qorqud”, Bakı, Yazıçı, 1988 –son səh 264.

ДІЯЛЬНІСТЬ РАДЯНСЬКИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ У 1918–1939 рр.: НОВІТНЯ ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРИОГРАФІЯ

Лісов Олександр Сергійович

Національна академія Служби безпеки України, старший науковий консультант (Україна)

e-mail: a.lisov@ukr.net

РЕЗЮМЕ

У статті здійснено аналіз наукових праць вітчизняних учених з історії функціонування органів та підрозділів Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУЧК), Державного політичного управління (ДПУ), Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС) Української соціалістичної радянської республіки (УСРР; з 1937 р. – Українська радянська соціалістична республіка – УРСР) у міжвоєнний період. Встановлено, що перші роки незалежності України закономірно супроводжувалися піднесенням військово-історичних досліджень, в межах яких виокремився науковий напрям вивчення історії спецслужб в Україні. Ліквідація ідеологічних обмежень в історичних дослідженнях сприяла активному розвитку іншого важливого наукового напрямку у вітчизняній історичній науці – дослідженню радянського комуністичного тоталітарного режиму в Україні, складовою якого були репресивні органи.

Ключові слова: радянські спецслужби, радянські органи державної безпеки, розвідка, контррозвідка, репресії, історіографія.

РЕЗЮМЕ

В статье проведен анализ научных работ отечественных ученых по истории функционирования органов и подразделений Всеукраинской чрезвычайной комиссии (ВУЧК), Государственного политического управления (ГПУ), Народного комиссариата внутренних дел (НКВД) Украинской социалистической советской республики (с 1937 г. – Украинской советской социалистической республики – УССР) в межвоенный период. Установлено, что первые годы независимости Украины закономерно сопровождались подъемом военно-исторических исследований, в рамках которых выделилось научное направление изучения истории спецслужб в Украине. Ликвидация идеологических ограничений в исторических исследованиях способствовала активному развитию другого важного научного направления отечественной исторической науки – исследованию советского коммунистического тоталитарного режима в Украине, составляющей которого были репрессивные органы.

Ключевые слова: советские спецслужбы, советские органы государственной безопасности, разведка, контрразведка, репрессии, историография.

ABSTRACT

The article deals with the analysis of research efforts of national scientists in history of functioning of the All-Ukrainian Emergency Commission (Vseukrainskaya chrezvychaynaya komissiya – VUCHK), the State Political Directorate (Gosudarstvennoye Politicheskoye Upravleniye – GPU), the People's Commissariat for Internal Affairs (Narodnyi Komissariat Vnutrennikh Del – NKVD) of the Ukrainian Socialist Soviet Republic (since 1937 – the Ukrainian Soviet Socialist Republic – UkSSR) during the interwar period. It was found that the first years of Ukraine's independence had been regularly accompanied by the increase in military-historical researches, within which the direction of scientific study of the history of the special services in Ukraine developed. The elimination of ideological limitations in historical researches contributed to the active development of other important scientific directions of the national historical science – the study of the Soviet Communist totalitarian regime in Ukraine which included repressive bodies.

Keywords: Soviet special services, the Soviet state security organizations, intelligence, counterintelligence, repressions, historiography.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проголошення незалежності України, початок складних процесів державотворення та формування демократичного суспільства обумовили значне зростання інтересу науковців і широкої громадськості до історії становлення радянського комуністичного тоталітарного режиму в Україні, зокрема участі у цьому процесі радянських спецслужб. В умовах появи все більшої кількості наукових досліджень з історії функціонування органів та підрозділів ВУЧК–ДПУ–НКВС УСРР–УРСР відбувається актуалізація ролі історіографічного аналізу теми, що сприятиме її кращому розумінню. Так, автор історико-статистичного дослідження радянської карально-репресивної системи 1920–1950-х рр. В.М. Нікольський зазначив, що "...історіографічний напрямок у тематиці досліджень діяльності органів державної безпеки поки ще знаходиться на початковому етапі свого розвитку" [1, с. 16]. З часу висловлення цієї думки минуло більше дванадцяти років і ми можемо стверджувати, що все ще відсутні комплексні дослідження сучасної вітчизняної історіографії діяльності радянських спецслужб в Україні. Результати таких досліджень необхідно використати при підготовці фундаментальної, узагальнюючої наукової роботи щодо минулого спецслужб як складової державно-політичної та військової історії України від Княжої доби до проголошення державного суверенітету у 1991 р., окремі розділи якого мають висвітлювати історію діяльності радянських

органів державної безпеки. Окрім цього, історіографічні дослідження відіграють позитивну роль для наукового забезпечення навчальної дисципліни “Історія розвідки та контррозвідки в Україні”, що викладається в Національній академії Служби безпеки України та є складовою професійної підготовки військовослужбовців сектору безпеки.

Загальну характеристику радянської та сучасної вітчизняної історіографії ВУЧК знаходимо у роботах В.Г. Пилипчука, ДПУ УСРР – С.П. Лясковської і В.Т. Окіпнюка, НКВС УСРР-УРСР – О.І. Олійника тощо [2–6].

Метою статті є здійснення комплексного аналізу доробку вітчизняних вчених з історії становлення і функціонування органів та структурних підрозділів ВУЧК–ДПУ–НКВС на українських теренах міжвоєнного періоду, публікації яких були видані у 1990-х – 2010-х рр.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Ліквідація ідеологічних обмежень в історичних дослідженнях початку 90-х рр. ХХ ст. спричинило розсекречення документів державних, партійних та відомчих архівів, що стали основною джерельною базою для дослідників історії становлення радянського комуністичного тоталітарного режиму в Україні та історії діяльності органів і структурних підрозділів ВУЧК–ДПУ–НКВС в УСРР-УРСР.

Розвитку цих напрямів новітньої вітчизняної історіографії сприяло також те, що Президія Верховної Ради України підтримала пропозицію Академії наук України, Служби безпеки України, Державного комітету по пресі України, Українського культурно-просвітницького товариства “Меморіал” ім. В. Стуса, Всеукраїнської спілки краєзнавців і ухвалила 6 квітня 1992 р. постанову № 2256-XII “Про підготовку багатотомного науково-документального видання про жертви репресій на Україні”. Постановою Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 р. № 530 “Про підготовку і випуск серії книг “Реабілітовані історією” була утворена Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією”. Завдяки плідній праці науковців залучених до роботи Головної та регіональних редакційних колегій науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією” у 24 областях України та Автономній Республіці Крим видано 106 книг, опубліковано 42 числа періодичного наукового журналу “З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ”. Окрім цього, дослідження історії спецслужб входить до основних напрямів наукових досліджень у системі Служби безпеки України, що також сприяє розвитку історіографії теми.

Проаналізувавши доробок вітчизняних учених з історії органів державної безпеки радянської України у міжвоєнний період, можна умовно об’єднати ці дослідження у декілька змістовних груп.

Перша група охоплює джерелознавчі та археографічні дослідження С.І. Білоконя, О.В. Гранкіної, Е.П. Петровського, Р.Ю. Подкура, В.В. Ченцова та інших науковців, що детально проаналізовані нами у попередній роботі. Напрацювання зазначених учених присвячені джерелознавчому аналізу унікального масиву документів, що відклався у відомчих архівах завдяки функціонуванню органів та підрозділів ВУЧК–ДПУ–НКВС та є цінним джерельним комплексом під час дослідження історії діяльності радянських органів державної безпеки в Україні у міжвоєнний період [7].

До другої групи відносяться роботи загального характеру, в яких досліджується процес становлення радянської влади, сутність комуністичного тоталітарного режиму та сталінізму в Україні, окреслюються основні завдання органів державної безпеки щодо втілення більшовицької політики на українських теренах, розкривається суспільно-політична обстановка в Україні. У зв’язку зі значною кількістю таких робіт зосередимо увагу на найбільш цитованих працях.

До цієї групи можна віднести перші роботи Ю.І. Шаповала присвячені темі масових репресій в Україні. Спираючись в основному на матеріали і документи ЦК КП(б)У та преси, науковець дав загальну картину здійснення політики сталінізму в Україні [8].

У 1991 р. на розгляд громадськості представили комплексне наукове дослідження вчені В.М. Даниленко, Г.В. Касьянов, С.В. Кульчицький, які розкрили раніше замовчувані факти участі радянських спецслужб у становленні тоталітарної системи в Україні. Автори простежили як в процесі утвердження командної економіки відбувалося поглинання України загальносоюзними відомствами [9].

У наступних роботах Ю.І. Шаповалу вдалося створити хроніку політичного терору, що здійснювався за участі ДПУ–НКВС з середини 20-х до початку 50-х рр. ХХ ст. Ознайомившись із багатотомними кримінальними справами 20–30-х рр. минулого століття, науковець дійшов висновку, що “загроза українського буржуазного націоналізму” та інших “національно забарвлених” проявів стала приводом для здійснення партійно-державним керівництвом перманентного політичного терору в Україні, зокрема й голодом, що дозволило утримувати її у складі СРСР [10–11].

Процес перетворення радянських органів державної безпеки на зняряддя, що забезпечувало здійснення диктатури комуністичної партії та її політики у період НЕПУ в 20-х рр. ХХ ст. ілюструється у монографіях С.В. Кульчицького. Науковець висвітлює розвиток суспільно-політичної обстановки в Україні у міжвоєнний період та розкриває основні задачі та місце ВУЧК–ДПУ–НКВС у системі державних та партійних органів УСРР–УРСР [12–13].

Дослідження, котрі присвячені безпосередньо функціонуванню органів та структурних підрозділів ВУЧК–ДПУ–НКВС на теренах України відносяться до третьої групи робіт.

Аналіз діяльності органів військової контррозвідки, внутрішніх та прикордонних військ ВУЧК–ДПУ–НКВС УСРР–УРСР проводився Л.В. Бородичем, О.І. Божком, В.Г. Пилипчуком та ін. [2; 14–16].

Дисертацію Л.В. Бородича присвячено дослідженню становлення, розвитку та практичної діяльності внутрішніх, прикордонних військ, інших охоронно-каральних підрозділів в умовах появи й зміцнення на території України різних форм національної (1917–1920 рр.) та радянської (1918–1941 рр.) державності [14, с. 59–74].

Процес зародження радянської військової контррозвідки, зокрема утворення Особливих відділів на території УСРР дослідив О. Божко. Особливу увагу науковець приділив протистоянню між ВЧК та військовою системою за підконтрольність військової контррозвідки [15–16].

Діяльність військової контррозвідки на теренах радянської України у 1917–1922 рр. досліджено у монографії В. Пилипчука. Вчений розкриває структуру Особливих відділів та організаційні зміни у ній, що відбувалися відповідно до розвитку військово-політичної та оперативної обстановки на теренах України. Окремий розділ присвячено історії організації охорони державного кордону та прикордонних органів військової контррозвідки в УСРР [2].

М.М. Вівчарик та В.О. Козенюк дослідили процес становлення, структуру та функціонування глибоко законспірованого підрозділу – Закордонного відділу ЦК КП(б)У (Закордот), що був створений за рішенням пленуму ЦК КП(б)У в травні 1920 р. Науковці розкрили раніше замовчану тему щодо існування паралельно з ВУЧК недержавної партійної спецслужби, що проводила нелегальну роботу в інтересах більшовиків на території України та організувала підтримку комуністичного підпілля в сусідніх західних державах [17].

Тенденції розвитку правового статусу органів ВУЧК–ДПУ УСРР і основні напрями їх правозастосовної діяльності у 1920-х рр. досліджено у роботі І.Б. Усенка. Зокрема, науковець зазначає, що протягом 1922–1923 рр. план реорганізації органів державної безпеки та відмови від їх надзвичайного статусу поступово втілювався у життя, але паралельно з цими процесами посилювалась тенденція до розширення повноважень ДПУ [18, с. 31].

Цікаві аспекти формування взаємовідносин ВУЧК–ДПУ УСРР та ВЧК–ДПУ РСФРР у 1919–1922 рр. описав Р. Подкур. Дослідивши процес підготовки та ухвалення нормативно-правових актів, що визначали характер цих взаємовідносин, автор робить висновок, що політичні лідери радянської Росії та ГПУ РСФРР здійснювали всебічний контроль за діяльністю органів державної безпеки УСРР [19].

О.А. Штоквиш, С.П. Ляковська (Гнітько), В.Т. Окіпнюк розглянули процес становлення, завдання та нормативно-правове регулювання діяльності Економічного управління ВУЧК–ДПУ у 1920-х рр. [20].

Більш детально історичні передумови законодавчого забезпечення розслідування злочинів органами ДПУ УСРР у сфері економіки в 20-х рр. ХХ ст., висвітлено в узагальнюючому монографічному дослідженні С.П. Ляковської. В її роботі уперше на основі архівних документів та матеріалів відомчої статистики досліджено окремі методи та засоби розшукової і слідчої діяльності органів ДПУ УСРР в економічній сфері [3].

Вивченню та узагальненню досвіду становлення організаційних та правових засад діяльності підрозділів візуального спостереження радянських органів державної безпеки в Україні присвячено дисертаційне дослідження С.Г. Мельниченка, що є першою кваліфікаційною роботою з цієї теми у сучасній вітчизняній історіографії [21].

Р. Подкур дослідив структуру та завдання підрозділів радянських органів державної безпеки, що здійснювали інформаційно-аналітичну роботу у міжвоєнний період [22].

Цензурна діяльність органів та підрозділів ВУЧК–ДПУ УСРР розглянута в роботах В. Ченцова та В. Очеретянка. Науковці проаналізували зміни у структурі військової цензури та політичного контролю, визначили функції та завдання цих підрозділів, розкрили систему контролю органів цензури та політконтролю за друкованою продукцією в УСРР [23–25].

Діяльність радянських органів державної безпеки у сфері захисту державної таємниці досліджена у роботах В.П. Ворожка, О.В. Ботвінкіна, С.О. Князева, В.О. Козенюка. Вчені розкривають питання становлення підрозділів радянських спецслужб, котрі шляхом проведення контррозвідувальних заходів, організації режимно-секретного діловодства, військової цензури здійснювали захист секретної інформації. В.П. Ворожком доведено, що політконтроль і цензура, які проголошувались владою, як заходи проти шпигунства та спрямовані на протидію витоку секретних відомостей, у реальному житті мали переважно політичне та ідеологічне спрямування [25, с. 17]. Окрім цього, науковцями здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правового забезпечення захисту державних секретів у міжвоєнний період [26–29].

Процес ліквідації та відновлення інституту слідчих у системі радянських спецслужб розкритий у статті Л.І. Щербини. Науковець робить висновок, що відсутність інституту слідчих в радянських органах державної безпеки протягом 1920–1938 рр. та проведення негласної і кримінально-процесуальної діяльності оперативними підрозділами призвело до злиття різних функцій в одному органі держави, що негативно впливало як на ефективність досудового розслідування кримінальних справ, так і на результативність оперативно-розшукової роботи [30].

Становлення слідчих апаратів ВУЧК, їх структура і завдання досліджено у статті О.В. Мазур. На думку автора, покладання на слідчі органи надзвичайних комісій вирішення не властивих їм контррозвідувальних завдань призводило до змішування кримінально-процесуальної та оперативно-розшукової діяльності, формувало “обвинувальний ухил” у слідчих, що призводило до численних слідчих помилок [31].

Організаційно-правові засади діяльності слідчих підрозділів органів державної безпеки УСРР–УРСР стали предметом дослідження В.Т. Окіпнюка. Науковець зазначив, що після скасування на початку

1920 р. інституту попереднього слідства в органах державної безпеки відбулось злиття оперативно-розшукової і слідчої діяльності. Розшукові та слідчі функції упродовж 1920–1938 рр. були віднесені до повноважень працівника оперативного підрозділу, що призвело до спрощення процесуальних форм досудового розслідування справ. Ця практика сприяла зниженню якості процесуальної діяльності органів державної безпеки та створювала умови для порушення прав людини [32].

Аналізу нормативно-правової бази контррозвідувального режиму в Радянській Україні у 1930–1940 рр. присвячено статтю М.С. Романова. Слушною є думка автора, що зазначений режим використовувався також як каральна функція держави – безпідставна заборона на окремі види робіт певних категорій громадян, переслідування за політичними мотивами тощо [33, с. 240].

Окремі аспекти агентурної діяльності органів державної безпеки УСРР розглянуто у більшості проаналізованих нами праць. У роботах В.Г. Пилипчука, О.Р. Лебедева, В.О. Козенюка та інших науковців історико-правові аспекти залучення осіб до конфіденційного співробітництва радянськими спецслужбами обрано предметом дослідження [34–36].

Нормативно-правова база прокурорського нагляду за діяльністю ДПУ досліджена І.Б. Усенком [18]. Становленню прокурорського нагляду за органами ВУЧК–ДПУ УСРР, його формам, методам та особливостям присвячено монографію Д.А. Тихоненкова [37]. Також питання прокурорського нагляду за органами ДПУ УСРР розглянуто у дисертації В.В. Мурзи [38] та монографіях В.Т. Окіпнюка [4, 5]. Процес формування та розвитку організаційно-штатної структури підрозділу прокуратури НКЮ УСРР–УРСР, що здійснював нагляд за органами НКВД республіки у 1920–1930-х рр., досліджений у наступних роботах В.Т. Окіпнюка [39].

Цікавий фактичний матеріал щодо розвідувальної та контррозвідувальної діяльності спецслужб міститься у працях з історії регіональних органів та підрозділів державної безпеки Радянської України. Так, у дисертаційній роботі І.М. Шкляєва досліджено діяльність радянських спецслужб в Одесі у 1917–1922 рр. Науковець висвітлює історію формування Одеської ЧК, наводить факти участі радянських органів державної безпеки у реалізації політики “червоного терору” на Півдні України. Автор досліджує діяльність органів Одеської губернської ЧК проти збройного селянського руху, антирадянського політичного підпілля, карної злочинності, а також контррозвідувальні дії проти розвідок Польщі та Румунії [40].

Особливе місце у сучасній вітчизняній історіографії теми посідають комплексні дослідження функціонування ВУЧК–ДПУ–НКВС УСРР–УРСР.

Однією з найбільш цитованих у вітчизняній історіографії ВУЧК є колективна робота Л.Н. Маймескулова, А.И. Рогожина, В.В. Сташиса, друге видання якої було опубліковане у 1990 році. У монографії досліджено процес становлення і розвитку структури ВУЧК, висвітлено еволюцію завдань та функцій органів державної безпеки УСРР, розглянуто механізм відомчого та державного контролю за їх діяльністю. Науковці оцінюють події минулого з позицій, притаманних радянському періоду, проте їх монографія має багатий фактичний матеріал, що привертає увагу дослідників [41].

У монографіях В.Т. Окіпнюка комплексно охарактеризований процес реформування органів державної безпеки, розвитку нормативно-правового забезпечення діяльності ДПУ–НКВС УСРР–УРСР, ґрунтовно висвітлено організаційну структуру і напрями діяльності органів, підрозділів та військових частин ДПУ–НКВС [4, 5].

У дисертації О.І. Олійника проаналізовані нормативно-правові основи функціонування органів та підрозділів НКВС Радянської України у міжвоєнний період, розкрито їх структуру та зміни в ній у відповідності з суспільно-політичною та оперативною обстановкою того часу [6, с. 40–47]. Науковець приділив значну увагу питанню дублювання функцій державної безпеки та міліції у середині 1920-х рр., здійснив аналіз нормативно-правових актів РНК УСРР, що намагались розмежувати завдання та підслідність цих органів [6, с. 64–66].

Найбільшою за кількістю публікацій є четверта група робіт у яких розкривається карально-репресивна діяльність радянських органів державної безпеки на теренах України. Науковці Т.В. Вронська, В.М. Нікольський, І.В. Терлецька, В.В. Ченцов, Ю.І. Шаповал, М.М. Шитюк та ін. здійснили загальний аналіз вітчизняної історіографії карально-репресивної системи 1920–1950-х рр. в Україні, складовим елементом якої були радянські спецслужби [1; 42–46]. Погоджуючись в основному з історіографічними підходами і висновками названих учених, та урахувавши, що їх роботи також увійшли до історіографії теми, вважаємо за необхідне продовжити наукові пошуки у цьому напрямі. Проте, значний обсяг робіт четвертої групи вимагає їх окремого аналізу.

Серед характерних ознак сучасної української історіографії теми слід відзначити увагу до персоналій та біографій керівників радянських органів державної безпеки в Україні, що складають п'яту групу робіт. Доволі інформативними дослідженнями цієї групи є роботи В.І. Пристайка, Ю.І. Шаповала, В.А. Золотарьова, В.М. Чиснікова та ін. У цих працях висвітлюється діяльність керівників органів ДПУ–НКВС УСРР–УРСР – В.А. Балицького, К.М. Карлсона, Ю.Г. Євдокимова, І.М. Леплевського та ін., подається цікавий фактичний матеріал щодо тенденцій розвитку і перебудови чекістських органів, кадрові зміни серед вищої та середньої ланки радянської спецслужби [47–52].

ВИСНОВКИ

Відновлення державного суверенітету і незалежності України на початку 90-х рр. XX ст. сприяли створенню нової історіографічної ситуації в країні, пов'язаної з переходом від радянської схеми історичного

процесу до плюралізму і національно-державницького розуміння вітчизняної історії. Завдяки цьому нових обрисів системності й цілеспрямованості набрав розвиток військово-історичних досліджень, в межах яких виокремився науковий напрям вивчення історії спецслужб в Україні. Складовою останнього став усвідомлений та науковий інтерес вітчизняних учених до дослідження історії діяльності радянських органів державної безпеки в Україні. Ліквідація ідеологічних обмежень в історичних дослідженнях сприяла активному розвитку іншого важливого наукового напрямку у вітчизняній історичній науці – дослідженню радянського комуністичного тоталітарного режиму в Україні, важлива роль у підтриманні якого відводилась репресивним органам.

Дослідження вітчизняних учених з історії діяльності радянських спецслужб в Україні у міжвоєнний період, можна об'єднати у такі змістовні групи: 1) джерелознавчі та археографічні праці; 2) роботи загального характеру, в яких розглядається процес становлення комуністичного тоталітарного режиму в Україні, окреслюються основні завдання органів державної безпеки; 3) дослідження функціонування органів та структурних підрозділів ВУЧК–ДПУ–НКВС в Україні; 4) праці, що висвітлюють карально-репресивну діяльність радянських спецслужб в Україні; 5) дослідження історико-біографічного характеру, в яких розкриваються персоналії співробітників органів державної безпеки УСРР–УРСР.

Перспективним напрямом подальшого дослідження є підготовка комплексної роботи з історії діяльності радянських органів державної безпеки в Україні у 1918–1939 рр., котра має увібрати в себе кращі здобутки новітньої вітчизняної історіографії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х–1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження / В. М. Нікольський. – Донецьк : Вид-во Донецького нац. ун-ту, 2003. – 624 с.
2. Пилипчук В. Г. Військова контррозвідка: організаційно-правове забезпечення її становлення в УСРР (1917–1922 рр.) : монографія / В. Г. Пилипчук. – К. : Вид-во Нац. акад. СБУ, 2002. – 170 с.
3. Ляковська С. П. Діяльність економічних підрозділів ДПУ УСРР (1927–1929 рр.): за документами та матеріалами відомчої статистики : монографія / С. П. Ляковська. – К. : Вид-во Нац. акад. СБУ, 2011. – 216 с.
4. Окіпнюк В. Т. Державне політичне управління УСРР (1922–1934): історико-юридичний аналіз / В. Т. Окіпнюк. – К. : Вид-во Нац. акад. СБУ, 2002. – 290 с.
5. Окіпнюк В. Т. Органи державної безпеки УРСР (1922–1941): історико-правове дослідження / В. Т. Окіпнюк. – К. : Вид-во Нац. акад. СБУ, 2015. – 360 с.
6. Олійник О. І. Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917–1941 рр.): структура, функції, діяльність : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 / О. І. Олійник. – Х., 2000. – 205 арк.
7. Лісов О. С. Новітня археографія діяльності радянських органів державної безпеки в Україні у 1918–1939 рр. / О. С. Лісов // Гілея : наук. вісник. Зб. наук. праць. – 2016. – Вип. 108 (5). – С. 58–63.
8. Шаповал Ю. У ті трагічні роки. Сталінізм на Україні / Ю. Шаповал. – К. : Політвидав України, 1990. – 143 с.
9. Даниленко В. М. Сталінізм на Україні 20–30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький. – К. : Едмонтон, 1991. – 340 с.
10. Шаповал Ю. Україна 20–50-х років: сторінки ненаписаної історії / Ю. Шаповал. – К. : Наукова думка, 1993. – 350 с.
11. Шаповал Ю. І. Людина і система. Штрихи до портрету тоталітарної доби в Україні / Ю. І. Шаповал. – К. : Ін-т нац. відносин і політології НАН України, 1994. – 270 с.
12. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928) / С. В. Кульчицький. – К. : Основи, 1996. – 396 с.
13. Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С. В. Кульчицький. – К. : Вид. дім "Альтернативи", 1999. – 336 с.
14. Бородич Л. В. Внутрішні й прикордонні війська в Україні у 1917–1941 рр. (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 / Л. В. Бородич. – Х., 1999. – 164 арк.
15. Божко О. Особливі відділи в системі органів державної безпеки 1918–1946 рр. / О. Божко // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2. – С. 336–361.
16. Божко О. Особливі відділи в системі органів державної безпеки 1918–1946 рр. / О. Божко // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2001. – № 2. – С. 281–315.
17. Вівчарик М. М. "Закордот" – агентурно-розвідувальна організація більшовиків України / М. М. Вівчарик, В. О. Козенюк // Український історичний журнал. – 1997. – № 5. – С. 144–149.
18. Усенко І. Б. Україна в роки непу: доля курсу на революційну законність / І. Б. Усенко. – Х. : Ун-т вну. справ, 1995. – 74 с.
19. Подкур Р. Взаємовідносини ГПУ УСРР та ГПУ РСФРР у контексті підписання союзного договору 1922 р. / Р. Подкур // 3 архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2012. – № 1. – С. 69–90.
20. Штоквиш О. А. До історії створення та діяльності економічного управління ВУНК–ДПУ в Україні в період непу (1921–1927 рр.) / О. А. Штоквиш, С. П. Гнітько, В. Т. Окіпнюк // Наук. вісник Нац. акад. СБУ. – 1999. – № 8. – С. 175–186.

21. Мельниченко С. Г. Становлення організаційно-правових засад діяльності радянських підрозділів візуального спостереження в Україні (1918–1991 рр.) : дис. ... канд. юр. наук : 21.07.01 / С. Г. Мельниченко. – К., 2014. – 415 арк.
22. Подкур Р. Інформаційно-аналітична робота як один з напрямків діяльності спецслужб в 20–30-х роках / Р. Подкур // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – № 1. – С. 342–356.
23. Ченцов В. Табу – на думку, заборона – на слово. За матеріалами роботи політконтролю НК–ДПУ у 20-ті роки / В. Ченцов // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1994. – № 1/2. – С. 12–22.
24. Очеретянко В. Політична цензура в системі контролю за особистістю та суспільством. До 80-річчя створення радянської цензури / В. Очеретянко // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1998. – № 1. – С. 70–79.
25. Очеретянко В. Загратовані книги. Встановлення партійно-державного контролю над виданням, розповсюдженням та використанням літератури в Україні у 20–30-ті роки / В. Очеретянко // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 1999. – № 1. – С. 128–141.
26. Ворожко В. П. Становлення та розвиток системи захисту державних секретів у Радянській Україні (1919–1954 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / В. П. Ворожко. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – 22 с.
27. Ботвінкін О. В. Становлення органів захисту секретної інформації в Радянській Україні в 1918–1928 рр. / О. В. Ботвінкін // Наук. вісник Нац. акад. СБУ. – 2005. – № 22. – С. 250–258.
28. Князев С. О. Розвиток взаємодії режимно-секретних органів із підрозділами державної безпеки на території України (1920–1991 рр.) : Навч. посібник / С. О. Князев. – К. : Вид-во Нац. акад. СБУ, 2010. – 96 с.
29. Козенюк В. О. Захист секретів в оперативній практиці радянських спецслужб у міжвоєнний період / В. О. Козенюк // Зб. наук. праць Нац. акад. СБУ. – 2002. – № 6. – С. 95–98.
30. Щербина Л. І. Становлення і розвиток взаємодії органів досудового слідства з оперативними підрозділами в органах державної безпеки України (1917–1961 рр.) / Л. І. Щербина // Держ. безпека України. – 2005. – № 1 (3). – С. 159–164.
31. Мазур О. В. Роль слідчих у реалізації завдань надзвичайних комісій у період 1917–1922 рр. / О. В. Мазур // Наук. вісник Нац. акад. СБУ. – 2006. – № 25. – С. 193–201.
32. Окіпнюк В. Т. Організаційно-правові засади діяльності слідчих підрозділів органів державної безпеки радянської України / В. Т. Окіпнюк // Наук. вісник Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України : Серія "Право". – 2012. – № 173. – Ч. 3. – С. 27–35.
33. Романов М. С. Історико-правовий аспект контррозвідувального режиму на території України у передвоєнний період (1930–1940 роки) / М. С. Романов // Наук. вісник Нац. акад. СБУ. – 2013. – № 49. – С. 232–241.
34. Пилипчук В. Г. Організаційно-правове забезпечення становлення агентурного апарату органів контррозвідки у Збройних Силах України (1919–1922 рр.) / В. Г. Пилипчук // Зб. наук. праць Нац. акад. СБУ. – 2000. – № 1. – С. 113–120.
35. Лебедев О. Р. Становлення і розвиток конфіденційного співробітництва органів державної безпеки в Україні (XX – початок XXI століття) : монографія / О. Р. Лебедев. – К. : Вид-во Нац. акад. СБУ, 2014. – 244 с.
36. Козенюк В. А. Оперативный опыт советских спецслужб: теория и практика исследования итогов борьбы с немецкой разведкой в межвоенный период (1921–1939 рр.) / В. А. Козенюк. – К. : Нац. акад. СБУ, 2002. – 378 с.
37. Тихоненков Д. А. Проблемы контроля и надзора за органами ВУЧК и ГПУ УССР в 1918 – нач. 1929 гг. : монография / Д. А. Тихоненков. – Х. : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. – 208 с.
38. Мурза В. В. Прокуратура в державному механізмі УСРР (1922–1933) : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.01 / В. В. Мурза. – Х., 2003. – 18 с.
39. Окіпнюк В. Штатна структура і персональний склад прокурорського нагляду за органами державної безпеки радянської України в 1920–1930-х рр. / В. Окіпнюк // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2011. – № 2. – С. 137–183.
40. Шкляев І. М. Діяльність ВЧК на Півдні України в період революції та громадянської війни. 1917–1922 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / І. М. Шкляев. – О., 1998. – 16 с.
41. Маймескулов Л. Н. Всеукраинская чрезвычайная комиссия (1918–1922) / Л. Н. Маймескулов, А. И. Рогожин, В. В. Сташис. – Х. : Основа, 1990. – 345 с.
42. Вронська Т. В. Репресії проти родин "ворогів народу" в Україні: ідеологія та практика (1917–1953 рр.) : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.01 / Т. В. Вронська. – К., 2009. – 460 арк.
43. Терлецька І. В. Сучасна українська та російська історіографія сталінізму : монографія / І. В. Терлецька. – К. : КНТЕУ, 2013. – 319 с.
44. Ченцов В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В. Ченцов. – Тернопіль : "Збруч", 2000. – 482 с.
45. Шаповал Ю. Сучасна історіографія тоталітаризму в Україні: здобутки і проблеми / Ю. Шаповал // Генеза. – 2004. – № 1. – С. 112–121.
46. Шитюк М. Масові репресії проти населення півдня України в 20-ті – 50-ті роки XX століття / М. Шитюк. – К. : Тетра, 2000. – 532 с.

47. Шаповал Ю. ЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарьов. – К. : Абрис, 1997. – 605 с.
48. Шаповал Ю. Всеволод Балицький. Особа, час, оточення / Ю. Шаповал, В. Золотарьов. – К. : Стило, 2002. – 468 с.
49. Шаповал Ю. ЧК–ДПУ–НКВС на Харківщині: люди та долі (1919–1941) / Ю. Шаповал, В. Золотарьов. – Харків : Фоліо, 2003. – 477 с.
50. Чисніков В. Керівники органів державної безпеки Радянської України (1918–1953 рр.). Матеріали до біографічного довідника / В. Чисніков // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – 2000. – № 2. – С. 362–373.
51. Золотарев В. А. ЧК–ГПУ–НКВД в Донбасі: люди и документи. 1919–1941 / В. А. Золотарев, В. П. Степкин. – Донецьк : Алекс, 2010. – 512 с.
52. Золотарев В. А. ЧК–ГПУ–НКВД Житомирщини у 1919–1941 роках: структура та керівний склад / В. А. Золотарьов, О. Г. Бажан, Є. Р. Тіміряєв // Реабілітовані історією. Книга третя. – Житомир : Полісся, 2010. – С. 9–23.

КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ «ЖИТІЙНИК»: ОБРАЗИ ІЄРОТОПІЙНОГО МОДЕЛЮВАННЯ

Анатолій Ціпко

Інститут українознавства Міністерства освіти і науки України, кандидат філологічних наук, завідувач відділу української філології (Україна)

e-mail: ant.dvir@ukr.net

РЕЗЮМЕ

Києво-Печерський дієвий «житійник» у образах представлено у «Печерському патерику». Тут – на його сторінках чудесна «двоїца», що висновує монастирський часопростір – Антоній та Феодосій витворює «ядро»-осердя значеннєвого розгортання послідовності Києво-Печерського духовного житійного діяння. З Антонієм пов'язується Афонська значеннєвість як основа для творення духовного життя, адже Антоній був постриженником Афонської гори, з Феодосієм – єрусалимська. Печерський монастир був середовищем пошанування влади духовного царства Влахернської цариці. У Печерському монастирі показується образ духовної Гори, на яку здійснюється висходження завдяки ступеням-сходам Печерського чернечого духовного удосконалення.

Ключові слова: житійник, ієротопійне моделювання, печера-дім, духовна Гора.

РЕЗЮМЕ

Києво-Печерський дійственный «житийник» представлен в образах в «Печерском патерике». Здесь – на его страницах чудесная «двоица», творящая монастырский хронотоп – время-пространствование в развертывании последований Киево-Печерских духовных деяний. С Антонием связана Афонская семантика как начальное основание для духовной жизни, ведь Антоний был постриженником Афонской горы, с Феодосием – иерусалимская. Печерский монастырь был средоточием почитания духовного царства Влахернской царицы. В Печерском монастыре указывается образ духовной Горы, на которую совершается восхождение благодаря ступеням Печерского чернечьего духовного совершенствования.

Ключевые слова: житийник, иеротопийное моделирование, пещера-дом, духовная Гора

ABSTRACT

Kyivan-Pechera (Cave) actual «zhytyynyk» (patericon) is presented in the «Pechera paterikon» with the characters. On the pages of «Pechera paterikon» we can see miracle «dvoitsa» (two persons), which are created the concentration for deploying sequence of the Kyiv-Pechera spiritual life acts. With Antony person is connected Athos semantic field, because reverend Antony receiving monastic order on the Athos mountain, with reverend Theodosius – Jerusalem semantic. Pechers'ky monastery was the topoi of worshiping for spiritual «rsarstvo» (kingdom) of Blacherne «tsarytsia» (queen). The character of spiritual Mountain with spiritual stairs for pure life climbing is shown in the monastic order life in Kyiv-Pechera monastery.

Keywords: «zhytyynyk» (paterikon), hierotopic modeling, «pechera» (cave)-home, spiritual Mountain.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Печерський чин духовного подвижництва витворює окреме просторування, де здійснюється дієве множення, а відтак – поширення святості на Руських землях. Увагу до особливого духовного подвигу, що учинялося у Києво-Печерському монастирі, було звернено при виданні тексту «Києво-Печерського патерика» Д. Абрамовичем [1]. До праць, де представлено нароби з дослідницького поля про духовний світ Печерського чернечого подвижництва, належать: дослідження І. Жиленко та монографія С. Кагамлик «Києво-Печерська лавра: світ православної духовності і культури (XVII – XVIII ст.)». На образах ієротопійного моделювання, що показують житійне подвижництво Печерського чернецтва, зосереджено увагу у цьому матеріалі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Уже саме вміщене «Сказаніє чесо ради Печерский монастирь назвася» до текстового зведення «Повісті временних літ» виявилось немалою мірою програмовим. І хоча входило до послідовного – «літо за літом» писаного викладення подій, насправді сприймалося як «безлітне» – «непереходящее» явище. Причиною такого текстового укладання була, напевно, не лише вагома участь літописця Нестора (бо теж належав до печерської братії) в праці над літописом, а й вже на той час осягнена вагомість постаті самого Феодосія. Печерський ігумен Феодосій через те «Сказаніє» на сторінках «Повісті» стає, отже, постійним «представником» Печерської братії та чудесної «двоїци», куди увіходив і його попередник Антоній Печерський.

Перший напрямок поза курського духовного подвижницького шляху мав пролягти до Єрусалима: «Таче слышав паки о святых мѣстех, идиже Господь нашъ потію походи, и желаше тамо ити, и поклонитися им. Моляшеся Богу глаголя. «Господи мой Ісусе Христе, услыши молитву мою і сподоби мя исходити святая твоя мѣста і поклонитися имъ» [1, с. 24]. Виявляючи бажання духовного подвижництва, Феодосій мав

намір пристати до прочанської ватаги: «І тако молящюся єму, і се приидоша странници в град тѣи...Они же обіщася єму пояти его с собою і допроводити его до святых міст» [1, с. 24], що збиралася вирушити до святых місць Палестини. Але та, перша, спроба була невдалою – дорогою Феодосія наздогнала мати й силоміць завернула його додому. Хоча на цьому Феодосієвий шлях, що вже тоді снувався під духовне скерування, не перервався. Шукаючи й надалі собі місця для усамітнення у монастирський спосіб, Феодосій спрямовується до Києва: «...і тако устремися в град Киев, бі бо слишал о монастирех тамо суцхих» [1, с. 28]. Купецький поїзд, за яким потай ішов Феодосій з Курська, привів його до гір над Дніпром. Чи ще не в той час життєписного усталення Феодосія здійснилося зближення окремих місцин світу та значенневого накладання географічно-семантичних окреслень в часовому перебігу людства, Києва та Русі. Ідеться про зближення понятійних елементів у сакральному світовому хронотопі – часопросторі Єрусалима й Києва. Сталося таке зближення у «житті» Феодосія, Київ для нього і завдяки йому (його подвигу) зробився «духовним Єрусалимом»: «І тако изиде в слід странних. Благий же Бог не попусти єму отити от страни сея, его и-щрева матерья і пастуха бити в страні сей богогласних овць назнамена, да не пастуху убо отшдьшу, да опустіть пажить, юже Бог благослови, і тьрние і влчць вздрастеть на ней, і стадо разидеться» [3, с. 310]. Відтак Феодосій пішов до Києва: «І тако устремися к Киеву городу», тут його прийняв Антоній: «Тгда глагола єму блаженний Антоній: «Благословен Бог, чадо, укрупивий тя на се тщание, і се місто – буди в немь» [3, с. 316]. Адже не на порожньому ґрунті розвиватиметься потім концепт Єрусалима над Дніпром, тобто Києва – другого Єрусалима з його духовними вершинами, що постали на справжніх горах. Як можна бачити, Феодосій не потрапляє до Єрусалима земного, та судиться йому прийти до Києва, де в печерній обителі Іларіона – Антонія він наближається до «горніх» – до Єрусалима небесного, через своє життя стаючи його «присним насельником» – небесно-єрусалимським громадянином.

У чернечому служінні Феодосія спостерігається певне поєднання «печерного» (у справжньому розумінні цього поняття, коли зіставити його з дійсністю Печерського монастирського життя), і «наземного» – зв'язок зі світом – «миром». Ще самому Антонієві, хоч як він і не особливо цього бажав, адже прагнув життя переважно самітницького, доводилося сполучати «печерність» із «наземністю» у власному чернечому подвигу.

Антоній і Феодосій виступили «двоїцею» – «главизною» у постанні Печерського монастиря та розгортанні духовного шляху Києва й Русі. Їхні житійні подвиги творять визначену послідовність – вони з'явилися у Києві – «в Печері» один за одним. Через те й художня патерикова оповідь двонерозлучає Антонієво – Феодосієвих діянь, вбачаючи їхню «потребну» взаємонаступність. Отже, в Антонієві — першозасновника, а в Феодосії – здійснювача-розбудовника усього розпочатого першозасновником на Печерських пагорбах. Відтак Антоній і Феодосій зробилися предстоятелями у вишніх оселях за місце – Лавру, і за всіх, хто до неї приходив, або вдостоївся покладання тіла в монастирі, самі будучи покладеними тут тілом: Антоній у Печері, а Феодосій у зведеній за його ігуменування Успенській церкві: «Аще ли кто...в селіх церкви тоя положен будет, везді бо молитва Антонія і Феодосія заступаєт» [1, с. 86].

Після підпаду київської княжої влади, сталося це слідом за монгольською навалою та у Литовську добу, саме монастир Печерський – Лавра перейняв на себе завдання збереження та несення Київської ідеї. І це було помітно навіть у назві монастиря, який ім'я Києва зробив своєю означальною складовою. Монастир названо Києво-Печерським. Печерська – чернеча ідея і київська княжа та митрополіча як духовні напрямні староукраїнського буттєвого простору і підтримка духовної життєвої сили в ньому сполучилися у монастирському житті, а відтак і в назві. Київ як іменний вияв ідеї «зрісся» з житійним місцем печерян, що стали її носіями. І вже в Лаврі ця життєва духовна сила робила іншим саме життя людське русько-українського поспільства. Таке духовне переінакшення ставалося щораз, щоріч з «простої» – опрощеної, тобто позбавленої всляких життєвих турбот, подорожі – прощі, тієї подорожі, що мала випростати – поставити «струною рівностояння» кожного, хто прибував до Печерського монастиря. Саме для цього і учинялася подорож до Києва – київська проща як до ближнього Єрусалима, Єрусалима другого. Як зауважувалося, саме «До Києва, другого Єрусалима поспішайте», – так закликає митрополит Йов Борецький, звертаючись листом до львівських громадян. Київська проща, отже, прирівнювалася до деякої міри до єрусалимської. А у післямонгольський час і в добу панування Криму та турків на морі замінила собою єрусалимську прощу. Але, що йдучи з поклінною мандрівкою у Печерський монастир, прочани йшли і у Київ, а не лише до монастиря, промовляв народний вислів, де відбито й мету подорожі, і місце її спрямування. Ідучи до Лаври, говорили, що прямують: «У Київ, *на Печери*»: «–Треба в Києві на великому тижні висповідатися, в чистий четвер одговітєся, треба молебень *на печерах* найнять, на часточку дать, на святі моці по шагу покласти, то тоді Господь і помилує нас...» [4, с. 132]. Отже, ішли *на* духовну гору. А саме таке висходження скріплюється словами з «Печерського патерика» зі «Слова о преподобним Марьці Печерниці, его же повелінія мертвіи послушаху»: «...прииди *на вічний*» «живот» [1, с. 157]. Прихід «*на Печери*» був трудом, що учиняв висходження «*на живот вічний*». Про таку ж путь мовить митрополит Іларіон у «Слові о законі...»: «...и *на путь животнии* наступихом» [6, с. 242]. Це давнє, по-особливому, зазначене в Печерському монастирі «на» – як «на духовну гору висходження» переноситься і в інші місцини, зокрема, у Чернігів до Болдиної гори, куди перейшов Антоній Печерський: «И присла Свяослав ис Чернигова в ноци по святого Антонія. Антоній же пришед к Чернигову и взлюби місто, нарицаемое Болдини гори, и ископав печеру, и вселися ту. И есть ту монастирь свягта Богородица на Болдиних горах и донині близ Чернигова» [1, с. 186]. Монастир умістився «*на Болдиних горах*», хоча насправді Антоній, як і в

Києві, оселився «в» печері. І в Чернігові, як і в Києві, монастир був «над» печерою – «на» печері, що була першим чернігівським домом для чернечого подвигу Антонія Печерського.

Прикметно, що і в межах самої Лаври відбивається київська гірська образність та її присутність. Київська «суть» – це давній світоустроєвий чин старого міста. Місто-гора по-особливому шанується в світі. Гірською присутністю в образі вказується на природне явлення звищої обраності місця і города, що підноситься на ньому. У давнину увесь верхній старий Київ називався «Гора».

Для такого значеннєвого вивищення навіть часом додається уявна гора чи гори, яких насправді може і не існує. І майже всі давні благословенні місцини, які увінчувалися монастирями, теж мали у своєму уображенні «духовну гору». Така «присутність» гори, що ввищує і місце, і тих, хто перебуває на ньому, а так саме приходиться до нього з поклінною подорожжю – на прощу. Така значеннєва частка піднесення – височіння над місцем передавалася завдяки додованню приименника «на». І це не лише київський – лаврський приклад образо-появи вивищення горою. При тому, що у Київ, як мовилося, ішли, щоб зайти «на Печери». У колядках так само зустрічається образо-чин гори, що значеннєво подається завдяки «на»-зосередженню та «на»-представленню духовної висоти та піднесення, просторуючися ієротопійно у єрусалимсько – йордансько – вифлеємсько священному обширі. При тім, Вифлеєм уображується домом-печерою («на вертепю»):

Як в славному граді Іерусалимі,
А на святій ріці на Іордані,
На Сіянській горі, на вертепю,
Виростало там древо пресвятоє,
Пресвятоє ж то древо кипарисове.

На тім святім дереві да й на кипарисовім [цит. за: 2, с. 101].

Власне, Київ як іменна складова, а, отже, і як ідейний чинник «приростав» до кожної зі своїх споруд та своїх частин. Про митрополичий собор Києва говорили як про Києво-Софійський. Так само з іменною «прирослою» частиною Києва був відомий і Поділ – нижній Київ. Його називали Києво-Поділ. Про те, що у печерському ідейному чині була і київська складова, якою посилювалася печерська святість, адже апостол Андрей говорив у своєму сповіщенні саме про город великий з багатьма церквами, яскраво свідчить діяльність митрополита Петра Могили. Саме він і вдався до ще більшого піднесення Києва з погляду на його ідейну чинність. А «живу ідею» Києва і печерян (монастиря – Лаври) як ідею єдино-збірного святого місця, на якому таки просяяла провіщена апостолом Благодатю, уображував «живими» (уособленими) постатями церков княжої доби, поновлюючи їх із забуття та тогочасного руйновища.

Але, що київське як ідейне сполучилося з печерським свідчить і те, що віднайдену чесну главу князя високопрестольного – рівноапостольного Володимира, котру митрополит Петро Могила знайшов у поруйнованих стінах (підмурках) Десятинної церкви, владику почесно упокоїв, перенісши їх саме в Лавру. Та й сам Петро Могила у своєму життєвому вияві показав сполучуваність печерського з київським. Бо саме печерське донесло до часу митрополита Петра Могили – до XVII ст. у пам'яті, а, отже, й ідейно все київське як Велике, що про нього мовив апостол. Тож київське бачилося як апостольське. На митрополію Київську Петро Могила став саме з Печерської архімандрії.

Можна припустити, що чин київського маковейського Дніпрового водосвяття утвердився за митрополита Петра Могили під час його поновчих дій, спрямованих на відродження Володимирової слави, як так само і Києва. Згадувано вже також про особливість київської прощі, зауважено й про зближення її за силою як прощення та духовного піднесення до єрусалимської. І як і з Єрусалима приносили колись з собою святощі як частку того «єрусалимського місця», так і з Києва святощі розносилися прочанами Україною та й поза її межі.

У господарському побуті київські лаврські святі речі здобулися на окреме, обране для їхньої благословенної дії, місце. Так, особливо шанобливо ставилися до київських хрестиків, які застосовували пасічники-бджолярі з засновчою (чи поновлювальною) метою щодо пасіки. Київськими хрестиками як святощами, що перебували під благословенням дому Премудрості благословлялося «дім» для трудівниць на Боговгодну справу – бджіл.

Київ та Печерський монастир витворювали єдино-образ Києво-Печерської (насправді – Київської) святості. Так київської, бо і печерські ігумени, і київські митрополити, а від них і свячені ними єпископи, що немалою мірою були печерцями, розносили вістку про святість Печери по всій Київській митрополії.

Слід зауважити, що у Києві, образ природної гори ніби розчиняється у видиві місця. Про нього натяком промовляє лише напрям на підвищення – «на Печери». Саме печери – діл дають назву цьому місцю, маючи в собі присутній напрям київського духовного висходження. І це є та київська особливість, де діл, належить наголосити ще, даючи собою назву місцю, зберігає в собі суть явленої гори як місця духовного піднесення.

З печерного духовного подвижництва утвердилася в київській християнській культурі та словесності печерська ідея спасенництва як по-особливому налаштований та виображений стан тіла, для його більшого ведення волінням Душі. Ще єпископ Кирило Туровський вказував на чернечий спосіб життя як перебування у вертепі – печері. Вже тоді в Русі утвердилося бачення, що чернечий духовний подвиг – це «печерування»: «А се похвала мнихом, і познание Христови благодати, і шествиє в вертеп, сиріч пострищися...» [цит. за: 5, с. 372]. Ця глибина земна – печера, як мовилося, для київських печерян стає новим домом, з якого дедалі більше виднішає світлиця Небесного Града. «Низ» щонайглибший – печера земна стає вивідною дорогою до щонайвищого «Верху» – Єрусалима Небесного.

ВИСНОВКИ

Отже, з Києва – з Печер розійшлася й утвердилася ідея духовного подвигу як чернечого печерного домобудівництва. А через неї над Печерою утвердилася Слава, про яку у «Печерському патерику» у «Слові о покованні раці преподобного отца нашего Феодосія Печерського» мовиться: «...яко хочеть місто сіє пречистиа Богородица і твоя святаа Лавра взвеличитися і *взрастити славою і величиством*. Се назнамунуа, яко беспрестани хочещи молитися о ограді святіи твоєи...» [1, с. 93].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абрамович Д. Києво-Печерський патерик; [репринт. вид.: Києво-Печерський патерик. – Київ, 1931 р.]. – К.: «Час», 1991. – 280 с.
2. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. / М. Грушевський; [упоряд. Л. Копаниця; приміт. С. Росовецького]. – К., 1994. – Т. 4. – Кн. 2. – 320 с. («Літературні пам'ятки України»).
3. Житие Феодосия Печерского // Памятники литературы Древней Руси. XI – начало XII века; [под. ред. Д. Лихачева и Л. Дмитриева]. – М., 1978. – С. 303 – 390.
4. Нечуй-Левицький І. Кайдашева сім'я. Повість / І. Нечуй-Левицький. – К.: видавництво художньої літератури «Дніпро», 1980. – 237 с.
5. Срезневский И. Новые списки поучений Кирилла Туровского // Известия отделения русского языка и словестности имп. Академии наук. – М., 1854. – Т. III. – С. 369 – 381.
6. Ужанков А. «Слово о законе и Благодати» и другие творения митрополита Илариона Киевского / А. Ужанков. – М.: НИЦ «Академика», 2014. – 350 с.

ПОЛИТИКА КОМПАНИИ В ПОДДЕРЖКЕ В ОБЛАСТИ ПРОИЗВОДСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ, ТЕХНИКА БЕЗОПАСНОСТИ ПРИ ПРОИЗВОДСТВЕ

Намиг Исаев¹, Севиндж Махмудова²

Сообщество проживающих в Грузии Азербайджанцев, академический доктор по бизнес-администрированию (Азербайджан)¹

Азербайджанский государственный аграрный университет, старший преподаватель (Азербайджан)²

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается система управления нефтяной компании промышленной безопасностью, охраной труда и окружающей среды является необходимым элементом эффективного управления производством.

Нефтяная компания несет большую ответственность за успешное управление профессиональными рисками, связанными с воздействием на жизнь и здоровье работников, оборудование, имущество и окружающую среду.

Никакие соображения экономического, технического или иного характера не могут быть приняты во внимание, если они противоречат необходимости обеспечения безопасности работающих на производстве, населения и окружающей природной среды.

Ключевые слова: безопасность в работе, промышленная безопасность.

ABSTRACT

In this article discusses the management system of the oil company, industrial safety, occupational safety, and the environment is an essential element of effective management. In the oil of the control system of industrial health, safety and the environment is an essential element of effective management.

The oil company has a great deal of responsibility for the successful management of occupational risks associated with exposure to the life and health of employees, equipment, property and the environment.

No consideration of economic, technical or otherwise cannot be taken into account if they are contrary to the need to ensure the safety of workers at work, the public and the environment.

Keywords: safety work, industrial safety.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Нефтяная компания несет большую ответственность за успешное управление профессиональными рисками, связанными с воздействием на жизнь и здоровье работников, оборудование, имущество и окружающую среду.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Компания стремится постоянно совершенствовать результаты в области промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды и ставит перед собой следующие цели:

- последовательное снижение показателей производственного травматизма, профессиональных заболеваний, аварийности и негативного воздействия на окружающую среду;
- обеспечение организации безопасного производства и охраны окружающей среды на основе внедрения единой интегрированной системы управления ПБ, ОТ и ОС мирового уровня, включающей ключевые процессы идентификации опасностей, оценки и управления профессиональными рисками;
- последовательное внедрение лучших мировых практик в области техники, технологии и управления промышленной безопасностью, охраной труда и окружающей среды на всех производственных предприятиях.

Обязательства нефтяной компании в отношении промышленной экологической безопасности, охраны труда и гражданской защиты:

- создание условий, в том числе методов мотивации и вовлечения в деятельность по обеспечению промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды, при которых каждый работник Нефтяной Компании осознает и принимает ответственность за собственную безопасность и безопасность окружающих, имея право на остановку и/или отказ от выполнения операции, угрожающей жизни и здоровью его самого и окружающих;
- внедрение, поддержка и постоянное совершенствование эффективной системы управления промышленной безопасностью, охраной труда и окружающей среды в Нефтяной Компании в соответствии с требованиями международных и национальных стандартов;
- последовательная реализация полного комплекса превентивных мер по снижению вероятности происшествий до обоснованного, практически достижимого уровня, исходя из понимания того, что любая планируемая или осуществляемая производственно-хозяйственная деятельность Нефтяной Компании и ее дочерних и зависимых обществ связана с потенциальной опасностью;
- непрерывное улучшение условий труда, уровня промышленной и экологической безопасности, а также мониторинг данных улучшений;

– обеспечение соответствия требованиям действующего законодательства с использованием всех имеющихся экономически целесообразных возможностей снижения риска сверх требований законодательства;

– постоянные усилия, направленные на повышение уровня знаний, компетентности и осведомленности работников по вопросам промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды посредством различных форм обучения и наставничества;

– обеспечение необходимых ресурсов для реализации политики в области ПБ, ОТ и ОС;

– внедрение соответствующих методов управления в отношении контрагентов и деловых партнеров Нефтяной Компании для обеспечения соблюдения ими требований «Политики» при осуществлении их деятельности на предприятиях и объектах Нефтяной Компании;

– обеспечение открытости и доступности показателей в области промышленной безопасности, охраны труда и окружающей среды путем адекватного обмена информацией и диалога со всеми заинтересованными сторонами;

– своевременная актуализация и доведение политики Нефтяной Компании в области ПБ, ОТ и ОС до всех работников Компании, а также заинтересованных третьих лиц.

Техника безопасности (тб) – устаревший термин, обозначавший часть функции «охраны труда» – управления производственной деятельностью, направленной на предотвращение травм и заболеваний, связанных с производством. В настоящее время практически не применяется и не встречается в официальных документах.

Современное название функции в России и странах СНГ – «охрана труда (ОТ)», в международных компаниях – «Health&Safety (H&S)» / «Здоровье и Безопасность». Сфера «охраны труда» только в незначительной мере совпадает со сферой «техники безопасности» («здоровья и безопасности»). «Охрана труда» включает в себя, прежде всего, юридические вопросы – права и обязанности работников и работодателей, обеспечивающие соблюдение требований Трудового Кодекса. «Техника безопасности», напротив, означает набор требований к поведению работников и выполнению ими своей рабочей функции, направленных на предотвращение опасных ситуаций для жизни и здоровья как самих работников, так и их окружения. В терминологии Трудового кодекса АР аналогом понятия «техника безопасности» является понятие «безопасные методы и приемы работы». Однако, содержание этого словосочетания в трудовом законодательстве и иных нормативных правовых актах не раскрыто. Инструктаж техники безопасности производится, как правило, во время приобретения профессионально и/или специального образования. Так же правила техники безопасности публикуются в соответствующих той или иной специальности учебных пособиях. По характеру и времени проведения, инструктажи подразделяют на: 1) вводный; 2) первичный на рабочем месте; 3) повторный; 4) внеплановый; 5) целевой.

Одним из критериев эффективности действующей системы управления охраной здоровья персонала и производственной безопасности (ЗП и ПБ) является ее соответствие требованиям спецификации OHSAS 18001:2007 и российского ГОСТ Р 12.0.007-2009 «Система стандартов безопасности труда. Система управления охраной труда в организации. Общие требования по разработке, применению, оценке и совершенствованию».

Опасные и вредные факторы, опасные работы

Опасные и вредные факторы на объекте (рабочем месте) выделяются в соответствии с требованиями трудового кодекса Азербайджана.

– участие в производственном процессе или возможность образования при проведении процесса опасных химических веществ (вредных, пожаро- и взрывоопасных);

– высокие давления;

– высокие температуры;

– движущиеся части оборудования и механизмов (включая вращающиеся и вибрирующие части);

– опасные значения электрического напряжения;

– шум, вибрация и др.

При определении степени риска травматизма рассматриваются все стадии работ: в процессе подготовки, на стадиях выполнения и завершения.

Одним из критериев эффективности действующей системы управления охраной здоровья персонала и производственной безопасности (ЗП и ПБ) является ее соответствие требованиям спецификации OHSAS 18001-2007 и гост 12.0.230-2007

Указанные документы регламентируют лишь общие требования к создаваемым системам охраны труда и производственной безопасности в организациях, оставляя право выбора конкретных и наиболее удобных путей их реализации за коллективами, внедряющими эти системы.

Основой системы управления охраной ЗП и ПБ являются корректное проведение идентификации опасностей, оценка риска и выбор эффективных способов его контроля. В редакции OHSAS 18001-2007 эти требования сформулированы следующим образом.

Организация должна установить, внедрить и соблюдать процедуры для постоянной идентификации опасностей, оценки риска и выбора необходимых способов контроля. Процедуры идентификации опасностей, и оценки риска должны учитывать:

– обычные и особые режимы деятельности;

- деятельность всех лиц, имеющих доступ к рабочему месту (включая субподрядчиков и посетителей);
- поведенческие реакции, возможности и другие человеческие факторы;
- идентифицированные опасности, возникающие вне рабочей среды, которые могут негативно повлиять на здоровье и безопасность лиц на рабочем месте, находящемся под контролем организации;
- опасности, создаваемые вблизи рабочего места, связанные с профессиональной деятельностью, находящейся под контролем организации (подобные опасности могут рассматриваться и в экологическом аспекте);
- инфраструктуру, оборудование и материалы на рабочем месте, предоставляемые данной или другими организациями;
- произошедшие или предполагаемые изменения в организации, сфере ее деятельности или материалах;
- модификации в системе менеджмента ЗПиПБ, включая временные изменения, и их влияние на операции, процессы и хозяйственную деятельность;
- любые применимые законодательные обязательства, относящиеся к оценке риска и внедрению необходимых мер контроля;
- конфигурацию рабочих мест, процессов, механизмов, оборудования и агрегатов, операционных процедур и организации работы, включая их адаптацию к возможностям человека.
- Методология организации для идентификации опасностей и оценки риска должна:
- определяться с учётом масштаба, характера и длительности процессов, обеспечивая скорее предупредительный, чем реактивный подход;
- обеспечивать идентификацию, установление приоритетов и документирование рисков, а также внедрение соответствующих видов контроля.

Для управления изменениями организация должна заранее, до их введения, идентифицировать опасности и риски ЗП и ПБ, связанные с переменами в организации, системе менеджмента ЗП и ПБ либо ее деятельности.

Организация должна гарантировать, что результаты таких оценок учтены при разработке методов контроля.

При определении методов контроля или рассмотрении изменений в существующих методах следует стремиться к снижению рисков в соответствии со следующей иерархией:

- устранение риска;
- замена;
- инженерные средства контроля;
- сигнализация / предупредительные знаки и/или административный контроль;
- средства индивидуальной защиты.

Организациям, внедряющим системы менеджмента охраны здоровья персонала и безопасности труда, следует выбирать наиболее продуктивно «работающие» методики и подходы для выполнения требований соответствующих стандартов и контроля за эффективностью их выполнения. Организация должна установить риски, которые могут быть признаны неприемлемыми, а также которые будут использованы как база при разработке целей и задач в области ЗП и ПБ и соответствующих программ улучшения условий труда. Наиболее корректно определять риски можно с помощью методологии *количественного анализа* риска, нормативно используемой при разработке, например, деклараций безопасности (ДБ) опасных производственных объектов, паспортов безопасности опасных объектов, планов локализации и ликвидации аварийных ситуаций на химико-технологических объектах (в расчетно-пояснительных записках по анализу риска), планов локализации и ликвидации аварийных разливов нефти и нефтепродуктов (в соответствии с требованиями МЧС Азербайджана). Удовлетворительной можно считать оценку риска только от воздействия барического, термического и токсического поражающих факторов.

Одним из примеров реализации требований безопасности является Методика идентификации опасности и оценки риска травматизма, профзаболеваний и нарушений условий труда на рабочих местах (при проведении рабочих операций), аварий и инцидентов (далее – Методика). Методика обеспечивает:

- полуколичественный подход к оценке и управлению риском (по сравнению с часто практикуемым способом фиксации результатов аттестации рабочих мест по условиям труда: аттестован, не аттестован, условно аттестован – последняя категория имеет явно субъективный подтекст);
- возможность вероятностной оценки, учёта не только опасных и вредных факторов производственной среды, но и предыстории травматизма (профзаболеваний) на предприятии;
- возможность принятия аргументированного решения по выбору корректирующих и предупреждающих мероприятий, определению количественно измеряемых целей и задач по охране труда.

Внедрение (после адаптации) Методики на предприятиях позволит снизить уровень травматизма и профзаболеваний, облегчит внедрение и сертификацию системы управления промышленной безопасностью и охраной труда.

Методика позволяет выделять следующие классы рисков:

– класс 1 – недопустимый риск (должен быть снижен перед выполнением или продолжением выполнения работы, использованием рабочего места, дальнейшей эксплуатацией опасного производственного объекта);

- класс 2 – неприемлемый риск (необходима оценка целесообразности мер по снижению риска);
- класс 3 – допустимый риск.

Опыт работы показывает, что Методика хорошо вписывается в современную систему технического регулирования и позволяет предприятиям оценивать риски травматизма, аварий и инцидентов.

Система ЗП и ПБ является частью общей системы управления предприятием и влияет на эффективность его функционирования (чем меньше внеплановых потерь, связанных с авариями и инцидентами, тем эффективнее предприятие при прочих равных условиях). В общем случае критерий эффективного управления рисками, связанными с внеплановыми потерями, можно выразить следующим образом: в первую очередь вкладывать средства надо в то мероприятие, которое на единицу вложенных средств позволяет получить максимум снижения риска, а после реализации данного мероприятия надо снова оценить и выбрать следующее наиболее эффективное мероприятие. Программу улучшения ЗП и ПБ целесообразно реализовывать по указанному алгоритму. В цивилизованном мире давно установлено, что для минимизации затрат на охрану труда и увеличения при этом эффективности производства необходима система управления охраной труда (СУОТ), являющаяся частью общей системы управления организацией.

Для решения задач по обеспечению здоровья и безопасности в процессе трудовой деятельности согласно трудовому кодексу Азербайджана по охране труда и техники безопасности. Общие требования рекомендуется использовать трудовой кодекс, которая должна обеспечивать управление рисками в области, связанной с деятельностью организации, соответствовать политике организации и стремительно совершенствующемуся на всех уровнях менеджменту управления.

Системный подход в области управления безопасностью и здоровьем предполагает идентификацию, оценку и устранение или снижение риска на каждом рабочем месте и непрерывное совершенствование трудового законодательства и трудового кодекса. Производя оценку риска, необходимо четко выделить объект защиты. Риск может быть профессиональным (объект защиты – работник), техническим (объект защиты – оборудование, сооружения), экологическим (объект защиты – окружающая среда).

Риск имеется практически на каждом рабочем месте. Например, на рабочем месте имеется опасность – движущаяся конвейерная лента или вращающийся элемент оборудования. Выясняем возможные причины реализации опасности в нежелательные события, каковыми обычно являются:

- отсутствие ограждения, экранов, блокировок, исключающих случайный и преднамеренный контакт работников с источником риска;
- несоответствие предохранительных, защитных устройств;
- недостаточная скорость срабатывания механизмов защиты;
- неудобное расположение и неправильная окраска кнопок управления;
- плохая освещенность;
- не соответствующий микроклимат;
- наличие вредных химических веществ, аэрозолей и пыли;
- высокая скорость движения конвейера;
- расположение оборудования вблизи других рабочих мест или маршрута движения работников;
- несоответствующие средства индивидуальной защиты (далее – СИЗ);
- другие возможные причины и несоответствия.

Многообразие видов деятельности организаций вызывает необходимость разработки четкого алгоритма анализа профессионального риска, имеющего единую основу с оценкой других технических рисков. Всемирная организация здравоохранения определяет профессиональный риск как математическую концепцию, отражающую ожидаемую тяжесть и частоту неблагоприятных реакций организма человека на данную экспозицию вредного фактора производственной среды.

С учётом этого можно выработать алгоритм оценки профессионального риска, в результате которого риск признается приемлемым или неприемлемым, остаточный риск приемлемым.

Согласно трудовому кодексу работодатель обязан информировать работников о риске повреждения здоровья. Именно процедуры идентификации риска, основанные на глубоких знаниях технологии работ и процессов, позволяют выявить источники риска, все виды опасности на рабочем месте и обеспечить последующий качественный анализ воздействия опасных и вредных производственных факторов, источником которых являются производственные процессы. Процедура идентификации риска заканчивается составлением перечня и кратким описанием опасностей с учётом того, что источником опасности может быть, как объект, так и деятельность. В новой версии OHSAS 18001-2007 поведенческие, личностные и другие человеческие факторы также включены в качестве элементов, рассматриваемых при идентификации опасностей и выработке способов контроля.

Алгоритм анализа профессионального риска для защиты персонала от несчастных случаев и профессиональных заболеваний на рабочем месте может быть представлен следующим образом:

- идентификация опасностей (выявление вредных и опасных факторов рабочей среды и трудового процесса);
- определение возможных причин, приводящих к нежелательным событиям;
- оценка риска (вероятность осуществления риска, определение масштаба последствий нежелательного события с учётом возможной тяжести инцидента и вреда здоровью человека, вывод о приемлемости или неприемлемости риска);
- выбор и оценка средств защиты от каждого вида опасности;
- оценка остаточного риска после внедрения системы защиты;
- оценка системы защиты жизни и здоровья персонала в целом в соответствии с классом условий труда.

Социально-экономическое сотрудничество с регионами

Предприятия компании работают в регионах Азербайджана. Основные добывающие предприятия расположены на море и на суше и охватывает практически всю страну.

Нефтяная Компания вносит значительный вклад в социально-экономическое развитие регионов Азербайджана как хозяйствующий субъект, крупный налогоплательщик и работодатель, партнер органов власти и локальных сообществ. Компания расценивает свои вложения как социальные инвестиции, направленные на развитие человеческого капитала и поддержание благоприятного социального климата в регионах присутствия. Компания последовательно выстраивает партнерские отношения с региональными администрациями и местными сообществами в решении задач отраслевого и регионального развития, направленных на раскрытие экономического и научно-технического потенциала территорий, повышение качества жизни, сохранение достигнутого уровня социальной защиты и расширение доступа к современным социальным сервисам и инфраструктуре для всех жителей регионов присутствия компании. Формы сотрудничества компании и регионов не ограничиваются разовыми инициативами и должен включить в себя:

Программы для детей и молодежи

Одним из главных направлений социальной политики Нефтяной Компании является создание необходимых условий для гармоничного развития детей и молодежи. Компания и отдельные предприятия оказывают поддержку детским садам, школам и интернатам в регионах присутствия. Особое внимание компания уделяет поддержке юношеского и детского спорта, рассматривая это направление социальной политики как инвестиции в здоровье будущих поколений.

Проводя турнир, его организаторы ставили перед собой задачу привлечь как можно больше молодежи к активным занятиям спортом, повысить популярность хоккея, подготовить команды к участию во всероссийских соревнованиях.

Нефтяная Компания в будущем должен направить значительные средства на строительство спортивно-оздоровительных комплексов и мини-стадионов, которые превращают физкультуру и спорт в часть повседневной жизни сотрудников и жителей регионов присутствия компании.

Поддержка спорта

Нефтяная Компания реализует масштабную программу по поддержке и развитию отечественного спорта, которая направлена на создание и укрепление инфраструктуры для занятий массовым спортом, популяризацию спорта высоких достижений и помощь детским и юношеским спортивным школам и клубам. Возрождение интереса к спорту во многом связано с успехами наших спортсменов, представляющих страну на международных соревнованиях по таким популярным видам спорта, как футбол и других видов спорта.

ВЫВОДЫ

Никакие соображения экономического, технического или иного характера не могут быть приняты во внимание, если они противоречат необходимости обеспечения безопасности работающих на производстве, населения и окружающей природной среды.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Трудовой кодекс Азербайджанской Республики.
2. Международные стандарты по “Здоровье и Безопасность”, “Охрана труда”.

THE ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DETERMINING THE DEFINITIONS OF "IMAGE"

Vladislav I. Fadyeyev¹, Maria V. Fadyeyeva²

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch),
Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Psychology (Russia)¹

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch),
Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Psychology (Russia)²

e-mail: vladislavfadyeev@yandex.ru¹, mary245@yandex.ru²

ABSTRACT

The article examines the theoretical approaches to the study of the concept of "image". Two approaches to the study of this concept were identified: the constructive and destructive. An attempt to correlate the concepts of "image" and "reflection" was made.

Keywords: the image, the reflection, positive image, target audience.

РЕЗЮМЕ

На основі аналізу наукової літератури виявлено два підходи щодо дефініції «імідж»: конструктивний підхід та деструктивний. Також у статті зроблено спробу розрізнити дефініції «імідж» та «образ».

Ключові слова: імідж, образ, позитивний імідж, цільова аудиторія.

РЕЗЮМЕ

На основе анализа научной литературы выявлено два подхода к изучению дефиниции «имидж»: конструктивный подход и деструктивный. Также в статье сделана попытка показать различия между понятиями «имидж» и «образ».

Ключевые слова: имидж, образ, позитивный имидж, целевая аудитория.

STATEMENT OF THE PROBLEM

Current socio-economic transformation actualizes the role of psychological training of professionals to perform professional activities. Of particular importance in this case takes the psychological preparation of future teacher-psychologist, designed to create favourable conditions for training, education, personality development of future generations in the school, in other words to make it attractive to all of the educational process. This, in turn, actualizes the problem of creating a positive image of the educational organization.

Creating a positive image of education increases the efficiency of the educational institution, makes it possible to satisfy the needs of consumers of educational services, which, above all, are the parents of students and students themselves.

The problem of creating a positive image has already been the subject of attention of researchers. The study of the psychological meaning of "image", certain aspects of formation the organization's and personality's image formation makes foreign researches (M. Woodcock, F. Dzhefkins, B. Gee, E. Smith, Francis J. et al.), Russian researches (O. A. Bodalev, D.O. Horbatkin, E.V. Zmanovskaya, A. Kalyuzhny, F.A. Kuzin, E.V. Perelygina, T.N. Piskunova, V.M. Shepel, N.M. Shkurko et al.) and Ukrainian scientists (A.F. Golovchenko, V.V. Isachenko, L.M. Karamushka, A. Kononenko, N.V. Likarchuk, V. Matsenko, G.G. Pocheptsov, T. B. Skrypachenko, T.V. Smirnova et al.).

THE MAIN MATERIAL OF RESEARCH

There are two approaches to studying the concept of "image": destructive and constructive. Within destructive approach to image is seen as a negative phenomenon, which is inherent in purely manipulative properties. We emphasize that this approach is characteristic of the national scientific thought of early 80's when the idea of the image and its manifestation as pure manipulation or only through the external attributes of man were mainly ideological and unilateral. This is, in our opinion, the fact that the concept of "image" mentality within the national public consciousness mostly understood in the sense of its external manifestations – clothing, appearance, manner of speaking. In this interpretation, that is, at the level trappings image, the essence of this concept was treated very superficially. It is, without a clear definition of their evidence and functionality, often subject to harsh criticism in terms of uncritical borrowing from English sources, indicating the need for more thorough scientific study of this concept.

Some Russian and domestic researchers repeatedly attempted to determine the meaning of "image", but often, considering the "western" origin of the term, it focused more on negative than positive terms. In particular, L. Vaytkunene [2], describing the features of the image and stereotype as a means of manipulation and psychological mechanisms of influence, said that image – a specially constructed icon in which the principal is not what is reality and what we want to see what we need. The author points out that image is a manipulative-built

icon that is the result of distortion of certain natural phenomena of social life, carried out by some distortion and concealment of reliable information.

The negative context in understanding of the nature of the image can be found in the dictionary of ethics, which is given its definition: "The image – is the idea of the things and people that shaped (usually intentionally) media, including advertising".

In the West, the image is often associated with the notion of prestige, reputation, in socio-politically area it serves as one of the purposes of artization, when it substituted through reality blurred, but accepted and soothing illusions [10].

As you can see in the above stated terms of direct communication with image manipulation consciousness, which in past years' Soviet literature strongly condemned. According to these allegations, the image on the one hand, is a phenomenon that is created through manipulation, and the other – a phenomenon that simultaneously acts as an effective means of manipulating people. To better understand the concept of "image" in this context, we present the most common definition of the phenomenon of "manipulation".

E.L. Dotsenko [5] notes that manipulation is a kind of psychological influence, artificial performance which leads to a hidden excitement in the other person's intentions that are not consistent with its desire that actually exist. This kind of influence in which skill is used to arm hidden in the psyche of the recipient implementation goals, desires, intentions, attitudes or installations that do not coincide with those available to the recipient at the moment. This action is aimed at "cleaning hands" of another person, its suppression, carried out so skillfully that the person seems as if she alone controls his behavior.

As you can see from this definition, a prerequisite for the efficiency of manipulation is hiding the fact both the influence and intentions of the manipulator. The main effect of manipulation should be as follows: encouraging the recipient, on which the manipulation of the implementation-defined manipulator actions.

Some foreign scientists also subjected to sharp criticism the essence of the image and ignore all the positive aspects it, focusing on the fact that the image must have a corresponding real content, which should be reality, not just a particular symbolism. Thus, T. Greenberg [4] fundamentally defends the position according to which the image is irrational means of influence.

As for the constructive approach, it should be noted that it is typical for most Western scientists since the 60s of XX century, and for national scientific opinion from the 90s of last century.

The Analysis of the meaning of "image" in the stream of this approach appropriate to relying primarily on the genesis of the term.

As you know, the word "image" British origin, which translated into Ukrainian language has several meanings: 1) image; 2) reputation, prestige [3].

Considering the image as an image, it should be noted that "image" is generally interpreted as "absent presence" [3, p. 396]. Therefore, image is the idea of the subject or object that remains in the minds of people when that subject or object is no longer nearby. In other words, in our view, the image can be viewed as a symbolic image, the image-symbol.

The political dictionary gives such a definition of "image" [8, p. 276]: "The image – in the broadest sense – spread idea of the nature of a particular object; in a narrower (in relation to the promotion, advertising and "mass culture", etc.) – then targeted image-formed idea that using association gives the object (phenomenon, person, product, etc.) additional values (social, political, socio-psychological, aesthetic, etc.) and thus contributes to a more meaningful and emotional perception.

It is difficult to say which of these definitions most correct. However, they have in common is that the concept of image as the icon – the result of the process of perception.

It should be noted that the most famous image of the researchers consider it as the image of the image. Thus L. Brown [1] indicates that the image – is clearly extremely emotionally charged icon of something or someone that emerged in the public consciousness and has character stereotype, it characterized by significant regulatory properties.

G.G. Pocheptsov [9] indicates that the image is a special mental image that much and definitely affects emotions, behavior and relationships of the individual or social group.

V. Shepel [14] and E.A. Utkin [12] share a similar opinion. They indicate that the image – is an attractive, easily treated mental icon that occurs when adequate perception of something or someone affects the emotional sphere of a person and sometimes in her subconscious, and through them – the explanatory mechanisms of consciousness and behaviour, human choice and so on.

According to I.D. Ladanov [6] image is an icon of the person usually reputable and one that has a high social status (positive assessment from the outside). If the manager is widely regarded as a respectable man, something about him saying that he is "image". In conducting opinion polls, this person usually gets a high rating.

However, some scientists in their studies attempted to distinguish between the concept of "image" and "icon", pointing to the inability synonymic use of these terms.

Thus, exploring the nature of the advertising image, T.V. Smirnova [11] distinguishes the concept of "image" and "icon", defining these concepts follows. Thus, icon – is subjectively interpreted playback in popular consciousness observable reality (political ideas, programs, agencies, services, goods, i.e. all possible sites advertising). Instead, the advertising image – a deliberately created a special image-impression-image presentation, image, mood, which is based on supra-individual forms of mass consciousness (associations, stereotypes, mentality, mythological consciousness) gives additional advertising object values (social, psychological, political, cultural) and thus contributes to the emotional perception of the object of advertising.

O.A. Feofanov [13] determined the image not just as an icon but as an icon-idea, which, by the method of association, gives additional object values (social, aesthetic, psychological, etc.) that do not exist in the real qualities of the object, but have social significance for one who sees this image. You can see that by investing in the concept of "image-idea" characteristics that cannot relate to the concept of "image" in its everyday sense.

E.B. Pereyginina, exploring social and psychological nature of the image, is also trying to distinguish the concept of "icon" and "image", noting that the icon understood in everyday terms because of mental reflection (of) a certain objective phenomenon. During this process is possible conversion of the initial information and, therefore, not necessarily image is an exact copy of what is shown. Image creation process can be active and purposeful (eg, art). This process may include analysis procedure (which can be shown in a typical facility) and synthesis (so that the image has the characteristics of an individual phenomenon) [7]. A researcher while noting that the word "icon" is not an exact synonym for the word "image". In her opinion, better define the image as a kind of icon, the prototype of which is not any phenomenon, and the subject (primarily people, then – organization, collective, group and eventually any object, which in the process of perception attributed to personal, human qualities) [7].

Thus, we can conclude that the image always has those characteristics that target audience. When the target audience, we understand a group of people for which you created the image (e.g. the image of educational organization – the target audience – students, potential students, parents of students, teachers, employees of the Department of Education, the image of politics – the target audience of voters, people above 18 years, etc.). These characteristics of the subject (object) may have actually, or they can be custom created, such are attributed to the subject (object) to the nearby (target audience) perceived it positively.

Therefore, in our view, the image is the result of the perception of an icon – that is, one who sees first is the image of the subject, and then, based on the emotional and evaluative attitude to its specific characteristics, relevant for the target audience, forming the image of the object.

Considering the image as a complex concept, it should be noted that F. Dzhefkins [15] distinguishes three possible plane analysis of the concept of "image". In *functional plane* refers to the various types of image, based on the characteristics of their operation: 1) the mirror image – the image is inherent in our conception of ourselves that are generally minimally into account the opinion of neighboring people; 2) the current image – the image of this option is characteristic view from the side; here finds its application PR ("Public Relations") as insufficient awareness, lack of understanding and dedication form the image of politics or of no less than real actions; 3) the desired image – this image that reflects the image to which we aspire; it is especially important, because that sets focus image of human behavior; 4) corporate image – an image of a whole that includes information about its reputation, success and stability. In the plane contextual analysis of these types can be found in different contexts of implementation, and the relative is a close comparison images.

Thus, in our view, the image – is the result of icon that arises in the mind of the recipient when he is in a position to choose between certain product, organization or person. Positive image – is the presence of certain qualities of the object, person, or some other object, and these qualities should be such that the recipient's reaction was positive, that he was inclined to the choice of this particular object as one that will provide its best need.

CONCLUSIONS

There is determined two approaches to the definition of "image" – a destructive and constructive. The first approach is characteristic of the national scientific thought early 80's when the idea of the image and its manifestation as pure manipulation or only through the external attributes of man were mainly ideological and unilateral. The second approach is typical for most Western scientists since the 60s of XX century, and for national scientific opinion from the 90s of last century.

In the second approach, based on the theoretical analysis of scientific literature revealed that the image always has those characteristics that target audience. The target audience, is a group of people for which you created the image (e.g. for educational organization the target audience are students, potential students, parents of students, teachers, employees of the Department of Education, for the politics the target audience are voters, people above 18 years, etc.). These characteristics of the subject (object) may have actually, or they can be custom created, such are attributed to the subject (object) to the nearby (target audience) perceived it positively. The image is the result of the perception of an icon – that is, one who sees first is the icon of the subject, and then, based on the emotional and evaluative attitude to its specific characteristics, relevant for the target audience, forming the image of the subject (object).

The image is the result of the icon that arises in the mind of the recipient when he is in a position to choose between certain product, organization or person. Positive image is the presence of certain qualities of the object, person, or some other object, and these qualities should be such that the recipient's reaction was positive, that he was inclined to the choice of this particular object as one that will provide its best need.

REFERENCES

1. Браун Л. Имидж – путь к успеху / Л. Браун. – СПб. : Речь, 1996. – 144 с.
2. Вайткунене Л. Психотехнические средства буржуазной пропаганды / Л. Вайткунене // Коммунист. – 1984. – №10. – С. 58–67.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і головний ред. В.Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
4. Гринберг Т.Э. Политическая реклама: портрет лидера / Т.Э. Гринберг. – М. : Политиздат, 1995. – 243 с.
5. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. – СПб. : Речь, 2003. – 304 с.
6. Ладанов И. Д. Практический менеджмент. (Психотехника управления и самотренировки) / И.Д. Ладанов. – М. : Дело, 1995. – 491 с.
7. Перельгина Е. Б. Психология имиджа: Учебное пособие / Е.Б. Перельгина. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 223 с.
8. Політологічний енциклопедичний словник: Навч. посібник. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
9. Почепцов Г. Г. Имидж: от фараонов до президентов / Г.Г. Почепцов – К. : Ваклер, 1997 – 46 с.
10. Словарь по этике / [под ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона]. – 3-е изд. – М. : Политиздат, 1989. – 447 с.
11. Смирнова Т. В. Когнітивні механізми формування рекламного іміджу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Т.В. Смирнова – Київ, 2003. – 22 с.
12. Уткин Э. А. Профессия – менеджер / Э. А. Уткин. – М. : Экономика, 1992. – 143 с.
13. Федоров И. А. Имидж как программирование поведения людей / И.А. Федоров. – Рязань : Новое время, 1997. – 235 с.
14. Шепель В. М. Управленческая психология // Теоретическая и прикладная социальная психология / В. М. Шепель. – М. : Мысль, 1988. – С. 203 – 220
15. Jefkins F. Relations / F. Jefkins. – L. : Penguin Books, 1992. – 128 p.

LIST OF SOURCES AND LITERATURE

1. Braun L. Imidzh – put k uspehu / L. Braun. – SPb. : Rech, 1996. – 144 s.
2. Vaytkunene L. Psihotekhnicheskie sredstva burzhuznoy propagandy / L. Vaytkunene // Kommunist. – 1984. – №10. – S. 58–67.
3. Velikiy tлумachniy slovník suchasnoYi ukraYinskoYi movi / [uklad. I golovniy red. V.T. Busel]. – K. ; Irpin : VTF «Perun», 2001. – 1440 s.
4. Grinberg T.E. Politicheskaya reklama: portret lidera / T.E. Grinberg. – M. : Politizdat, 1995. – 243 s.
5. Dotsenko E. L. Psihologiya manipulyatsii: fenomenyi, mehanizmy i zaschita / E.L. Dotsenko. – SPb. : Rech, 2003. – 304 s.
6. Ladanov I. D. Prakticheskiy menedzhment. (Psihotekhnika upravleniya i samotrenirovki) / I.D. Ladanov. – M. : Delo, 1995. – 491 s.
7. Perelyigina E. B. Psihologiya imidzha: Uchebnoe posobie / E.B. Perelyigina. – M. : Aspekt Press, 2002. – 223 s.
8. Poltologichniy entsiklopedichniy slovník: Navch. posibnik. – K. : Geneza, 1997. – 400 s.
9. Pocheptsov G. G. Imidzh: ot faraonov do prezidentov / G.G. Pocheptsov – K. : Vakler, 1997 – 46 s.
10. Slovar po etike / [pod red. A.A. Guseynova i I.S. Kona]. – 3-e izd. – M. : Politizdat, 1989. – 447 s.
11. Smirnova T. V. Kognitivni mehanizmi formuvannya reklamnogo lmidzhu : avtoref. dis. na zdobuttya nauk. stupenya kand. flol. nauk : spets. 10.01.08 «Zhurnallstika» / T.V. Smirnova – KiYiv, 2003. – 22 s.
12. Utkin E. A. Professiya – menedzher / E. A. Utkin. – M. : Ekonomika, 1992. – 143 s.
13. Fedorov I. A. Imidzh kak programmirovaniye povedeniya lyudey / I.A. Fedorov. – Ryazan : Novoe vremya, 1997. – 235 s.
14. Shepel V. M. Upravlencheskaya psihologiya // Teoreticheskaya i prikladnaya sotsialnaya psihologiya / V. M. Shepel. – M. : Myisl, 1988. – S. 203–220.

MAIN PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT THE RURAL AREAS IN UKRAINE

Olena Shamanska

Vinnitsa National Agrarian University, Ph.D. in economics, Associate Professor (Ukraine)

e-mail: Lena-golub@mail.ru

ABSTRACT

The article analyses the main problems of rural development in Ukraine and their causes. In work is determined that the difficult economic situation of rural development, insufficient funding of social services have led to the threat of destruction of its logistical and labour potential. It was studied the experience of the European Union countries in the shaping of the development of rural areas, the analysis of regularities and their trends of development. The author substantiates the role of government and the main directions of improvement of state regulation of rural areas, including: improving the state regulation of incomes of the rural population, in particular, payment for the work of the agricultural workers, improve their level to the national average; preplanning and implementation of state programs for development of social infrastructure in rural areas, improvement of villages; formation by the local state administrations integrated programmes of energy supply and energy saving programs in rural areas; usage of program-oriented approach as a tool of state regulation of rural development.

Keywords: rural areas, rural development, agricultural complex, socio-economic development of rural areas, state regulation of rural development.

РЕЗЮМЕ

У статті проаналізовано основні проблеми розвитку сільських територій в Україні та причин їх виникнення. В роботі визначено, що скрутне становище економічного розвитку села, недостатнє фінансування соціальної сфери призвели до загрози руйнування її матеріально-технічного та трудового потенціалу. Досліджено досвід країн Європейського Союзу у формуванні розвитку сільських територій, аналіз закономірностей, їх тенденцій розвитку. Автором обґрунтовано роль держави та визначено основні напрямки удосконалення державного регулювання сільських територій серед яких: удосконалення державного регулювання доходів сільського населення, зокрема, оплати праці сільськогосподарських працівників, підвищення їх рівня до середнього по країні; розробка й реалізація державних програм із розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, благоустрою сільських населених пунктів; формування місцевими державними адміністраціями комплексних програм енергозабезпечення та енергозаощадження у сільській місцевості; застосування програмно-цільового підходу як інструмента державного регулювання розвитку сільських територій.

Ключові слова: сільські території, розвиток сільських територій, сільськогосподарський комплекс, соціально-економічний розвиток села, державне регулювання розвитку сільських територій.

РЕЗЮМЕ

В статье проанализированы основные проблемы развития сельских территорий в Украине и причин их возникновения. В работе определено, что трудное положение экономического развития села, недостаточное финансирование социальной сферы привели к угрозе разрушения ее материально-технического и трудового потенциала. Исследован опыт стран Европейского Союза в формировании развития сельских территорий, анализ закономерностей, их тенденций развития. Автором обоснована роль государства и определены основные направления усовершенствования государственного регулирования сельских территорий среди которых: усовершенствование государственного регулирования доходов сельского населения, в частности, оплаты труда сельскохозяйственных работников, повышения их уровня к среднему по стране; разработка и реализация государственных программ из развития социальной инфраструктуры сельских территорий, благоустройства сельских населенных пунктов; формирование местными государственными администрациями комплексных программ энергообеспечения и энергосбережения в сельской местности; применения программно-целевого подхода как инструмента государственного регулирования развития сельских территорий.

Ключевые слова: сельские территории, развитие сельских территорий, сельскохозяйственный комплекс, социально-экономическое развитие села, государственное регулирование развития сельских территорий.

FORMULATION OF THE PROBLEM

Nowadays, Ukraine has a strong agricultural complex, which is able to ensure the production of competitive agricultural products. Despite the positive trends, there are many unsolved problems in the agricultural sector of the state. In particular, it is still the tendency of underestimating the role of rural areas in the overall socio-economic structure of Ukraine. One of the important reasons for the inefficient functioning of agriculture, together with its low investment attractiveness, unregulated system of economic relations, is the underestimation of the role and importance of the development of rural areas. Currently, Ukraine rural areas continue to decline. This is manifested through the high level of poverty of villagers, destruction of social

infrastructure in villages, unemployment, labour migration to big cities, lack of motivation to work. The high level of degradation of rural areas is dangerous not only for the further development of the agricultural sector, but also poses a threat to the food security of the state, and therefore the main task should be the creation of state strategy of rural development policy, and substantiates of the direction of improving the state regulation of rural development.

The issue of socio-economic development of rural areas are devoted the works of such scholars as: R.P. Kosodiy [2] A.V. Lisoviy [3], O.I. Panteleeva [4], V.V. Yurchishin [6]. In the writings are reflected the results of researches the rural areas; basic principles of socio-economic development of villages; analyzed the experience of rural development in foreign countries. However, the decline of rural areas in Ukraine and a number of closely related demographic and social problems, require further research of different aspects of this issue in the context of the necessity to implement mechanisms for the development and revitalization of public regulation as a means of ensuring the balance of Ukraine's economy.

PRESENTING THE MAIN MATERIAL

Rural areas play an important role in the functioning of any state. In average, the world's rural areas are 75% of the total area, where live the 51% of the world population . In these areas produced 32% of world GDP [5]. Firstly, rural areas are the place of development which is not limited by agricultural production and the rural population. Therefore, rural development should be seen as an objective process that takes place within the appropriate socio-spatial system of society.

The modern state of social and economic infrastructure of rural areas confirms the existence of a deep crisis. Economic predicament of rural development, insufficient funding of social services led to the threat of destruction of its logistical and labour potential.

The main obstacles of the development of rural areas in Ukraine are:

- historical, due to which the structure of economic activities on rural areas has predominantly an agricultural perspective, and its implementation is characterized by low efficiency and lack of organization;
- natural, which causing a low population density of rural areas, high-cost construction and low efficiency of economic infrastructure projects, obstacles due to the landscape and land features in rural areas;
- economic, which causing unsatisfactory level of market infrastructure agriculture, low and often negative level of profitability of agricultural production, the presence of excessive amounts of intermediaries between producers and final consumers of agricultural products, the rapid rise of prices for feed, etc;
- social, which are displayed in a permanent reduction of the rural population, especially of working age, an active migration of rural population to cities and abroad, the increasing number of diseases and reducing life expectancy of rural population;
- infrastructure, which are manifested through a low level of providing rural areas by the objects of industrial (transport, energy, communication) and social (medical, educational, cultural) infrastructure, the lack of available information about alternative non-farm economic activities and methods to improve the efficiency of agriculture, undeveloped system of extension services in agriculture complex;
- management, that are ineffective in the management development as the country in general and in rural areas in particular, the high level of corruption and misuse of budgetary and extra-budgetary funds, exert undue pressure on business entities, excessive complexity and confusion of the control system, that declaratively has to ensure the high product quality and living standards, and in fact is a way of getting informal income by civil servants and use of resources for their own profit and close people;
- mental, that is the unwillingness of most of the rural population to take an active part in the development of their own territories and lack of understanding their personal role in it, domination the opinion about the futility of any reforms, lack of consciousness in people's mind the necessity to do the work of a good quality, improve their efficiency, the use in life principles of responsibility, integrity, honesty.

For Ukraine it is important to study foreign experience of formation the rural development, the analysis of regularities and their development trends. Important for the economy of the country, in the context of European integration should be the experience of the European Union countries.

The analysis showed that the European Union attaches the great importance to rural development, because in 27 EU countries the proportion of rural residents is 27,1% (according to the classification by population density), and mainly on rural areas (according to the classification at a regional level) live 20,1% the total population and the part of employment in agriculture ranges within 3-4% of the total number of employees. Rural development policy in European countries carried out under the Common Agricultural Policy (CAP) of the EU [8]. During its evolution EU CAP gradually retreating from the principles that were based on territorial division, change to the approaches related to territorial coordination and compromise. The priorities of rural development policy of the EU for 2007-2013 were competitiveness, environment and land management, rich country and quality of life [6, p. 135].

EU Common Agricultural Policy combines elements of regulatory-market, pricing, foreign trade and structural policies. As in agricultural economic sectorial and regional factors are integrated into one, gradually shifted the EU CAP aims from solving the problems of agriculture to the objectives of rural development. Therefore, speaking about modern agricultural policy of the EU, we must understand that it was formed and operates on the foundation and at the regional, primarily structural, policy. EU CAP in the broadest sense - is the overall direction of EU policy aimed at [8]: improving the legal regulation of relations in the agricultural sector;

improving administrative relations between the relevant institutions and entities in agriculture; adoption of commercially reasonable and efficient regulations that will contribute to increasing the competitiveness of EU agriculture and rural development; promoting further liberalization of EU agriculture under the WTO.

Thus, among the priority directions of state regulation of social and economic development of rural areas it is necessary to distinguish the following [2]:

- improving the state regulation of incomes of the rural population, in particular, payment for the work of the agricultural workers, improve their level to the national average;
- preplanning and implementation of state programs for development of social infrastructure in rural areas, improvement of villages;
- formation by the local state administrations integrated programmes of energy supply and energy saving programs in rural areas;
- usage of program-oriented approach as a tool of state regulation of rural development.

Another important aspect is that EU funding for development programs on rural areas is more than 20% of the budget of a common policy, in the US - from 11% to 27% of the budget of the Ministry of Agriculture, against Ukrainian 10% for agriculture and rural development in general [1; 7]. Based on the distribution of the budget, we can see that the lion's part of budget funds in Ukraine is still allocated for agricultural production but not for rural development. So, still in Ukraine dominated the narrow specialization approach to rural development. Although in many developed countries, this approach has proved to be ineffective in solving the problems of rural areas.

Rural development was and still is a vital economic object of European Union policy. Agriculture and forestry play a crucial role in the process of land use and rational use of natural resources in rural areas of the EU, and also serves as a platform for the diversification of the rural economy. [8] Therefore, strengthening the rural development policy today serves the general priority for European countries. European rural development policy evolved as part of the Common Agricultural Policy (CAP) policy, from the policy which was concerned on the structural problems of the agricultural sector, to the policy oriented towards multifunctional agriculture, and in particular the challenges which are faced by rural development. The primary steps in forming the rural development policy were measures of stimulating an investment in agriculture. Support of processing and marketing was intended to integrate all the components of the production chain from production to sales and help to the further improvement of agricultural structures and competitiveness of the commodity sector. Over time, was paid attention to the development of human capital through accelerated retirement and training [8].

In Ukraine, the system of economic and political measures for rural areas is formed according to specific state goals and priorities considering the interests of specific regions. Thus, in 2010 the Cabinet of Ministers of Ukraine approved the "Concept of the State Target Program sustainable rural development till 2020" [5]. The aim of this program is to improve rural living standards, saving of natural, human and production resources, environmental protection, improving the competitiveness of agricultural production. According to this, it is planned to create favourable conditions for the population living in rural areas through the introduction of social standards and norms according to European, development of social infrastructure, help in the creation of utility companies for community services for the rural population and improvement of villages, improving the quality of educational services, development of green-tourism, entrepreneurship, development of organic agriculture, and so on.

Program implementation will allow to increase employment and incomes in rural areas, the development of social infrastructure of rural areas and improve the environmental situation. The expenditure for the program will be implemented by the state and local budgets, as well as rural and village communities, private investment.

An integral part of rural development is government regulation, which acts as a means of ensuring the balance of Ukraine's economics. Methods, forms and scopes of government regulation determined by the character and severity of the economic, social, environmental and other issues in the specific circumstances of time and place. For the state economic regulation in the market economics conditions is typical the compilation of the typical norms and measures and legislative, executive and supervisory nature, which carry the state agencies and public organizations to stabilize and adapt socioeconomic systems to existing conditions, which is inherent variability. The state regulation of modern national economy provides its transfer to intensive development with the consistent reduction an expenditure on extensive growth and providing investment to the intensification of the effective use and update an existing economic potential [3].

During the period of economic reforms it is necessary to intensify the development of rural areas to ensure their stabilization and economic recovery. These prospects require the use of certain tools, means, instruments and mechanisms of state regulation of the economy. Thus, the main criteria for sustainable rural development should be the improving the efficiency of agriculture, diversification of the rural economy as a whole, food security, natural increase of the rural population, raising the level and quality of life in the rural areas, maintenance the social control over historically mastered territories, improve soil fertility and environmental security in rural areas.

While the majority of these potential obstacles to the implementation of rural development, provided the use of modern and effective approach may overcome relatively quickly (from 1 to 10-15 years), in reference to administrative obstacles must say that they are currently the most influential barriers and overcoming them is most urgent and most difficult question. Until they are not solved, all other measures of modernization the rural areas in Ukraine will not be effective and will not lead to the desired results.

CONCLUSIONS

The necessary conditions of rural development in Ukraine should be:

- the creation of favourable conditions for the formation of a stable economy of rural families;
- retraining farmers, provided special programs through the reduction of people engaged in agriculture;
- improvement of public infrastructure; the formation of a true, strong territorial community;
- farmers must be a driving force in the development of rural areas;
- the importance of support from the district and regional structures; searching for funding sources and attracting own equity.

Preventing the further deepening of destructive processes on the rural areas involves activation of study and gradual implementation of complex legal, organizational and economic measures that strengthen the regulatory impact of local governments on the basis of organic combination of functions of local authorities and regional and national authorities in addressing the challenges of rural areas. An important priority should be:

- to ensure the development of mechanisms to support the development of rural areas at the expense of businesses and organizations that operate within rural areas;
- facilitating the development of private initiative in rural areas, development of services;
- providing marketing of products of farms by developing of their cooperation in the field of sale;
- providing conditions for the development of rural public institutions.

REFERENCES

1. Law of Ukraine "On Approval of the State Target Program of Ukrainian village till 2015" [Electronic resource]. - Access: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF/page4>.
2. Kosodiy, R.P. Rural development under globalization / Kosodiy, R.P. // Economics of agrarian enterprise. - 2009. - № 4. - P. 132-137.
3. Lisoviy, A.V. State regulation of development of rural areas: Monograph /Lisoviy, A.V. - K. Action, 2007. - 400 p.
4. Panteleeva, O.I. Changes in rural development policy in the developed countries: the possible solutions for Russia /Panteleeva, O.I. // Economics of agricultural and processing enterprises. - 2010. - №7. - 19 - 22.
5. On approval of the Concept of the State Target Program of sustainable development of rural territories till 2020: Cabinet of Ministers of Ukraine 03.02.2010 №121-p // zakon1.rada.gov.ua.
6. Yurchishin, V.V. Rural areas as system-factors of the agricultural sector in economy / Yurchishin, V.V. // Economics of agrarian enterprise. - 2005. -№ 3. -P. 3-9.
7. Budget Summary and Annual Performance Plan, Financial Year 2010, USDA, 12 p.
8. Situation and prospects for EU agriculture, December, 2010 / European Commission Directorate-General For Agriculture And Rural Development. Directorate L. Economic analysis, perspectives and evaluations // ec.europa.eu.

PAROTID TUBERCULOSIS A RARE NOTION, NEW APPEARANCEAlhmooze Abdelrahman¹, Alobaidi Salwan²
Dar Al-Salam hospital (Jordan)E-mail: ¹drabdelrahmanalhmooze@gmail.com, ²salwanalobaidi@yahoo.com**ABSTRACT**

Tuberculosis of the parotid gland is a rare diagnosis even in endemic areas; we describe a case of left parotid gland tuberculosis, in a 53 years old male. Diagnosis of the disease was made by the histopathologic examination of post-operative specimen and Patient was initiated on antitubercular chemotherapy. This case study highlights the importance of adding tuberculosis of the salivary glands in the differential diagnosis of salivary gland masses.

Keywords: Tuberculosis, parotid gland, rare, extrapulmonary.

IMPLICATION FOR PRACTICE

Parotid tuberculosis is a very rare condition, less than 200 cases were acknowledged until know, it can present with no signs or symptoms relating to it, the implication of parotid tuberculosis in the differential diagnosis of salivary gland masses can reduce the need of unnecessary surgery.

BACKGROUND

Parotid gland tuberculosis is a very rare form of presentation of extrapulmonary tuberculosis. Extrapulmonary tuberculosis representing 20% of all cases of tuberculosis disease [1], from which head and neck tuberculosis represents 10% [2], the diagnosis of parotid tuberculosis depends on physicians experience and a very high degree of clinical suspicion, less than 200 cases were acknowledged since von Stubenrauch first described this condition in 1894[3]. This case study highlights the importance of including tuberculosis in the differential diagnosis of salivary gland masses.

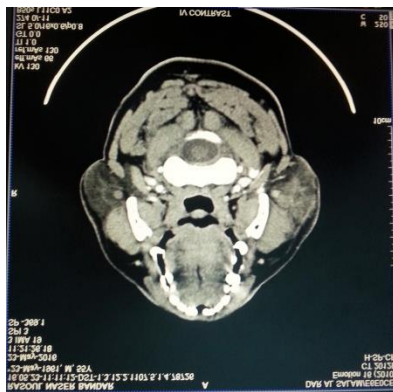

Figure 1: Axial cut image showing heterogeneous enlargement of the left parotid gland with multiple focal necrosis, post contrast showing heterogeneous enhancement of the gland and non-enhanced areas.

CASE DETAILS

A 53 years old male presented with a left parotid swelling for 4 months. His medical history is significant for hypertension, diabetes mellitus type 2, ischemic heart disease, heart failure, and hypothyroidism. The swelling appeared gradually over the past 6 months and was associated with difficulty opening the mouth and twitching of the left cheek, with no history of fever or sialorrhea. There is no personal or family history of tuberculosis, there were no abnormalities on physical examination of the patient, local examination revealed a left parotid swelling measuring 3.5*4.5 cm, firm with ill-defined borders extending just above the mandibular angle, with no skin changes or sinus over the swelling, local temperature was normal and the movement of the cervical spine was normal, no discharge or calculus in the region of the salivary ducts with no tonsillar enlargement, there were multiple cervical lymph node enlargement in the anterior and posterior auricular groups and a submandibular small nodule, patient has poor oral hygiene and multiple dental carries.

On investigations his hemoglobin was 13.7 mg/dl, his leukocyte count was 6.300, leukocyte differential count was neutrophils: 63%, lymphocytes: 26%, monocytes: 8%, eosinophils: 3%, basophils: 0%. and TSH: 44.527uIU/ML, glycated hemoglobin(HbA1c): 5.9%, chest radiography was normal, neck CT scan with IV contrast showed a left parotid mass affecting the superficial and deep lobes, size about (3*3.7*4cm) of soft tissue density, with necrosis that shows contrast enhancement may be due to malignant lesion, with obliteration of the fat plan between it and the left masseter muscle, with small lymph node in the parotid region (figure 1,2), provisional diagnostic of parotid malignancy was made and plan for total parotidectomy was done. On histopathologic examination of the post-operative specimen there was fibrofatty tissue encloing salivary gland tissue and one lymph node with necrotizing granulomatous inflammation, consisting with caseating granulomatous sialadenitis and caseating granulomatous lymphadenitis (figure3,4,5), ZN stain was not revealing, and tuberculosis can't be ruled out and further investigation was recommended,

We performed a mantoux test on the patient which was negative with 9mm induration and HIV test which was also negative, the diagnosis of parotid tuberculosis disease was made upon histopathologic examination and Arrangements for antitubercular chemotherapy were made and patient was started on rifampicin, pyrazinamide, ethambutol and rifampicin for six month of duration.

Figure 2: Coronal cut image showing heterogeneous enlargement of the left parotid gland with multiple focal necrosis, post contrast showing heterogeneous enhancement of the gland and non-enhanced areas.

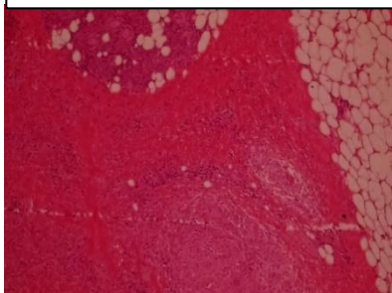

Figure 3: Parotid gland tissue with caseating granulomatous, (H&E ×40).

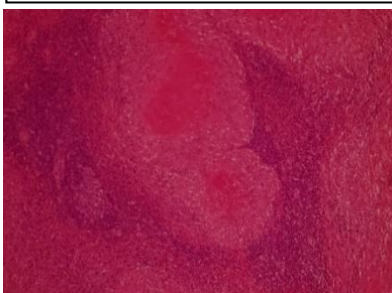

Figure 4: caseating granulomatous inflammation, (H&E ×100).

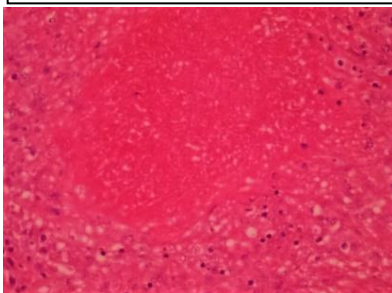

Figure 5: caseating granulomatous inflammation, (H&E ×400)

DISCUSSION

Tubercular disease is a common diagnosis in the developing countries and it has an increasing incidence in the developed countries due to the recent immigration movement from the Middle East and the developing of a new resistant strain of mycobacteria and the co-infection with HIV [4]. Tuberculosis generally affects the lungs, extrapulmonary forms considered a little bit uncommon, account for approximately 20% of overall active disease, from which infection of the head and neck region represents 10%, salivary gland infection is extremely rare, and this may be due to the inhibition effect of saliva upon mycobacteria [5].

Parotid tuberculosis pathogenesis remains uncertain until now [1].

Implication of the parotid gland and regional lymph nodes may occur due to an active mycobacterial infection in the oral cavity that emits mycobacterium that ascend through the ducts of the salivary gland or through the lymphatic drainage of the associated lymph structures. Or through hematogenous or lymphatic spread from a primary lung focus [6].

Tuberculosis of the parotid gland may present in various forms. Most commonly as a localized mass due to intracapsular or pericapsular lymph node infection. Another form is a diffuse glandular enlargement due to parenchyma infection (acute sialadenitis). Or as a periauricular fistula or abscess [7].

Parotid tuberculosis diagnosis is a difficult one in the absence of a primary lung disease or without any systemic signs or symptoms. Most of the cases initial presentation being a gradually growing mass over a period of two to six months without local signs or skin changes and they are extremely difficult to be distinguished from parotid neoplasm [8]. In general, physical examination is unrewarding. A chest radiograph may be helpful if lung disease is present. But less than 50% extrapulmonary patients have no radiological evidence of lung disease [9]. In our case the patient chest radiograph did not exhibit any evidence of active or prior lung infection. The use of mantoux screening test can provide information that is very helpful for the diagnosis. In our case we performed a mantoux test after the surgical excision and it was negative with 9 mm induration.

Definitive diagnosis of tuberculosis disease usually requires mycobacteria isolation and identification for the diagnostic specimen. As Maynard stated that there were no methods of distinguishing this infection from a parotid gland neoplasm except by histologic examination [10]. But there are many Techniques useful and reliable for the diagnosis of tuberculosis disease such as Fine needle aspiration cytology (FNAC) [1], which has a sensitivity of 81–100% and specificity of 94–100% [8]. But it has a default in large parotid neoplasms as these are often necrotic [11]. And it may be helpful for the possibility to culture the aspirate, but that requires an initial suspicion and may require long time to obtain a result. Other

techniques like imaging studies generally involve ultrasonography, computerized tomography and/or magnetic resonance imaging. The later having superiority in delineating the nature of the disease since

tuberculous infection may involve multiple sites in the parotid gland and periparotid region [8]. But the problem here is that there are no specific signs of tuberculosis in the parotid gland with any of these imaging techniques. In our case the use of CT-scan with IV contrast was attributed to the high suspicion of malignancy from the clinical data. We may use incisional biopsy or drainage but with caution as it may lead to the development of cutaneous fistulae. Excisional biopsy becomes obligatory in case those other investigations are non-contributory.

Risk factors implicated in the pathogenesis of tubercular disease are various from which in our case we meet diabetes mellitus and its role in compromising the immune system [12] and associated comorbidities, with patient low socio-economic status and the provenance from an endemic zone.

The differential diagnosis of such case may include benign

malignant neoplastic diseases of the parotid gland and sarcoidosis.

Usually if the diagnosis is known before surgery medical treatment in the form of anti-tubercular chemotherapy for duration of six months can lead to resolution of the lesion.

CONCLUSION

Tuberculosis of the parotid gland remains a difficult diagnosis due to the similarity of presentation with multiple parotid malignancy, we highlight the importance of implicating parotid tuberculosis in the differential diagnosis of parotid gland masses, and urge national and international health authorities for a more strict policy considering the scanning of new immigrants from endemic countries.

REFERENCES

1. Lee IK, Liu JW. Tuberculous parotitis: case report and literature review. *Ann Otol Rhinol Laryngol.* 2005; 114:547–551.
2. Menon K, Bem C, Goulesbrough, Strachan DR. A clinical review of 128 cases of head and neck tuberculosis presenting over a 10-year period in Bradford, UK. *J Laryngol Otol.* 2007; 121:362–8.
3. Von Stubenrauch L. Einen Uberfall von tuberculozer Parotitis. *Arch Klin Chir.* 1894; 47:26–32.
4. Erkan AN, Cakmak O, Kayaselcuk F, Koksai F, Ozluoglu L. Bilateral parotid gland tuberculosis. *Eur Arch Otorhinolaryngol.* 2006; 263:487–489. doi: 10.1007/s00405-005-1021-3.
5. Holmes S, Gleeson MJ, Cawson RA. Mycobacterial disease of the parotid gland. *Oral Surg Oral Med Oral Pathol Oral Radiol Endod.* 2000; 90:292–298.
6. Hamdan AL, Hadi U, Shabb N. Tuberculous parotitis: a forgotten entity. *Otolaryngol Head Neck Surg.* 2002; 126:581–582. doi: 10.1067/mhn.2001.123923.
7. Sethi A, Sareen D, Sabherwal A, Malhotra V. Primary parotid tuberculosis: varied clinical presentations. *Oral Dis.* 2006; 12:213–215. doi: 10.1111/j.1601-0825.2005.01182.x.
8. Iseri M, Aydyner O, Celik L, Peker O. Tuberculosis of the parotid gland. *J Laryngol Otol.* 2005; 119:311–313. doi: 10.1258/0022215054020494
9. Weiner GM, Pahor AL. Tuberculous parotitis: limiting the role of surgery. *J Laryngol Otol.* 1996; 110:96–97. doi: 10.1017/S0022215100132839.
10. Maynard J. Parotid enlargement. *Hospital medicine.* 1967; 1:620–624.
11. Bhargava AK, Shenoy AM, Kumar RV, Nanjundappa, Rao CR. Parotid tuberculosis simulating malignancy. *J Laryngol Otol.* 1999; 113:951–952. doi: 10.1017/S0022215100145694.
12. Stevenson CR, Forouhi NG, Roglic G, et al. Diabetes and tuberculosis: the impact of the diabetes epidemic on tuberculosis incidence. *BMC Public Health.* 2007; 7:234.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ КАПИТАЛИСТИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КРЫМА (1861-1917 гг.)

Аджиева Лена Сейдаметовна¹, Никулина Илона Борисовна²

Евпаторийский институт социальных наук (филиал), ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского», кандидат исторических наук, доцент, доцент кафедры истории и правоведения (РФ)¹,
Евпаторийский институт социальных наук (филиал), ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского», магистрант направления подготовки «История» (РФ)²
e-mail: karalera1@yandex.ru¹, ilona1217@mail.ru²

РЕЗЮМЕ

Проанализированы некоторые аспекты капиталистического развития городов полуострова во второй половине XIX – начале XX вв., описаны предпосылки формирования капиталистических отношений. Особое внимание уделено развитию промыслов, промышленности, торговли и сельского хозяйства в городах Крыма в 1861-1917 гг.

Ключевые слова: Крым, Российская империя, XIX в, промыслы, промышленность, соледобыча, виноградарство, торговля.

РЕЗЮМЕ

Проаналізовано деякі аспекти капіталістичного розвитку міст півострова у другій половині XIX ст. Описані передумови формування капіталістичних відносин. Особливу увагу приділено розвитку промислів, промисловості, торгівлі та сільського господарства в містах Криму в 1861-1917 рр.

Ключові слова: Крим, Російська імперія, XIX ст., промисли, промисловість, солевидобуток, виноградарство, торгівля.

ABSTRACT

Some aspects of capitalism development Peninsula cities in the second half of XIX century. Describes the prerequisites for the formation of capitalist relations. Particular attention paid to the development of crafts, industry, trade and agriculture in the Crimean cities in the 1861-1917 biennium.

Keywords: Crimea, Russian Empire, XIX century, fisheries, industry, salt production, viticulture and trade.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Во второй половине XIX в. в результате проведения реформ в экономической сфере сельское хозяйство, промышленность, промыслы и торговля в Крыму претерпели значительные изменения, что, в свою очередь, повлияло на развитие городов полуострова. В исследуемый период в регионе быстрыми темпами утверждался капитализм. Некоторые аспекты капиталистического развития полуострова остаются малоисследованными. В качестве источников использовались архивные материалы [1-2], работы авторов дореволюционного, советского [5-6; 8-13] и современного периодов [3-4; 7].

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

В первой половине XIX в. полуостров оставался экономически слабо развитым и неосвоенным. Удаленность от столицы негативно отражалась на развитии промышленности и сельского хозяйства региона.

В крестьянских хозяйствах преобладали патриархальные традиции. Основными занятиями жителей полуострова было скотоводство, садоводство, виноградарство и виноделие. Развитию сельского хозяйства и промышленности определенным образом способствовали климатические условия, позволившие к середине века получить каждому району полуострова определенную специализацию. Так, в степной части Крыма активно развивалось овцеводство, разводили в основном тонкорунных овец, шерсть которых особо ценилась. В горной части полуострова преимущественными занятиями были садоводство и виноградарство, что объяснялось государственной поддержкой и рядом преимуществ для занятия данными отраслями. Так, согласно указу от 7 июля 1803 г., лица, занимавшиеся разведением садов и имевшие виноградники, имели определенные льготы и право на пользование казенной землей. Недостатка в мясе, тягловой силе не было. А земледелие, в целом, не обеспечивало внутренний рынок, населению даже не хватало хлеба, поэтому его ввозили на полуостров из других губерний империи [1, л. 12].

Отсутствовала налаженная ирригационная система, а население никак не пыталось решить эту проблему и полностью зависело от количества осадков [12, с. 2].

Специализация и быстрое развитие сельского хозяйства привели к увеличению темпов внутренней и внешней торговли на полуострове. Сельское хозяйство к середине XIX в. приобрело ярко выраженный товарный характер, например, в окрестностях городов процветало огородничество товарного типа. Продукция этих хозяйств – яблоки, виноград и другие фрукты, овощи, шерсть, табак, –

предназначались только для продажи.

Садоводство было особо развито на протяжении всей истории полуострова. Для него здесь были благоприятные условия, но большую часть продукции сбывали на месте, так как эти продукты скоропортящиеся и всегда были в избытке. Вино и табак лучше поддавались длительной транспортировке на большие расстояния, поэтому часто шли на экспорт в другие губернии империи.

С начала века в городах Крыма появлялись новые промышленные предприятия, что, в первую очередь, было связано с увеличением темпов колонизации полуострова со стороны российской администрации. В это время действовали такие предприятия как: кожевенный завод в деревне Битак, единственная суконная фабрика в деревне Сабла, которая производила ткань из овечьей шерсти. Предприятия, производившие кожевенно-суконные изделия, находились в частной собственности и приносили огромные доходы не только предпринимателям, но и казне города [1, с. 6].

На территории Бахчисарая, Карасубазара и Старого Крыма было широко налажено производство свечей и мыла, на которые всегда был большой спрос не только на территории полуострова, но и за его пределами.

По подсчетам профессора статистики Е. Зябловского, отмечавшего важное значение для крымского населения садоводства и виноградарства среди промыслов, в начале XIX в. в Крыму выращивали порядка 50 видов винограда, из которых делали легкое, острое и приятное вино, напомилавшее шампанское [8, с. 353]. Уже к 1870-м годам ботаник и агроном, академик Петербургской академии наук Н. Железнов называл цифру в 420 сортов винограда, непосредственно выращиваемых в Никитском ботаническом саду и распространенных на полуострове и за его пределами [4, с. 40].

Нужно отметить, что в Никитском ботаническом саду на протяжении всего исследуемого периода велась разработка различных аспектов развития важнейших отраслей экономики полуострова посредством научных изысканий. Научные исследования и результаты деятельности ученых сада внедряли в практику. Так, к концу столетия сады и поля полуострова были в прекрасном состоянии, о чем свидетельствовали иностранные специалисты. Огромную заслугу в этом играли Никитский ботанический сад и иные научные учреждения полуострова.

Набирала обороты в развитии обрабатывающая промышленность Крыма, которая в первой половине XIX в. была представлена небольшими мануфактурами по обработке кожи с центрами производства в Бахчисарае и Карасубазаре. Здесь располагались сафьяновые (выделанная козья кожа высокого качества) и мешиновые заводы (сырая овечья кожа с шерстью низкого качества). В Бахчисарае было 22 сафьяновых и мешиновых завода, а в Карасубазаре – 13 сафьяновых и мешиновых завода и 8 сыромятен [1, с. 57].

В ходе Крымской войны были разрушены города, экономика и обычный уклад жизни населения полуострова, разорены многие садовые хозяйства и виноградники. Выросли цены на все продукты, особенно на хлеб. Самостоятельно справиться с недостатком продовольствия было невозможно, поэтому города активно налаживали торговые связи с внутренними губерниями империи. Так, хлеб закупали в центральных губерниях Российской империи.

В последующие два десятилетия на полуострове велись восстановительные работы. В исследуемый период в экономику полуострова стали проникать капиталистические отношения. Это способствовал ряд факторов: отмена крепостного права, появление огромного количества дешевой рабочей силы, ускорение экономического развития, товаризация производства, товарная специализация, рост населения и др.

Реформы 1860-70-х гг. в экономическом плане позволили не только расширить сферу рыночных отношений, но и увеличить количество промышленных и торговых предприятий. Самые большие угодья были розданы дворянам, соответственно в Крыму получило развитие крупное помещичье землевладение. Крупные землевладельцы впоследствии повлияли на усиление товарооборота на территории полуострова и поставили в зависимость свои и крестьянские хозяйства от нужд рынка [7, с. 94-95].

В последней четверти XIX в. с развитием железнодорожного и иного сообщения, инфраструктуры, использованием новой техники и агротехники выращивания различных культур зерновое хозяйство становится ведущим и появляется необходимость вывода зерна на экспорт. В результате сельское хозяйство полуострова было переориентировано на хлебный рынок. Данная отрасль хозяйства на время вытеснила традиционные отрасли сельского хозяйства. К концу века полуостров полностью переориентировался на внешний рынок.

Городом пересечения всех дорог был Симферополь, он же был центром почтового, военного и торгового сообщения. Именно из Симферополя осуществлялись все сношения с материковой частью империи [5, с. 68].

Крым становился важным экспортным для других губерний империи. Рост экспорта на полуострове способствовал увеличению сделок. Крым поставлял соль, рыбу, табак, виноград, фрукты, овощи, руду и мн. др.

Несмотря на увеличение объемов экспорта, полуостров не мог обеспечить себя всем необходимым, поэтому в Крым ввозились продукты питания из внутренних губерний империи, а также из других стран. Чтобы удешевить и упростить процесс доставки, а также сократить по времени путь на полуостров, началось строительство первой железной дороги Мелитополь-Симферополь, завершившееся в 1874 г. [11].

В исследуемый период в Крыму зарождалось капиталистическое производство. Важнейшей отраслью промышленности полуострова в указанный период была добыча поваренной соли. Крымская соль славилась хорошим качеством и долгое время являлась стратегическим экспортным продуктом. Занятие этим промыслом было настолько выгодным, что приносило в казну огромные доходы, а города, находившиеся возле мест добычи, процветали за счет экспортной торговли.

К концу XIX в. с целью поощрения развития соляного промысла были предприняты некоторые меры: увеличена заработная плата за выловочку соли, был разрешен обмен соли на хлеб и т.п. Таким образом, к концу века добыча соли увеличилась до 3 млн. пудов.

Центром развития соляного промысла на полуострове был Перекоп, где соль добывалась из окрестных озер, а сам город стал «соляными воротами», откуда ее продавали не только на местные рынки, но и за границу. Важный район соледобычи находился также неподалеку от Евпатории на озере Сасык-Сиваш. Продажа соли через евпаторийский порт приносила городу огромный доход [10, с. 123-130].

Помимо соли в Крыму в промышленных масштабах добывали киль (синюю глину), которая использовалась для изготовления мыла. Место добычи килля – окрестности Инкермана. Добыча «земляного мыла» отдавалась на откуп за 1800 руб. в год, а продавалось мыло на внутреннем рынке по 0,75 коп. за 3 фунта. Объемы добычи составляли более 700 тыс. фунтов или 280 т [10, с. 29].

Виноделие в 1860-70-е гг. оформилось в единую систему, разрабатывались единые технологии строительства погребов, хранения и температурного режима, маркировки вин. Среди многочисленных сортов вин в этот период были выделены самые продуктивные. Огромный вклад в это дело внесли ученые Никитского ботанического сада и Магарачского училища [4, с. 8, 58-59].

Непосредственно к Судак примыкала обширная долина, на которой насчитывалось до 1500 дес. виноградников, с которых ежегодно добывалось до 300 тыс. ведер вина, которые, в отличие от южнобережных вин, были некрепкими, легкими и приятными на вкус [9, с. 624].

В 1870-е гг. среди проблем, связанных с развитием виноделия, исследователи называли: устаревшее оборудование и приемы обработки винограда, проблемы с орошением виноградников, отсутствие должного финансирования и трудности с транспортировкой. Эти факторы негативно влияли на развитие виноделия и виноградарства на полуострове [4, с. 61]. С 1871 г. вина начали анализировать в специальной энохимической лаборатории Магарачского училища по 28 показателям, также производилась химическая оценка вин, поступавших на хранение.

В целом, в регионе вплоть до Столыпинской аграрной реформы преобладало частное землевладение. В 1870-1880-е гг. на полуострове увеличились посевные площади под виноградники с 4674 до 6270 дес., а в 1893 г. – до 9680 дес. В связи с этим возрастает интерес к виноделию, появляются фирмы-посредники, крупнейшей из которых была фирма князя Воронцова, которая занималась перепродажей вина. Появление таких фирм способствовало росту цен. Так, если в 1869 г. вино стоило 3 р. за ведро, то в 1884–1890 гг. – уже 5,82 р. за ведро. Государству пришлось вмешаться и выкупить ряд фирм-посредников [4, с. 61-62].

Утверждение капиталистических отношений в Крыму в 1870–80-е годы содействовало развитию рынка наемной рабочей силы. В Таврической губернии были одни из самых высоких зарплат по сравнению с другими губерниями империи. Этот фактор способствовал ежегодному притоку до 268 тыс. чел. переселенцев. После строительства Лозово-Севастопольской железной дороги темпы колонизации ускорились. В целом, это вело к появлению еще большего количества национальностей. Так, к концу XIX ст. в регионе проживали представители уже 39 этнических групп, из которых порядка 13 были наибольшими.

К концу XIX в. количество наемных рабочих резко возросло – до 14,8 тыс. человек, что, однако, при учете численности населения полуострова в 547 тыс. чел. [4, с. 14-15], было слишком мало. Численность городского населения, в этот период достигала 228,2 тыс. чел., т. е. 41,9% от общей численности населения полуострова. Численность городского населения увеличивалась за счет приезжих ремесленников и торговцев, в то время как количество интеллигенции и чиновников было сравнительно невелико.

В последней трети XIX в. в экономике полуострова заметную роль начинает играть табаководство. За период с 1871-1884 гг. площадь под табаком и его валовой сбор в Крыму (Симферопольском, Ялтинском, Феодосийском и немногочисленных Евпаторийском уездах Таврической губернии) выросли почти в пять раз – соответственно с 815 дес. до 3905 дес. и с 37,3 тыс. пуд. до 205,1 тыс. пуд. Из-за погодных колебаний и общего кризиса в отрасли в течение следующих десяти лет площади табачных плантаций сократились более чем на половину. На долю Симферопольского уезда в объемах общих площадей по Таврической губернии приходилось около 53,4% общей табачной площади, а Ялтинского – 27,4%, Феодосийского – 11,8%, остальные 7,4% приходились на окрестности некоторых городов. К концу XIX в. табаководство становилось неприбыльной отраслью. В течение 1880-1890-х гг. цены на табак снизились в четыре раза – с 60 до 15 руб. за пуд. [4, с. 69].

С 1857 г. Феодосия стала на путь бурного развития, чему способствовало правительство. Желая превратить Феодосию в главный портовый город на побережье Черного моря, город отстраивали в новом стиле, здесь возникали новые торговые компании, началось строительство Московско-Феодосийской железнодорожной ветки. В 1861 г. строительство kolei было приостановлено из-за отсутствия средств [6] и возобновлено спустя четверть века.

К концу XIX в. в городах Ялты и Алушты скотоводство особого значения не имело, промысла для местных не составляло. Скот содержался преимущественно для домашних нужд.

В Бахчисарае в ремесленных заведениях города делали повозки и различные принадлежности. В городе можно было встретить хлебников, мясников и цирюльников. Местные токари занимались преимущественно изготовлением длинных чубуков из дерева [2, л. 2].

ВЫВОДЫ

Таким образом можно выделить следующие особенности капиталистического развития полуострова в 1861-1917 гг.:

- отмена крепостного права способствовала росту дешевого рынка труда;
- наличие большого количества рабочих, которые массово переселялись на полуостров с других губерний страны и активно участвовали в торговле, производстве и строительстве городов полуострова;
- географическое положение крымских городов позволяло наладить и укрепить торговые связи не только внутри Таврической губернии, но и за её пределами;
- развитие традиционных для Крыма отраслей хозяйства: овцеводство, добыча соли, виноградарство и виноделие, садоводство, рыболовство и др.
- специализация городов полуострова (торговля, ремесло, промыслы, военные города);
- развитие промышленного производства, благодаря вкладам крупных предпринимателей и наличию материальных и трудовых ресурсов;
- внедрение новых технологий производства, которые появились благодаря деятельности специализированных научных учреждений и научных обществ.

Становление капиталистических отношений на полуострове связано, в первую очередь, с проведением реформ в экономической и социальной сфере. На динамику развития капиталистических отношений положительно повлияла заинтересованность правительства в развитии данного региона. Следовательно, исторически сложилось так, что Крым в большей мере был готов к новым преобразованиям, чем остальные части империи, что объяснялось достаточно развитым частным землевладением на полуострове, развитыми торговыми отношениями, не только на территории полуострова, но и за его пределами.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Государственный архив в Республике Крым (далее ГАРК), Ф. 26 Канцелярия Таврического губернатора, г. Симферополь Таврической губернии. 1803-1917 гг. Оп. 7. Д. 6338. – 49 л.
2. ГАРК, Ф. 39. Таврический губернский статистический комитет г. Симферополь Таврической губернии, 1857-1918 гг. Оп. 1. Д. 161. Статистические ведомства о скотоводстве, о пожарах, о посеве и урожаях сельскохозяйственных растений в г. Ялты и Алуште, и Ялтинском уезде, о поселении городов Ялты и Алушты за 1900 г. – 342 л.
3. Аджиева, Л.С. Миграционные процессы в Крыму: влияние на сельское хозяйство (конец XVIII – начало XX вв.) // Black Sea Scientific Journal Of Academic Research. – 2014. – Volume 16. – Issue 09. – С. 120–126.
4. Аджиева, Л.С. Крим : влада – економіка – доквілля (науковий аспект (1861-1917 рр.) : Монографія / Л.С. Аджиева. – Саки : ПП «Підприємство Фенікс», 2013. – 156 с.
5. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Т. XI. Ч. 2. Таврическая губерния / [по рекогносцировкам и материалам, собранным на месте, составлял Ген. штаба подполк. Н. Б. Герсиванов]. – СПб. : Типография Департамента Генерального Штаба, 1849. – [4], 225, 50 с.
6. Балахонов, В.И. Город-курорт Феодосия : очерк-путеводитель / В.И. Балахонов. – Симферополь : Крымиздат, 1961. – 112 с.
7. Полянская, Е.С. Значение путей сообщения в хозяйственном освоении Крыма после присоединения к Российской империи / Е.С. Полянская // Теория и практика общественного развития. – 2015. – № 3. – С. 93–96.
8. Зябловский, Е.Ф. Землеописание Российской империи для всех состояний Ч. 5. / Зябловский Е.Ф. – СПб. : издание типографии Ф.Дрехслера, 1810. – 509 с.
9. Крым : путеводитель / под ред. К.Ю. Бумбера, Л.С. Вагина, Н.Н. Клепина, В.В. Соколова. – Симферополь : Тип. Таврического губернского земства, 1914. – 688 с.
10. Лашков, Ф.Ф. Камеральное описание Крыма // Известия Таврической ученой архивной комиссии. – Симферополь, 1889. – №7. – С.126.
11. Первая железная дорога Мелитополь-Симферополь открылась в 1874 г. Док. № 41 // Симферополю 220 лет. 1784–1984 : Сб. док. и материалов. – К. : Наукова думка, 1984. – 47 с.
12. Янсон, Ю. Крым. Его хлебопашество и хлебная торговля / Ю. Янсон. – СПб. : Типография В. Безобразова и комп. 1870. – 76 с.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ ЗАДЕРЖКИ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА

Попова Кристина Викторовна¹, Фадеев Владислав Иванович²

Евпаторийский институт социальных наук (филиал) ФГАОУ ВО «КФУ им. В. И. Вернадского», магистрант (РФ)¹

Евпаторийский институт социальных наук (филиал) ФГАОУ ВО «КФУ им. В. И. Вернадского», кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры социальной педагогики и психологии (РФ)²

e-mail: vladislavfadeev@yandex.ru²

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются особенности теоретические аспекты психолого-педагогической коррекции задержки психического развития детей. Выявлены причины нарушений психического развития ребенка. Проанализированы теоретические особенности понятия психолого-педагогической коррекция. Изучены задачи психолого-педагогической коррекции задержки психического развития детей.

Ключевые слова: психолого-педагогическая коррекция, нарушение психического здоровья, задержка психического здоровья, коррекционные мероприятия.

ABSTRACT

This article discusses the features of the theoretical aspects of psycho-pedagogical correction of a delay of mental development of children. The causes of mental development of the child are identified. The theoretical features of the concept of psycho-pedagogical correction are analyzed. The problem of psycho-pedagogical correction of a delay of mental development of children is studied.

Keywords: psycho-pedagogical correction, impaired mental health, impaired mental health, correctional activities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Постепенное включение детей с задержкой психического развития в социальную жизнь, их адаптация к полноценным условиям жизнедеятельности возможны только благодаря активному решению специальной психологией ряда задач, которые помогут ответить на вопрос относительно референтных групп для детей с задержкой психического развития, осознание ими межличностных отношений в микросоциальном окружении и прочее. В исследованиях Т.П. Висковатовой, Л.С. Выготского, Н.В. Гавриловой, В.В. Нестеренко, Т.В. Сак, Г.Д. Триггер, В.В. Ульяновской, А.П. Чуприкова доказано, что психологическое и жизненное благополучие ребенка зависит не от дефекта самого по себе, а от его социальных последствий, от социально-психологической реализации личности. А.А. Дмитриевой, А.В. Заширинской, И.А. Коробейниковым и др. было отмечено, что основной причиной большинства трудностей на пути адекватной социализации ребенка с задержкой психического развития выступают негативные внутрисемейные отношения, особенно в диаде «мать-ребенок».

Психолого-педагогическая коррекция задержки психического развития ребенка представляет собой совместную деятельность педагога и психолога образовательного учреждения. На сегодняшний день понятие «психолого-педагогическая коррекция» имеет два главных значения: первое – предотвращение отклонений психического развития детей; второе – психолог проводит анализ воспитательной и педагогической деятельности образовательного учреждения, поведение ребенка и особенности его развития, где с помощью коррекции ищет пути решения проблем.

Цель статьи заключается в том, чтобы проанализировать особенности психолого-педагогической коррекции задержки психического развития ребенка.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Психолого-педагогическая коррекция – целенаправленное влияние на различные сферы психики человека, которое ориентировано как целенаправленное воздействие на те или иные сферы психики клиента, ориентированное на преобразование ее характеристик в соответствии с возрастом или нормой.

Психолого-педагогическая коррекция – это форма совместной профессиональной деятельности педагога, психолога и родителей, основанная на системе психологических воздействий с целью исправления нарушений психического развития ребенка с опорой на знание возрастной, социокультурной и индивидуальной норм развития [2].

Создание условий для полноценного психического развития ребенка в образовательном заведении, семье – оказывает именно коррекционная работа.

Задача психолого-педагогической коррекции зависит от диагностики объекта, его проблем, окружения, с целью повышения уровня психического развития ребенка, с использованием педагогических, психологических и коррекционных средств.

Нарушение психического развития ребенка понимается как особенность развития, не соответствующая его возрасту. Причины нарушений психического развития бывают внешние и

внутренние. Внешние причины характеризуются негативным взаимодействием с окружающими людьми, а внутренние – влияние нарушенных сфер на здоровые (например, эмоциональные нарушения).

Задержка психического развития – это нарушение обычного, нормального ритма психического развития, где отдельные психические функции такие как, внимание, память, мышление, отстают в развитии от принятых возрастных норм.

Психолого-педагогическая коррекция задержки психического развития ребенка поддается влиянию только при верно созданной развивающей среде, которая существует в рамках психологических и физических способностей детей. Кинетика психологического развития детей с задержкой психического развития находится в зависимости от дефекта, степени умственно-психологического формирования, отличительных черт интеллектуальной трудоспособности, оперативной коррективки.

Проблемы построения коррекционных и педагогических проектов обусловлены разнообразием проявлений задержки психического развития, сочетанием незрелости эмоциональной и волевой области, не сформированностью познавательной работы. Психолого-педагогическая коррекция ориентирована на развитие базисных образующих психологического развития детей. Для работы с детьми с задержкой психического развития выделяют развивающий и образовательный блоки.

Преимущество педагогической деятельности детей с задержкой психического развития – это направленная организация к обучению, способствование коррекции согласно главным линиям психического развития. Для разработки коррекционных программ для детей с задержкой психического развития необходимо опираться на диагностику эмоционального и интеллектуального развития; развитие основных составляющих психического развития, мышления; коррекционная работа мотивационной сферы; формирование навыков коммуникаций, взаимодействия с окружающими.

Стимулирование психических процессов, процессов восприятия, развитие речи, формирование психической активности – это основа психолого-педагогической коррекции детей с задержкой психического развития. План коррекционных и развивающих программ должен ориентироваться на развитие интеллектуальных и эмоциональных действий. Развитие способностей обучения детей с задержкой психического развития в условиях образовательного заведения совершается в результате всех видов деятельности.

Формирование общей способности к обучению детей с ЗПР старшего дошкольного возраста в условиях дошкольного учреждения происходит в процессе всех видов деятельности. Серьезный курс поддержки детей с задержкой психического развития при формировании общей способности к обучению – помощь и поддержка в овладении своей умственной работой, главными ее элементами: коррекционными, мотивационными, ориентировочными.

В процессе психолого-педагогической коррекции с детьми с задержкой психического развития в большинстве ситуаций проще исправлять минусы в познаниях умственных умений и значительно сложнее в области саморегуляции: возникновение трудностей в обучении программирования своей деятельности, формирование уже освоенных умений и навыков в новые условия. Общая обучаемость характеризуется гибкостью, мобильностью, устойчивостью и самостоятельностью. Дети с задержкой психического развития менее всего обладают мобильностью мышления.

Для осуществления психолого-педагогической коррекции детей с задержкой психического развития необходимо принимать во внимание особенность психомоторного формирования; непостоянное развитие разных психологических функций. Коррекционные задачи содержат в себе развитие словесного и логического мышления, корректировку речевого развития, увеличение умственной и коммуникативной активности, формирование ведущей деятельности возрастного периода. Коррекционные задачи стремительно активизируют умственное развитие детей с задержкой психического развития, предотвращают психологическую неустойчивость и патологии поведения.

ВЫВОДЫ

Таким образом, при психолого-педагогической коррекции детей с задержкой психического развития необходимо подобрать методы и средства наилучшим образом способствующие умственному и интеллектуальному развитию; положительной динамики взаимодействия ребенка и педагога. Вовремя проведенная психолого-педагогическая коррекция задержки психического развития ребенка, с использованием эффективных методов и средств, является наиболее подходящим способом предотвращения дезадаптации и проблем в обучении на следующем возрастном этапе.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абрамова, Г. С. Практическая психология / Г. С. Абрамова. – М.: Академия, 1997. – 368 с.
2. Скотарева, Е. М. Психолого-педагогическая коррекция: теоретико-методологический аспект : учеб. пособие для студ. психол. спец. / Е. М. Скотарева. – Саратов: Изд. центр «Наука», 2007. – 72 с.
3. Шилова, Т. А. Психологическая типология школьников с отставаниями в учении и отклонениями в поведении / Т. А. Шилова. – М.: Изд-во ИПК и ПРНО МО, 1995. – 90 с.

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ СРЕДИ ПОДРОСТКОВ

Красуцкая Светлана Олеговна¹, Фадеев Владислав Иванович²
Евпаторийский институт социальных наук (филиал) ФГАОУ ВО «КФУ им. В. И. Вернадского», магистрант (РФ)¹
Евпаторийский институт социальных наук (филиал) ФГАОУ ВО «КФУ им. В. И. Вернадского», кандидат
психологических наук, доцент, доцент кафедры социальной педагогики и психологии (РФ)²
e-mail: vladislavfadeev@yandex.ru²

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматриваются особенности психолого-педагогической профилактики девиантного поведения среди подростков. Выявлены причины развития девиантного поведения среди подростков. Проанализированы основные функции, методы и принципы работы педагога-психолога с подростками девиантного поведения. Изучены особенности организации досуга детей и подростков как важного направления профилактической работы педагога-психолога среди подростков с девиантным поведением.

Ключевые слова: подросток, профилактика, девиантное поведение.

ABSTRACT

This article discusses the features of psycho-pedagogical prevention of deviant behavior among adolescents. It identifies the causes of the development of deviant behavior among adolescents. It analyzes the main functions, methods and principles of work of the psychologist with adolescents with deviant behavior. The peculiarities of organization of leisure of children and adolescents as an important area of the preventive work psychologist among adolescents with deviant behavior are studied.

Keywords: adolescent, prevention, deviant behavior.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Важность данного исследования связана с существенным увеличением асоциальных процессов в обществе среди молодых людей и подростков, что в системе государственного управления должна вызывать большое беспокойство и стимулировать к принятию радикальных решений. Изъятие большого прослойки молодого населения из работоспособного населения, формирования социально значимой криминальной и полукриминальной категории, которая способна существенно влиять на другие слои общества в негативном аспекте, в будущем будет порождать проблемы, которые нельзя будет решить ограниченным кругом государственных методов регулирования. Итак, именно сегодня, пока негативные проявления девиантных явлений не приняли угрожающих масштабов, следует детализировать меры государственного регулирования преодоления девиаций в социальном поведении общества и отдельных граждан, которые имеют нежелательные для государства последствия. Профилактика девиантного поведения прежде всего важна в работе именно с подростками и молодежью.

Как сложное явление, девиация вызывает необходимость объединения усилий большой когорты ученых, предметом исследований которых являются различные проявления и аспекты девиантного поведения. Полипарадигмальность в изучении девиации как объекта государственного регулирования требует, прежде всего, сочетание социального и философского подходов. При социальном подходе важным является понимание того, каким образом построить общество, где негативные явления девиантного поведения меньше всего его поражают. Философский подход дает возможность понять, осмыслить и выявить наиболее существенные проявления девиации и эволюцию личности в контексте развития всего спектра общественных отношений. Сочетание этих подходов предопределяет возможность выявления направлений профилактики, которые могут побудить к получению наиболее эффективных результатов по регулированию проявлений девиантного поведения в обществе.

Когорта известных отечественных социологов, в частности Е. Змановская, Н. Комарова, И. Пеша отмечают необходимость проведения системных и специальных мероприятий на различных уровнях общественной организации: общегосударственном, правовом, общественном, экономическом, медико-санитарном, педагогическом, социально-психологическом [3]. В своих трудах исследователи конкретизировали эти мероприятия, детально проанализировали целесообразность их применения в современной социологической практике, но в то же время не была решена задача установления их приоритетности для организации психолого-педагогической профилактики девиантного поведения среди подростков.

Таким образом, необходимо проанализировать особенности психолого-педагогической профилактики девиантного поведения среди подростков.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

Проявление отклонений в подростковом возрасте проявляются по разным причинам, например, противоправные действия, игнорирование существующих требований и порядка, а также бродяжничество.

Ослабление социальных связей и социального контроля, являются следствием социальных конфликтов, которые в свою очередь, на макроуровне отражают не эквивалентный характер взаимоотношений, и положение подростка в обществе. Следствием социальной несправедливости, в рассматриваемом контексте уровня отдельной личности, является противоправное поведение. Наиболее остро эта проблема проявляется в подростковом возрасте, когда перед ребёнком возникает проблема в построении модели собственной жизненной позиции, а также реализация ценностей, определение главных жизненных целей и приоритетов. Данный выбор зависит, от окружения, в котором находится и развивается подросток.

Деятельность педагога-психолога с трудными подростками предполагает изучение и анализ факторов, которые ее обуславливают, и включают биологические, психологические социально-экономические. Раскроем их более подробно:

- генетические факторы обусловлены негативными свойствами для подростка, такими как психофизиологические или физиологические, препятствующие его социально адаптированные. Генетические факторы делегируются по наследству и выражающиеся в нарушениях умственного развития, физиологических недостатках, повреждениях нервной системы. Такие факторы обычно обуславливаются неполноценным питанием беременной матери; злоупотреблением алкогольной продукции, употреблением ПАВ, и хроническими заболеваниями.

- психологические факторы подразумевают развитой у подростка психопатологии отдельных черт характера. Данные отклонения проявляются в процессе нервно-психических заболеваний, психопатии, а также неврастении. Достаточно подробно функции профилактической работы педагога-психолога рассмотрены в исследованиях А.И.Капской. Автор рассматривает следующие профессиональные функции психолога в работе с трудными подростками:

- 1) диагностическая (выявление причин появления у граждан трудностей, как по месту жительства, так и по месту учебы и работы);

- 2) коммуникативная (обеспечивает налаживание взаимодействия клиентов социальной работы с государственными и негосударственными организациями, волонтерами);

- 3) активационная (активизация потенциальных возможностей клиентов отдельного человека, семьи или социальной группы, оказавшихся в сложной жизненной ситуации; стимулирование их усилий на самопомощь, самосовершенствование);

- 4) охранно-защитная (содействие защиты прав клиентов и создание условий для выполнения ими своих обязанностей в отношении государства, общества, сообщества, семьи и ребенка);

- 5) посредническая (оказание помощи по налаживанию контактов с нужными социальными институтами; определение основных функций социальных институтов; выявление путей и содержания работы профильных учреждений по социальной поддержке и помощи; предупреждение возможных конфликтов между клиентами и государственными органами или социальными институтами);

Деятельность психолога с трудными подростками, ориентирована на улучшение эмоционального и стабильного состояния подростка.

Самыми популярными методами деятельности социального педагога в процессе профилактики девиантного поведения считаются: лекции, дискуссии, тренинги, консультирование арттерапия, трудотерапия, концентрация на положительном, создание ситуации успеха, мозговой штурм. Кроме того, не стоит забывать о включении в работу активных методов профилактики. Активными считаются методы, при которых подростки сами принимают непосредственное участие в подготовке различных мероприятий [17, с.8].

Процесс профилактики представляет собой достаточно продолжительный временной процесс в оказании психологической помощи ребенку и создания условий для оптимального развития ребёнка.

Профилактика девиантного поведения позиционирует себя через реализацию следующих мер:

- создание комплексных групп специалистов, которые будут предоставлять социальную защиту детей (социальные педагоги, психологи, медики и др.);

- создание общественных образовательных программ с целью усиления осознанности и привлечения внимания к проблемам молодежи с отклоняющимся от нормы поведением (телевизионные программы, обучающие программы и т.д.);

- организацию детского досуга.

Дети и подростки с девиантной направленностью имеют много свободного времени. Поэтому организация досуга детей и подростков является важным направлением профилактической работы педагога-психолога. В понятие «досуг» входит широкое пространство и время жизнедеятельности ребенка во внеурочное время.

ВЫВОДЫ

Таким образом, главной задачей современного общества является профилактика девиантного поведения среди подростков. Основным видом деятельности социального педагога с трудными подростками является: консультативная и коррекционная деятельность, индивидуальная работа с системой ценностей подростка, обучение социальным навыкам и конструктивному поведению в конфликтных ситуациях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Абдуллина, О.А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О.А.Абдуллина. – М. : Просвещение, 2002. – 208 с.
2. Андреева, Г.М. Социальная психология: учебник / Г.М.Андреева. – М. : Аспект-Пресс, 2003. – 190 с.
3. Комарь, В.Д. Предупреждение и преодоление отклонений в поведении подростков / В.Д.Комарь // Класный руководитель. – 2003. – №4. – 103 с.

ЭТАПЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ КОРРЕКЦИИ С СЕМЬЕЙ

Каюмова Анастасия Сергеевна¹, Фадеев Владислав Иванович²

Евпаторийский институт социальных наук (филиал) ФГАОУ ВО «КФУ им. В. И. Вернадского», магистрант (РФ)¹

Евпаторийский институт социальных наук (филиал) ФГАОУ ВО «КФУ им. В. И. Вернадского», кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры социальной педагогики и психологии (РФ)²

e-mail: vladislavfadeev@yandex.ru²

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается семья как объект психокоррекционного воздействия и раскрываются направления коррекционной работы с семьей. Выявлены три этапа психокоррекционной работы с семьей: психодинамический, системный и эклектический. Проанализировано, что направлениями психокоррекционной работы с семьей являются: психолого-педагогическое и психокоррекционное.

Ключевые слова: семья, психокоррекция, детско-родительские отношения, психолого-педагогическая, сопровождение.

ABSTRACT

The article considers the family as the object of psychological impact and the direction of correctional work with the family. Three stages of psycho-correction work with the family are identified psychodynamic, systemic and eclectic. It is analyzed what areas of psycho-correction work with the family are psycho-pedagogical and psycho.

Keywords: family, psycho-correction, parent-child relationships, psychological-pedagogical support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Семья представляет из себя наиболее важной частью нашего коллективного бытия. Значительное количество семей имеют необходимость в высококлассной поддержке при разрешении собственных домашних осложнений или же предупреждения выхода в свет нештучных осложнений в домашней структуре. Предоставление психического и педагогического содействия семье в нашей государстве отнюдь не является нововведением. В настоящий момент существует великое множество семей, которым необходимо такое содействие: разведенные, где единственный родитель растит малыша, нетрудоустроенные родители и многие другие. Эксперт должен прийти на выручку семье для предупреждения разводов или чтобы устранить возникновение переломной ситуации в отношениях между членами семьи. В данном отношении, увеличивается огромное количество институтов, где члены семьи имеют все шансы получить грамотную высококлассную психолого-педагогическую поддержку, где коллективно с специалистами по психологии проявляют содействие семье и остальные профессионалы. Эксперт действующий с семьей описывает собственную доктрину предложения поддержки семье, в силу того, что любая семья неповторима.

Целью статьи является анализ психокоррекционных воздействий, оказываемых семье и открывающих направления коррекционной деятельности с семьей.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА ИССЛЕДОВАНИЯ

При претворении в жизнь психокоррекционных занятий с семьей осуществляются три этапа данной работы:

1. Психодинамический, который характеризуется ориентацией на историческое прошлое любого члена семьи с каким проводится деятельность, на этом месте нужно обнаруживать какую-либо не решенную ранее семейную проблему, на решение которой направлены усилия членов семьи. В данном случае специалисту необходимо попытаться наладить тесное взаимодействие со всеми членами семьи.

2. Системный и стратегический, охватывает те действия, которыми эксперт определяет те или иные отношения царят в семье. При этом учитывается прочность, долговременность и доверительность данных взаимоотношений. Кроме этого во внимание принимается разделение взаимоотношений и форма межличностного общения членов семьи. В рамках предоставленного подхода в коррекционной работе с семьей совершается дробление на следующие подэтапы:

- 1) диагностический;
- 2) предупреждающий;
- 3) возобновляющий (восстановление здоровых и доверительных взаимоотношений внутри семьи);
- 4) удерживающий.

3. Эклектический этап выявляет виды деятельности, которые будут осуществлены с семьей для психокоррекционной работы: тренинги, консультации, ролевые игры и другое [4, с. 118].

Сопровождение является формой коррекционной работы с семьей и детьми из этой семьи. При этом, направлениями психокоррекционной работы с семьей являются: психолого-педагогическое и психокоррекционное.

В психокоррекционной работе специалист по психологии исполняет занятия с отцом и матерью, обучая их каким образом верно воспитывать детей, особенно если дети требуют особого внимания. При

этом, с детьми организовывается отдельная деятельность. Выявлены следующие условия данной деятельности: формирование гармоничных условий жизни не только всей семьи, но и отдельных ее членов, особенно маленьких детей, исправление ценностной и ориентационной установки членов семьи; создание гармоничного психологического климата в семье; и коррекция межличностных отношений.

Задачи, на которые в работе с семьей ориентируется специалист: просвещение родителей, обучение их специальным приемам работы в домашних условиях с проблемным ребенком; коррекция внутреннего состояния родителя, и ребенка; коррекция неправильных, разрешительных моделей поведения родителей по отношению к детям (избавление от агрессии, обиды, злости по отношению к ребенку); повышение личностной самооценки родителей в связи возможности в дальнейшем увидеть положительные результаты своей деятельности с детьми; изменение воспитательного воздействия родителей на детей; созидательная направленность родителя на поведение ребенка [5, с. 213].

Психокоррекционная работа осуществляется в виде индивидуальных и групповых занятий с семьей и ребенком. Кроме этого, психокоррекция различается по продолжительности осуществления на кратковременную и долговременную.

При составлении программы работы с семьей, специалист определяет ряд особенностей:

1. Определение продолжительности работы с семьей, фронт работы, какую психокоррекционную работу будет осуществлять и сколько на это потребуется встреч с семьей;

2. Определяется то место, где будут происходить встречи с семьей: у них дома, в кабинете у специалиста или в дошкольном учреждении, где учится ребенок.

3. Определения стиля работы с семьей, ведь именно стиль деятельности специалиста с семьей и задает темп эффективности данной работы.

4. Содержательная работы, здесь определяется какие формы работы будут использоваться, с помощью чего будет осуществляться работа, какой подход подбирать для того, чтобы семья приняла советы и рекомендации специалиста [3, с. 80].

Специалист в работе с семьей, где есть проблемный ребенок, осуществляет свою профессиональную деятельность на эмоциональную, поведенческую, коммуникативную сферы, предотвращает и устраняет негативные факторы развитые в обозначенных сферах семьи и ребенка.

ВЫВОДЫ

Таким образом, с помощью психокоррекционной работы с семьей, где есть дети психолог осуществляет длительную, сопровождающую и серьезную работу, по устранению негативных факторов в структуре семьи, во взаимоотношениях, эмоциональных сферах, научает родителей слышать своих детей и не относиться к ним предвзято. Зачастую родители не имеют представлений о правильном педагогическом воспитании ребенка, и из-за этого они очень раздражительно и предвзято относятся к своим детям, в силу чего дети становятся более неуправляемыми, или наоборот зажатыми. Психолог призван в своей психокоррекционной деятельности семьи корректировать упущения родителей.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Алешина, Ю.Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю. Е. Алешина // учебное пособие. – М., 2003. – 187 с.
2. Андреева, Т.В. Семейная психология / Т. В. Андреева // учеб. пособие. – СПб. : Питер, 2004. – 214 с.
3. Волковская, Т.Н. Возможные способы организации и содержание работы с родителями в условиях коррекционного дошкольного учреждения / Т. Н. Волковская // Дефектология. – 2006. – № 2. – 172 с.
4. Куксова, Н.А. Лекции по психолого-педагогической коррекции / Н. А. Куксова // по дисциплине консультативная психология. – Улан –Удэ, 2009. – 238 с.
5. Осипова, А.А. Общая психокоррекция / А. А. Осипова // учебное пособие. – М.: Сфера, 2012. – 510 с.
6. Скотарева, Е.М. Психолого-педагогическая коррекция : теоретико-методологический аспект / Е.М. Скотарева // учеб. пособие для студ. психол. спец. – Саратов : Изд. центр «Наука», 2007. – 72 с.

THE ANALYSIS OF THE SYSTEMS OF WORK WITH GIFTED CHILDREN IN THE REPUBLIC OF CRIMEA

Vladislav I. Fadyeyev¹, Maria V. Fadyeyeva²

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch),
Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Psychology (Russia)¹

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch),
Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Psychology (Russia)²

e-mail: vladislavfadyeev@yandex.ru¹, mary245@yandex.ru²

ABSTRACT

The article deals with three basic approaches to the education of gifted children in the Crimea Republic. They are: exclusive education, when learning takes place in a special educational institutions for gifted children, inclusive education, when learning takes place in comprehensive school, and creating the multi-level and multi-functional educational environment for the development of gifted children.

Keywords: giftedness, education, educational institution

РЕЗЮМЕ

У статті розглянуті три основні підходи до навчання обдарованих дітей в Республіці Крим: ексклюзивне освіту, коли навчання відбувається в умовах спеціальних освітніх установах для обдарованих дітей, інклюзивна освіта, коли навчання обдарованих дітей здійснюється в загальноосвітній школі, а також створення багаторівневої і багатофункціональної освітнього середовища для розвитку обдарованих дітей.

Ключові слова: обдарованість, освіта, освітня установа.

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены три основных подхода к обучению одаренных детей в Республике Крым: эксклюзивное образование, когда обучение происходит в условиях специальных образовательных учреждениях для одаренных детей, инклюзивное образование, когда обучение одаренных детей осуществляется в общеобразовательной школе, а также создание многоуровневой и многофункциональной образовательной среды для развития одаренных детей.

Ключевые слова: одаренность, образование, образовательное учреждение.

STATEMENT OF THE PROBLEM

The modern economy is increasingly in need of professionals with deep knowledge and ability to innovate, so the work is to identify and develop young talent, based on the historical experience of the best and most modern samples - a necessary element of the modernization of the Russian economy. Implemented the ability of each person to demonstrate and apply their talent to excel in his profession affects the quality of life, provides economic growth and strength of democratic institutions. Russian Federation President V.V. Putin set the task of creating a national system of identification and development of young talent.

As part of the program of development of the Crimean Federal University in the 2016-2024, at a meeting of the Coordinating Council CFI approved the project "Center for support of gifted children "DAR". One of the objectives of the activity of the center will be to identify gifted children, which will lead to an increase in the identification of gifted children in the total number of children living on the territory of the Republic of Crimea, from 3% to 15%.

THE MAIN MATERIAL OF RESEARCH

The giftedness is the mind quality, which determines the possibility of reaching a person higher results in one or more species compared with others activities.

Gifted child is a child who stands out bright and obvious, sometimes outstanding achievements (or has domestic parcels for these achievements) in one form or another activity

In the Republic of the Crimea can be traced three main approaches to work with gifted children:

– exclusive education of gifted children, where special attention is paid to the creation of a network of institutions working with gifted children: the presidential schools, boarding schools and schools on the basis of scientific-research centers, resource centers. Thus, in the Republic of Crimea are 3 boarding school for gifted children: Republican school "Crimean boarding school for gifted children of the Ministry of Education, Science and the Republic of Crimea of youth", "Republican school" Simferopol specialized boarding school I-III stages with foreign languages in-depth study of the Ministry of education and science, youth and sport of the Autonomous Republic of Crimea "Kerch educational complex boarding-Lyceum of Arts" and Crimean republican boarding Lyceum with heavy military and physical training;

– inclusive education of gifted children in the educational organization where the priority is not to identify a small group of talent, and creation of conditions for the development of the talents of all children and young people;

– multi-level and multi-functional educational environment for the development of gifted children – a leading trend in the Crimea. Here, work with gifted children is conducted through the Minor Academy of Sciences of students of the Republic of Crimea, its structure is 13 academic departments, as part of which operates 72 clubs. In general, research activities in the Junior Academy of Sciences are engaged in more than 6 thousand students.

In the Republic of Crimea is widely used by the test of time forms of work with gifted children: operate gymnasiums, lyceums, schools with in-depth study of specific subjects, additional education and technical creativity centers, carried out the intellectual and creative contests, expanding cooperation of schools with universities; cultural institutions and science and organizes classes in part-time schools for students in various fields of knowledge, held training camp in preparation for participation in the final stage of the All-Russian Olympiad, carried out within the framework of scientific and practical conferences, research projects and students of local lore expedition.

Also Crimean Federal University organizes subject Olympiads for high school seniors, for example, in 2015, were held:

- Interregional Olympiad "Future researchers - the future of science": in chemistry;
- Inter-regional Olympiad "Future researchers - the future of science": in physics;
- Olympics on drawing;
- All-Russian Olympiad on the Russian business history for undergraduate and graduate students;
- Olympiad on the Russian language among foreign students of CFU;
- Regional stage of All-Russian Olympiad on Informatics and Information and Communication Technologies.

Besides CFU actively involved in the development of gifted children takes a network of educational institutions of additional education of the Republic of Crimea, which has 165 agencies, including:

- 7 national after-school educational institutions (subordinate entity), with an enrollment of 12.1 thousand children;
- 46 municipal after-school educational institutions, which brought 37,1 thousand children;
- 77 teen clubs in the community (62 - municipal, 15 - non-governmental organizations) which regularly visits the 6.3 thousand children and adolescents;
- 17 youth sports schools;
- 18 private institutions, with an enrollment of 2.2 thousand children.

In general, the additional education covered 99.0 thousand of children in the country, accounting for 55% of the total number of school-age children.

Contributing to the creation of a system of educational activities aimed at the intellectual, spiritual and moral development of the child, as well as to intensify the work on the aesthetic education, the development of the artistic creativity of children, identification of gifted children, the following activities were conducted in 2014:

- Republican competition-protection research works of students – the members of the Junior Academy of Science of students of Crimea "Selector";
- The Republican contest "Crimea in my heart";
- Open republican competition of young journalists, poets and writers "My voice";
- The Republican contest "Living springs";
- Republican stage of historical and geographical expedition of students' history of towns and villages;
- TV competition schoolchildren – Orthodox culture experts "grain of truth";
- Republican Local History Conference "Memory of Military Glory" school students;
- Republican exhibition - competition "Touching the roots";
- Republic of Crimea Championship tourist-sports campaigns among pupils and students, dedicated to the 70th anniversary of the Great Victory over Nazi invaders;
- XXIV Republic Regional Competition of students of educational institutions of the Republic of Crimea, and others.

An important place in the system of work with gifted children takes training of teachers, educational psychologists, heads of educational institutions, engaged in work on the development of general and specific abilities in children.

Gifted children get financial support in the form of scholarships, both on the part of the Republic of Crimea, and from the municipalities (such as City District Yevpatoriya).

The creation based on Yevpatoria Institute of Social Sciences (branch) of the Center for support of gifted children "DAR" is due to the following factors:

- the creation of supporting infrastructure of resort-tourism cluster "Children's holiday" in Yevpatoria, according to the Federal target program "Social and economic development Republic of Crimea and Sevastopol until 2020".
- the opening of the Center for Cluster Development, Intellectual center, Technopark, Industrial Park, Technology Transfer Center and competencies in Yevpatoria (Report of the Head of Administration of the city of Yevpatoriya, "The cluster approach to the integrated development of the city of Yevpatoriya Republic of Crimea);
- successful operation of the Coordinating Council of the gifted children since 2001;
- implementation of the "Programme of work with gifted children for the period 2011-2015, in Yevpatoriya";

– creating conditions for creative, intellectual, spiritual and physical development of children, identifying and supporting talented and gifted children, the organization of meaningful leisure time, improving the educational work and the restructuring of non-formal education system. Annually, there are children's art competition "Crimea in my heart", the festival "Spring drops", honoring talented children and youth, city competition of readers, "What? Where? When?", Brain-rings, the Assembly of gifted children, an international competition of youth photography "E-Photo" and others;

– conduct relevant changes on the basis of the Crimean republican children's health institutions "Sokol" (Yevpatoriya). Each shift has its own name and its focus: Local History, chemical-biological, philological, physico-mathematical, tourist and regional studies, environmental.

However, in working with gifted children there are a number of problems. So, it is the lack of coordination of activities of all stakeholders in the work with gifted children. The main criterion for identification of giftedness is often a victory in competitions, contests, competitions, while the identification of gifted child should be the result of psychological and pedagogical monitoring, wearing a comprehensive and systemic in nature.

Not in full for the development of giftedness in children used the component of the educational institutions, as well as available material and technical resources. Insufficiently developed system of intellectual competitions for school children. Training of gifted children to take part in intellectual competitions is carried out periodically. It requires review of psychological and pedagogical support of gifted children. The main focus is on the development of abilities, while the development of the person, assistance in psycho-social adaptation, formation of ideology, motivation for a healthy lifestyle is paid much less attention. Particular attention should be paid to the moral education of moral qualities of gifted children, the motivation to serve the public good. We cannot allow them to use their talents in antisocial and illegal purposes. The educational institutions are not fully used the possibility of additional education system for the organization of work with gifted children. Need for major changes in approaches to the analysis, synthesis and dissemination of advanced pedagogical experience in working with gifted children.

Improvement of the regional system of work with gifted children require additional training and retraining of teachers, taking into account the latest scientific achievements and methodological developments in this field, including not only the professional aspect, but also the formation required for work with gifted children personal qualities of teachers. Particular attention should be paid to work with parents, as the family environment is one of the most important factors influencing the development of the personality and talents of the child. Moreover, in the practical work with gifted children tend to focus on children, in varying degrees, have already shown their talent. But given that the outstanding results of their activity shows a relatively small proportion of children, and the unrealized potential underlying talent, there is in every child, a very large proportion of children with undeveloped or latent abilities, it turns out the attention of specialists and therefore are not receiving the necessary for the development of endowments help and support.

Disclosure of intellectual and creative potential of children and youth activities involves the development and implementation of the most diverse manifestations of genius (and combinations thereof), the leading of which are the intellectual, creative and artistic, sporting, social. The concept is focused on the development of children and youth creativity and cultural creativity, entrepreneurship, promotion of scientific research research, leadership, the task of the widest possible coverage of children and youth, accessibility and opportunity to be in demand, regardless of place of residence and social status. The implementation of the Concept will increase the number of identified gifted children and young people, to provide conditions for their self-realization in various spheres of society, will give a coherent and systematic nature of the formation of the intellectual, artistic, sporting and business elite of the country, will boost the competitive advantages of the Republic of Crimea.

CONCLUSIONS

Revealed three basic approaches to work with gifted children: the exclusive education of gifted children, gifted children, inclusive education, multi-level and multi-functional educational environment for the development of gifted children.

In the Republic of Crimea is widely used by the test of time forms of work with gifted children: operate gymnasiums, lyceums, schools with in-depth study of specific subjects, additional education and technical creativity centers, carried out the intellectual and creative contests, expanding cooperation of schools with universities, cultural institutions and science and organizes classes in part-time schools for students in various fields of knowledge, held training camp in preparation for participation in the final stage of the All-Russian Olympiad, carried out within the framework of scientific and practical conferences, research projects and students of local lore expedition.

THE LIST OF SOURCES AND LITERATURE

1. Rabochaya koncepciya odarennosti. – 2-e izd., rassh. i pererab. – M., 2003. – 34 s.

СПИСОК ИСТОЧНИКОВ И ЛИТЕРАТУРЫ

1. Рабочая концепция одаренности. – 2-е изд., расш. и перераб. – М., 2003. – 34 с.

THE USE OF THE OPPORTUNITIES IN TOUCH ROOM DURING VOCATIONAL TRAINING OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL HIGH SCHOOL

Vladislav I. Fadyeyev¹, Maria V. Fadyeyeva², Ekaterina V. Beznosyuk³

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch),
Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Psychology (Russia)¹

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch),
Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Psychology (Russia)²

Municipal budget educational institution of physical and mathematical structure "Educational complex "Integral
Yevpatoria Republic of Crimea", social worker (Russia)³

e-mail: vladislavfadeev@yandex.ru¹, mary245@yandex.ru², katti.ya@mail.ru³

РЕЗЮМЕ

В роботі описані особливості організації роботи в темній сенсорній кімнаті в Євпаторійському інституті соціальних наук (філія) ФДАОЗ ВО «КФУ ім. В.І. Вернадського», виділені категорії дітей, яким показана корекційно-розвиваюча робота в сенсорній кімнаті, описані особливості використання обладнання темної сенсорній кімнаті в корекційно-розвиваючої роботи.

Ключові слова: сенсорна кімната, темна сенсорна кімната, напрям підготовки, педагогічна освіта, психолого-педагогічна освіта.

РЕЗЮМЕ

В работе описаны особенности организации работы в темной сенсорной комнате в Евпаторийском институте социальных наук (филиал) ФГАОУ ВО «КФУ им. В.И. Вернадского», выделены категории детей, которым показана коррекционно-развивающая работа в сенсорной комнате, описаны особенности использования оборудования темной сенсорной комнате в коррекционно-развивающей работе.

Ключевые слова: сенсорная комната, темная сенсорная комната, направление подготовки, педагогическое образование, психолого-педагогическое образование.

ABSTRACT

The paper describes the features of the organization of work in a dark room touch in Yevpatoria Institute of Social Sciences (branch) V.I. Vernadsky Crimean Federal University highlighted category of children, which is a correction and developing work in the sensory room, describes the features of the use of equipment in a dark room touch correctional and development work.

Keywords: sensory room, dark room sensor, the direction of training, teacher education, psychological and pedagogical education.

STATEMENT OF THE PROBLEM

In accordance with the requirements of the Federal state educational standard of one of the main objectives is to preserve and strengthen the physical and mental health as a component of value, contributing to cognitive and emotional development of students. An important role in this, as well as psychological and social formation of the schoolchildren plays sensory development. That is why at the present time in many preschools, schools appear sensor rooms of different types, which are specially equipped premises in accordance with the standards, which houses an interactive developmental equipment. In particular, this kind of sensory room as a "dark" is the optimal setting for the realization of complex remedial developmental activities aimed at preserving, strengthening and correction of behavior and emotional state of schoolchildren.

However, despite the widespread occurrence of sensory rooms in educational institutions of Yevpatoriya and Western Crimea, specialists with skills in these rooms are sorely lacking – as a result, there is often a situation that the equipment is purchased, but it is not used, as educational psychologists do not have the skills to work with such equipment.

All of the above actualizes the problem of training of students training areas "Teacher education" and "Psycho-pedagogical" to work with kids sensory room that Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch) can be realized at the stage of training in high school.

The problem of the organization of correctional work in the sensory room with the children and adults involved in both foreign and domestic scientists: P. Kushvaha, L. Pinckney, EG Sologubov, VT Kozhevnikova, O. Bogdanov and other.

THE MAIN MATERIAL OF RESEARCH

M. Montessori introduced the concept of "sensory room". Sensory Room, from the point of view of M. Montessori, an environment saturated with autodidactic material for work with children.

Initially, sensor rooms have been developed in the Netherlands in the late 70s. The term "snuzlin" comes from the Dutch word for "Sandman". "SNUZLIN" used rehabilitators and social workers to work with the most severe group of patients neuropsychiatric profile and rough decline of intelligence.

In the early '80s, in addition to the Netherlands, one of the most active users of "SNUZLIN" sensory room was the United Kingdom. At the same time, greatly expanding the range of use sensory room. They have been used as an indispensable tool in the rehabilitation of people with both medical and psychological and emotional problems.

Currently, the number of sensory room in the world in the thousands of units – Europe, including the CIS, Asia, USA and Canada.

In 2015, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch) has implemented four educational projects, past competitive selection within the framework of the program of development of the Crimean Federal University in the 2015-2024 biennium.

As part of the contest K1.1/2015/DPO1 "Development of additional professional education programs" was selected the project "Psycho-pedagogical support of children with disabilities primary school age in the conditions of inclusive education". In a dark room touch was purchased within the framework of this project, which consists of the following units:

1. Luminous table for the sand painting. Silica sand included. Table size: 60 x 60 x 60 cm;
2. The beam fiberopticheskikh fibers in soft cube on the remote control. Number of fibers 100 pcs. Length of 200 cm cube size: 35 x 35 x 35 cm;
3. The complete of blackout curtains: a set of two curtains, made specifically for the size 150 * 300 cm, each room sensor;
4. Interactive panel "Magic light". Sticks for drawing included. leaf size 60 x 80 x 3 cm;
5. . Touch Area "Mirror deception": Airbubbles column - 150 (H 150 cm, D- 10 cm; the RGB animation lights, compressor and set with fish included; semicircular base angular size 70h70h50 cm, set the size of the safe mirror 100 x 70 x 2 cm each;
6. Dry shower: colorful silk ribbons 200 cm Size: 50h50h 200 cm.

Dark sensory room is the room in which develops the interactive equipment taken in accordance with the standard (or individual) project. Sensory Room - a powerful tool for sensory and cognitive development of children, as well as normalization of the mental state of adults and healthy with disabilities.

The dark sensory room promotes:

- the relaxation and relieving emotional and muscle tension; stimulation of sensory sensitivity and motor activity of schoolchildren;
- the fixation of attention and management, maintenance, interest and cognitive activity; improving mental tone by stimulating positive emotional reactions;
- the development of imagination and creativity of learners;
- the correction of psycho-emotional states of different categories of students (children who need an increased pedagogical attention, children with disabilities, students, consisting in various forms account for offenses and crimes).

The activities in the dark room touch are held, as a rule, under the guidance of an experienced specialist (psychologist, educator, social pedagogue). From the point of view of health and psychological impact on the state of the multifunctional interactive environment for studying dark sensory rooms to create a positive emotional environment activates children, helping them to overcome the anxiety neurotic feelings, fears, reach a state of emotional comfort [1].

Aims and objectives of correctional and developing lessons in a dark room touch due to the age of the students, especially their sensory-motor and intellectual development, and the need for psychological correction.

For primary school children classes relevant to: optimize the process of adaptation and correction of maladjustment; cognitive development and emotional sphere; development of informative interest, increase motivation to learn; decrease impulsivity, restlessness, attention, concentration of development); increase resistance to stress; correction of emotional stress.

For teenage and early youthful age the priority are the following psychological problems that can be successfully corrected in a sensory room under the guidance of an experienced specialist: maladjustment, deviant behavior, increased aggressiveness and hostility, and a penchant for calling demonstrative behavior; excessive mood swings caused by puberty and accentuation nature; timidity, shyness, vulnerability or increased susceptibility; relieve muscle and emotional stress, increased anxiety, the harmonization of the psycho-emotional state, stress management, and others.

A special approach from a specialist requires training in a dark room touch with students who have the following problems: asthenic manifestations, communication disorders, hyperactivity syndrome (motor disinhibition syndrome), epileptic syndrome or a willingness to epilepsy, neuropsychiatric disorders, visual and hearing impairment.

The program of correctional and developing lessons with pupils, regardless of its content, in a dark sensory room involves not only introduce participants to the interactive equipment, how much direct involvement them into action in the sensory-perceptual, modeling and speech environment that promotes initiative, creativity activity, imagination, creates a sense of self-worth and self-sufficiency.

In the structure of employment following blocks can be distinguished: an introduction to the game situation; creating cognitive framework; the formation of emotional readiness to engage in; active stage action - the interaction with the online environment; listening to stories; farewell ritual [1].

However, the selected blocks are not static and should not limit the creativity of the expert in the course of employment in the sensory room.

The practical application of the content of programs of general developmental, correctional, educational, psychological and psychotherapeutic work in a dark room touch due to the high demands on the professional level of specialists, carrying out work in this area.

That is why the formation and consolidation of theoretical and practical skills in working with the sensory room should begin even during the development of undergraduate and graduate programs.

We have identified areas of training and discipline of the students studied in the framework of which will be relevant practical exercises in sensory room Yevpatorian Institute of Social Sciences (branch):

1. 44.03.01 "Teacher education" profile "Primary education", "Preschool education" discipline "Fundamentals of inclusive education";
2. 44.03.02 "Psycho-pedagogical education" profile "Social Pedagogy and Psychology" discipline "Psycho-pedagogical foundations of inclusive education";
3. 44.04.02 "Psychological and Pedagogical Education" Master's program "Psychology and social pedagogy" discipline "Psycho-pedagogical prevention and support of children with the Workshop", "Psycho-pedagogical correction in education practicum".

As the part of the practical training, the teacher introduces students to the sensory room equipment with the features of its use in correctional and developing lessons with children of different ages. Here is an example of use in correctional and developing the air-bubble column [2]:

Bubble column – the basic and essential element of any sensory room. The transparent column of durable plastic, filled with distilled water, constantly changing the color of the backlight. Acrylic mirrors create a surround effect and distorted reflection. Optionally, you can run the plastic fish.

Exercise "Catch by the eye".

Objectives: enhancing visual perception; the formation of eye fixation, concentration.

The course of the exercise. The teacher draws the children's attention on the Bubble column: the tube changes color, which swims (fish, bubbles) in it. Children carefully considering, what is happening in the tube.

Exercise "Let's count the bubbles".

Objectives: enhancing visual perception; the formation of eye fixation, concentration, smooth tracking, hand-eye coordination.

The course exercises. The teacher draws the children's attention on the Bubble column: the tube changes color, which swims (fish, bubbles) in it. Refers to the children: "Guys, look, how much bubble floats, let's count them". Children with teacher think bubbles, fingers tracing their movements.

Exercise "Catch with the finger".

Objectives: enhancing visual perception; the formation of eye fixation, concentration, smooth tracking, hand-eye coordination.

The course exercises. The teacher draws the children's attention on the Bubble column: the tube changes color that swims (fish, bubbles) in it. Refers to the children: "Let's catch fish. Every child "catch" the fish of a certain color (the next finger on the ridged surface of the tube for fish movements). Children "catch" the fish, then right, then left hand.

In addition to mastering the skills to work in the sensory room, perhaps one more direction – organization of the sensory room in the experimental part of the study of final qualifying works of students. Thus, students acquire practical skills in the sensory room, which contributes to the development and the formation of their professional competence.

CONCLUSIONS

The sensory room – is a specially equipped room intended for therapeutic and prophylactic treatments required for children and adults with various developmental disabilities, as well as to improve the quality of life of healthy people, there is an influence on the three main channels of human perception of the surrounding world: kinesthetic, auditory and visual (tactile sensations, sound and color).

The emergence of sensory rooms in educational institutions of the Republic of Yevpatoria and the Crimea due to the accession of the Crimea to the Russian Federation and the improvement of budgetary financing of educational institutions, in connection with what has been made possible the purchase of the latest multifunctional interactive sensory room equipment. However, in this regard, there is another problem - lack of readiness of the teaching staff to work with the equipment, which necessitates the preparation of students of pedagogical directions for using this type of equipment at the stage of training in high school. The presence of a sensory room in Yevpatoria Institute of Social Sciences (branch) Crimean Federal University and the organization of workshops with the students there, as part of the subjects taught "Fundamentals of inclusive education", "Psycho-pedagogical foundations of inclusive education", "Psycho-pedagogical prevention and support of children with the Workshop", "Psycho-pedagogical correction in education practicum" will contribute to the more effective preparation of students of pedagogical and psycho-pedagogical directions of preparation for future careers. In addition, sensory room can be used for carrying out the experimental part of the study in the final qualifying works of students enrolled in undergraduate and graduate programs.

THE LIST OF SOURCES AND LITERATURE

1. Voznyak I.V. Metodicheskie rekomendacii po organizacii raboty sensornoj komnaty v obshcheobrazovatel'nyh uchrezhdeniyah / I.V. Voznyak, I.V. Eremina, S.V. Lebedeva. – Belgorod : Nauchno-metodicheskij informacionnyj centr. – 84 s.
2. Kolos G.G. Sensornaya komnata v doskolnom uchrezhdenii: Prakticheskie rekomendacii / G.G. Kolos. – M : ARKTI, 2010. – 80 s.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Возняк И.В. Методические рекомендации по организации работы сенсорной комнаты в общеобразовательных учреждениях / И.В. Возняк, И.В. Еремина, С.В. Лебедева. – Белгород : Научно-методический информационный центр. – 84 с.
2. Колос Г.Г. Сенсорная комната в дошкольном учреждении: Практические рекомендации / Г.Г. Колос. – М. : АРКТИ, 2010. – 80 с.

EDITORIAL BOARD**International Advisory and Editorial Board****Australia****Vikash Ramiah**

UNISA School of Commerce. Associate Professor. PhD in Applied Finance.

Azerbaijan**Amir V. Aliyev**

Ministry of Health of Azerbaijan Republic Lung Diseases Department. Guba District Central Hospital Head of Department. PhD of Medicine

Araz Manucheri-Lalen

Associated Professor, PhD Department of Psychiatry, Azerbaijan Medical University.

Azer K. Mustafayev

Turan Medical Clinic. Cardiologist. PhD in Medicine. Azerbaijan.

Djamil Alakbarov

A researcher at the Research Institute for Lung Diseases. PhD in medicine. Azerbaijan

Beykas Seyfulla Xidirov

Azerbaijan State Oil Company. Head of department. Doctor of Economical Sciences

Garib Mamedov

National Academy of Sciences of Azerbaijan Republic. Academician-secretary of the Department of Agrarian Sciences of ANAS, Academician of ANAS. Doctor of Biological Sciences.

Eishan Mahmud Hajizade

Head of department of President Administration of Azerbaijan Republic. Doctor of Economical Sciences. Professor

Ibrahim Gabibov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor

Lala Bekirova

Azerbaijan State Oil Academy. Azerbaijan National Aviation Academy. PhD.TS

Leyla I. Djafarova

Clinic "Medium" Baku. Doctor of Medical Sciences. Professor

Omar Kerimov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor

Rafiq Gurbanov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor

Ramiz Gurbanov

Azerbaijan State Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor

Rashad G. Abishov

Dental Implant Aesthetic Center Harbor Hospital, Azerbaijan State Doctors Improvement Institute. PhD. Azerbaijan.

Sadagat V. Ibrahimova

Azerbaijan State Oil Academy. Academician Doctor of Economical Sciences. PhD

Sayyara Ibadullayeva

Institute of Botany. National Academy of Sciences. Professor. PhD in Biological Sciences.

Tarbiz Nasrulla Aliyev

Innovation Center of National Academy of Azerbaijan Republic. The deputy of director. Doctor of Economical Sciences. Professor

Tariel Omarov

Azerbaijan Medical University. Department of surgical diseases. Head of Modern Hospital "Bariatric Metabolic Surgery" section, PhD in Medicine

Tofig Ahmadov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Geology and Mineralogy Sciences. Professor

Tofig Yusif Baharov

Azerbaijan State Oil Company. Scientific Research Institute. Head of department. Doctor of Geology and Mineralogy Sciences

Tofig Samadov

Azerbaijan state Oil Academy. Doctor of Technical Sciences. Professor.

Tubukhanum Gasimzadeh

National Academy of Sciences of Azerbaijan Republic. Scientific Secretary of the Department of Agrarian Sciences of ANAS. PhD in Biological Sciences, Associate Professor.

Vusal ismailov

"Caspian International Hospital". Orthopedics Traumatology Expert. Medical PhD. Azerbaijan.

Bahrain**Osama Al Mahdi**

University of Bahrain, Bahrain Teachers College. Assistant Professor. PhD, Elementary Education and Teaching

Bangladesh**Muhammad Mahboob Ali**

Daffodil International University. Department of Business Administration. Professor.

Belarus**Helena Kallaur**

Polesky State University. MD. Associate Professor

Tanua Teterinets

Belarusian State University of Agricultural Technology. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Vladimir Yanchuk

Belarus State University. Professor. Academy of Postgraduate Education. PhD in Social Psychology.

Brazil**Paulo Cesar Chagas Rodrigues**

Federal Institute of Education, Science and Technology of Sao Paulo. Professor. PhD in Mechanical Engineering.

Bulgaria**Desislava Stoilova**

South-West University "Neofit Rilski". Vice Dean of Faculty of Economics. Associate Professor. PhD in Finance.

Milena Kirova

Sofia University "St. Kliment Ohridski". Professor. PhD in Philology.

Egypt**Abdelbadeh Salem**

Professor at Faculty of Computer and Information Science, Ain Shams University

France**Michael Schaefer**

L'Association 1901 SEPIKE International, Président at SEPIKE International. PhD of Economical Sciences

Georgia**Anzor G. Abralava**

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Badri Gechbaia

Batumi Shota Rustaveli State University. Head of Business Administration Department. PhD in Economics, Associate Professor.

Dali Sologashvili

State University named Akaki Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Dali Osepashvili

Professor of Journalism and Mass Communication TSU (Tbilisi State University), Head MA Program "Media and New Technology"

Eka Avaliani

Professor at International Black Sea University. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Ekaterine Maghlakelidze

The University of Georgia, Associated professor, Business, Economics and Management School

Enene Menabde-Jobadze

Georgian Technical University. Academical Doctor of Economics

Evgeni Baratashvili

Georgian Technical University. Head of Economic and Business Department. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

George Jandieri

Georgian Technical University; Chief scientist, Institute of Cybernetics of the Georgian Academy. Full Professor

Ketevan Nanobashvili

"K&N" Dental Clinic, Tbilisi Medical Academy. Professor PhD MD, Associate Professor

Larisa Korghanashvili

Tbilisi State University (TSU) named Ivane Javakhishvili. Full Professor

Lia Matchavariani

Tbilisi State University (TSU) named Ivane Javakhishvili. Full Professor, Faculty of Exact & Natural Sciences (Geography Dep.)

Liana Hovelidze-Solomonova

Rector of high school of "Georgia". Doctor of Economical Sciences

Loid Karchava

Doctor of Business Administration, Association Professor at the Caucasus International University, Editor-in-Chief of the international Scientific Journal "Akhali Ekonomisti" (The New Economist)

Maya Kapanadze

Georgian State University named Javakhishvili. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor.

Mariam Kharashvili

Tbilisi State Medical University. PhD MD

Marina Khizanishvili

Davit Aghmashenebeli University of Georgia. Faculty of Physics. PhD. Professor

Nana Shoniya

State University of Kutaisi named Akakhi Tsereteli. Doctor of Economical Sciences. Full professor

Nelli Sichinava

Akaki Tsereteli State University. Associate. Professor. PhD

Omari Omarimu

Tbilisi State University named Iv. Javakhishvili. Doctor of Chemical Sciences Professor

Rusudan G. Kutateladze

Georgian Technical University. Doctor of Economical Sciences. Full Professor

Rusudan Sujashvili

Senior Researcher, Iv. Beritashvili Center of Experimental Biomedicine; Invited Professor, Tbilisi State Medical University

Simon Nemsadze

Georgian Technical University. Doctor of Technical Sciences. Full Professor

Tamar Giorgadze

Gr. Robakidze University, Department of Medicine. Associate Professor

Tamara Okropiridze

University "Geometri" Department of Dentistry, Doctor of Medical Sciences. Full Professor

Tengiz G. Museliani

Georgian Technical University. Academic Doctor of Technical Sciences. Associate Professor

Valerian N. Nanobashvili

Company "Buneba Ltd". Doctor of Veterinary Sciences. Veterinary surgeon

Vaxtang S. Datashvili

Georgian technical University. Doctor of Economical Sciences. Associate Professor

Zaira Gudushauri

Georgian-Azerbaijan University named G. Aliyev. Associate Professor. PhD. ES.

Germany**Hans-Juergen Zahorka**

Assessor jur., Senior Lecturer (EU and International Law, Institutions and Economy), Chief Editor of "European Union Foreign Affairs Journal", LIBERTAS - European Institute, Rangendingen

Ekaterina Kudryavtseva

Researcher at the Institute of Foreign Languages and Media Technology of the University of Greifswald. PhD Pedagogical Sciences.

Iran**Azadeh Asgari**

Asian Economic and Social Society (AESS). Teaching English as a Second Language. PhD

Jordan**Ahmad Aljaber**

President at Gulf University. German Jordan University, Founder / Chairman of the Board. Ph.D in Computer Science

Ahmad Zamil

Middle East University (MEU). Business Administration Dept. Associate Professor. PhD Marketing

Sadeq AlHamouz

Middle East University (MEU). Head Computer Information Systems. PhD. Computer Science.

Kazakhstan**Marina Bobireva**

West Kazakhstan State Medical University named Marat Ospanov. PhD

Niyazbek Kalimov

Kostanay Agricultural Institution. PhD

Nuriya Kharissova

State University of Karaganda. Associate Professor of Biological Science

Nikolay Kurguzov

State University of Pavlodar named S. Toraygirova. PhD. Professor

Anar Mirazagalieva

Vice-Rector for Teaching and Studies – East Kazakhstan State University named S. Amanzholov

Anna Troeglazova

East Kazakhstan State University named Sarsen Amanjolov. PhD

Gulmira Zhurabekova

Marat Ospanov West-Kazakhstan State Medical Academy. Department of Human Anatomy. Associate Professor

Libya**Salaheddin Sharif**

University of Benghazi, International Conference on Sports Medicine and Fitness, Libyan Football Federation- Benghazi PhD in Medicine (MD)

Latvia**Tatiana Tambovceva**

Latvian Council of Science. Riga Technical University. Associate Professor at Riga Technical University

Lithuania**Ieva Meidute – Kavaliauskiene**

Vilnius Gediminas Technical University. Vice-dean for Scientific Research

Vilma (Kovertaite) Musankoviene

e-Learning Technology Centre. Kaunas University of Technology. PhD

Loreta (Gedminaitė) Ulvydiene

Professor of Intercultural Communication and Studies of Translation. Vilnius University. PhD

Morocco**Mohammed Amine Balambo**

Ibn Tufail University, Aix-Marseille University. Freelance. Consultant and Trainer. PhD in Philosophy. Management Sciences, Specialty Strategy and Logistics.

Poland**Jonathan Ψ Britmann**

Ministry of Health of Poland. Polish Society of Clinical Psychology. Ph.D., DMSc., Psychiatry

Maciej Urbaniak

University of Lodz. Full Professor. PhD in DSc.

Qatar**Mohammed Elgammal**

Qatar University. Assistant Professor in Finance. PhD in Finance

Romania**Odette (Buzea) Arhip**

Ecological University Bucuresti. Professor at Ecological University. PhD.

Russia**Alexander A. Sazanov**

Leningrad State University named A.S. Pushkin. Doctor of Biological Sciences. Professor

Alexander N. Shendalev

State Educational Institution of Higher Education. Omsk State Transport University. Associate Professor

Andrei Popov

Director "ProfConsult Group". Nizhniy Novgorod Region. PhD

Anton Mosalyov

Russian State University of Tourism and Service. Associate Professor

Carol Scott Leonard

Presidential Academy of the National Economy and Public Administration. Vice Rector. PhD, Russian History

Catrin Kolesnikova

Samara Architectural and Constructional University. PhD

Ekaterina Kozina

Siberia State Transportation University. PhD

Elena Klemenova

South Federal University of Russia. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor

Galina Kolesnikova

Russian Academy of Natural Sciences and International Academy of Natural History. Taganrog Institute of Management and Economics. Philologist, Psychologist, PhD

Galina Gudimenko

Orel State Institute of Economy and Trade. Doctor of Economical Sciences. Professor

Grigory G. Levkin

Omsk State Transport University. PhD of Veterinary Sciences

Irina V. Larina

Federal State Educational Institution of Higher Professional Education. Associate Professor

Irina Nekipelova

M.T. Kalashnikov Izhevsk State Technical University. Department of Philosophy. PhD

Larisa Zinovieva

North-Caucasus Federal University. PhD. Pedagogical Science. Associate Professor

Liudmila Denisova

Department Director at Russian State Geological Prospecting University. Associate Professor

Lyalya Jusupova

Bashkir State Pedagogical University named M.Akmully. PhD Pedagogical Science. Associate Professor

Marina Volkova

Research Institute of Pedagogy and Psychology. Doctor of Pedagogical Sciences. Professor

Natalia Litneva

Orlov State Institute of Economy and Trade. Volga Branch of The Federal State Budget Educational Institution of Higher Professional Education

Nikolay N. Efremov

Institute of Humanitarian Research and the Russian Academy of Sciences. Doctor of Philology. Research Associate

Nikolay N. Sentyabrev

Volgograd State Academy of Physical Culture. Doctor of Biological Sciences. Professor. Academician

Olga Ovsiyanik

Plekhanov Russian Economic University, Moscow State Regional University. Doctor in Social Psychology.

Sergei N. Fedorchenko

Moscow State Regional University of Political Science and Rights. PhD

Sergei A. Ostroumov

Moscow State University. Doctor of Biological Science. Professor

Svetlana Guzenina

Tambov State University named G.R. Derzhavin. PhD in Sociology

Tatiana Kurbatskaya

Kamsk State Engineering – Economical Academy. PhD

Victor F. Stukach

Omsk State Agrarian University. Doctor of Economical Sciences. Professor

Yuriy S. Gaiduchenko

Omsk State Agrarian University. Associate Professor. PhD in Veterinary Science. Russia.

Zhanna Glotova

Baltic Federal University named Immanuel Kant, Ph.D., Associate Professor

Saudi Arabia**Ikhlas (Ibrahim) Altarawneh**

Ibn Rushd College for Management Sciences. PhD Human Resource Development and Management.

Associate Professor in Business Administration

Salim A alghamdi

Taif University. Head of Accounting and Finance Dept. PhD Accounting

Serbia**Aleksandra Buha**

University of Belgrade. Department of toxicology "Akademik Danilo Soldatović", Faculty of Pharmacy

Jane Paunkovic

Faculty for Management, Megatrend University. Full Professor. PhD, Medicine

Jelena Purenovic

University of Kragujevac Faculty of Technical Sciences Cacak . Assistant Professor. PhD in NM systems.

Sultanate of Oman**Nithya Ramachandran**

Ibra College of Technology. Accounting and Finance Faculty, Department of Business Studies. PhD

Sweden**Goran Basic**

Lund University. Department of Sociology. PhD in Sociology. Postdoctoral Researcher in Sociology.

Turkey**Vugar Djafarov**

Medical school at the University of Ondokuzmayis Turkey. PhD. Turkey.

Yigit Kazancioglu

Izmir University of Economics. Associate Professor, PhD in Business Administration.

UK**Alan Sheldrake**

Imperial Collage. London University. Electrical Power Engineering Consultant. PhD

Christopher Vasilopoulos

Professor of Political Science at Eastern Connecticut State University. Doctor of Philosophy (Ph.D.).

Political Science and Government.

Mohammed Elgammal

Qatar University. Assistant Professor. PhD in Finance.

Ukraine**Alexandra V. Gorbenko**

National Transport University. PhD

Anna B. Gulyayeva

Institut of Plant Physiology and Genetics. PhD

Anna Kozlovska

Ukrainian Academy of Banking of the National Bank of Ukraine. Associate Professor. PhD in Economic.

Bogdan Storokha

Poltava State Pedagogical University. PhD

Dmytro Horilyk

Head of the Council, at Pharmaceutical Education & Research Center. PhD in Medicine.

Galyna Zelenko

Institute of Politics and Ethnic Studies, National Academy of Science of Ukraine. Professor, Dr. in political science

Katerina Yagelskaya

Donetsk National Technical University. PhD

Lesia Baranovskaya

National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute", PhD, Associate Professor

Mixail M. Bogdan

Institute of Plant Physiology and Genetics. PhD

Liana Ptaschenko

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. Doctor of Economical Sciences. Professor

Oleksandr Voznyak

Hospital "Feofaniya". Kyiv. Head of Neurosurgical Centre. Associated Professor

Olena Cherniavska

Poltava University of Economics and Trade, Doctor of Economical Sciences. Professor

Olga F. Gold

Ukrainian National University named I.I. Mechnikov. PhD

Roman Lysyuk

Assistant Professor at Pharmacognosy and Botany Department at Danylo Halytsky Lviv National Medical University

Sergei S. Padalka

Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Department of Contemporary History and Policy at the Institute of History of Ukraine National Academy of Sciences of Ukraine

Stanislav Goloborodko

Doctor of Agricultural Sciences, Senior Researcher. Institute of Agricultural Technologies of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine

Victoriya Lykova

Zaporizhzhya National University, PhD of History

Victor P. Mironenko

Doctor of Architecture, professor of department "Design of architectural environment", Dean of the Faculty of Architecture of Kharkov National University of Construction and Architecture (KNUCA), member of the Ukrainian Academy of Architecture

Yulija M. Popova

Poltava National Technical University named Yuri Kondratyuk. PhD in Economic. Associated professor

Crimea**Lienara Adzhylieva**

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch). PhD of History. Associate Professor

Nelya Gluzman

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (branch). Doctor of Pedagogical Sciences. Full Professor

Oksana Usatenko

V.I. Vernadsky Crimean Federal University. Academy of Humanities and Education (branch). PhD of Psychology. Associate Professor.

Tatiana Scriabina

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (filial branch). PhD of Pedagogy. Associate Professor

Vladyslav Fadieiev

V.I. Vernadsky Crimean Federal University, Yevpatoriya Institute of Social Sciences (filial branch). PhD of Psychology. Associate Professor

United Arab Emirates**Haitham Hobanee**

College of Business Administration, Abu Dhabi University, PhD.

USA**Carol Scott Leonard**

Presidential Academy of the National Economy and Public Administration. National Research University – Higher School of Economics. Russian Federation

Cynthia Buckley

Professor of Sociology at University of Illinois. Urbana-Champaign. Sociological Research

Mikhail Z. Vaynshteyn

Lecturing in informal associations and the publication of scientific articles on the Internet. Participation in research seminars in the "SLU University" and "Washington University", Saint Louis

Nicolai Panikov

Lecturer at Tufts University. Harvard School of Public Health. PhD/DSci, Microbiology

Yahya Kamalipour

Dept. of Journalism and Mass Communication North Carolina A&T State University Greensboro, North Ca. Professor and Chair
Department of Journalism and Mass Communication North Carolina A&T State University. PhD

Uzbekistan

Guzel Kutlieva

Institute of Microbiology. Senior Researcher. PhD BS.

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114

©Publisher: Representation of Azerbaijan International Diaspora Center in Georgia.

©Typography : AZCONCO LLC Industrial, Construction & Consulting.

Registered address: Isani Sangory area, Varketili 3, III a m/r, building 342, dep. 65, 0163 Georgia, Tbilisi.

©Editorial office : Marneuli municipality. Village Takalo. Georgia.

Questions or comments? E-mail us at gulustan_bssjar@mail.ru, engineer_namik@mail.ru

© SOUTHERN CAUCASUS

THE CAUCASUS

ECONOMIC AND SOCIAL ANALYSIS JOURNAL
REFEREED & REVIEWED JOURNAL

JUNE – AUGUST 2016 VOLUME 13 ISSUE 03

ISSN: 2298-0946, E-ISSN: 1987-6114

History of tourism
Historical Sciences and Humanities
Historiography and Special Historical Disciplines
Management and Marketing
Economic of Agriculture, Agronomy & Forestry
History of Science and Technics
Theory and Methods of Professional Education
Psychology and Sociology Sciences
Innovations in Medicine
Social Science
Economic Science
Pedagogy Science
Politology

<http://sc-science.org>